

Z A V A R N A P J A I

Irta: FODOR JÓZSEF

I.

*Borzalmakból, rémületekből
Szállj ki, s lidérc-lázás szemedből
Verd el, amik elborítottak
S ha mint gyúrt roncsa is magadnak,
De a mélyek mélyén ne állj meg,
Kelj, mint remélő újra-gyermek.*

*Borzasztó volt; zavart, hitetlen
Szívvel vársz; s belsőd egyre retten,
Hogy mikor hullsz, örületekben
Fürdve megint, semmivé verten,
S forgatva jeges, vak körökben,
Alélván, mint kit elhagy Isten.*

*Iszonyú nyomásból szakadj fel;
Ha hideg, dult, örült szemekkel:
De ami volt, abból meredj el,
Mint vád rémálomra színekkel
Betekintő ablaküveggel: —
Gyermek, reggel lesz újra reggel!*

II.

*Az óramutató reszketve suhan
S vissza remeg: mert ijeszti a vér,
Amit lát. Merre az ég terül, piros
Hegy, forró hab, hóval jegyzett fenyér.*

*Elborult a nagyságos föld, a terek
Ijesztő kiáltásoktól dörgenek,
Vascsorej kísér ércszörny talpakat,
Mint mennytűz dörömből és hegy leszakad.*

*Iszonyult, jég-alélt és béna szívem
Már meg sem érzi, amin kihagyott
Előbb. Mint vad csudát, nem várt jót tekint
Percnyi csöndet, nappal számolt napot!*

III.

*Ki fogja meg kezéd, szegény, ki fogja meg
E nagy világon; és szemed, árva gyermek*

Nézéssel futván a roppant örületek
Között; mint kik látnak és mit sem értenek.

Életünk s életem dult, keserű beteg,
Napok, jelek, rosszat hirtelre rémlenek,
S átkot rejtnek dolgok, mint tüzzel gyületeg
Felhők, s volt szirterők, mint pelyhek rengenek.

IV.

Ha erőmtől dalra kelnék
Az örömhöz énekelnék.

Kitől bujtam idegenben,
Öröm, öröm, áldj ma engem.

Paradicsom maradéka,
Élő Isten ajándéka!

Heved fényvel fojtva öljön,
Bus az élet, nagy a börtön.

Hőben, jóban, óh, hidegszem,
Habon lépek, hóba fekszem.

Szivem fészken kinyult karral,
Hiv a lélek: jöjj le angyal.

Ha nem jónkért, pelyh-magunkért;
Messzibb napra szánt javunkért.

Ne hagyj próbán sirva mennünk,
Vak bűnünk ké irva bennünk.

De mind mondja: jó, ez áldott,
Akik járjuk e világot.

V.

Ha a próba nyíl: ereszd meg
Roggyantig-teljét szivednek:
Állsz kinok között.
Csüggedt harc a szót ragadni
És vádoló megtagadni; —
Mint fut az idő!
Kinvallottan annyi versben
Mi nem nyílt ki, az a minden,
Nem az, ami jött.
Hurcoltja száz üzenetnek,
Kimondatlan, sirva nyílsz meg
Az Isten előtt!

A Z E L L E N T I P U S

Irta: HORT DEZSŐ

1.

Erich Jaensch, az „ellentípus“ megalkotója, a marburgi egyetem orvos-tanára s az ottani pszichológiai kutatóintézet igazgatója.

Ebből kettő következik:

Először az, hogy mint orvos élettani megfigyelések alapján jut el összefoglaló megismeréséhez. Másodsor pedig az, hogy mint a marburgi Kant-körhöz tartozó gondolkodó a kanti bölcselet alaptételeiből indul s e bölcselet kritikai fejlesztéséhez jut el.

2.

Kezdjük ez utóbbin:

Kant bölcselete, Jaensch szerint, a XVIII. századig uralkodó eszmevilág kritikája. Nem is lehet egyéb, hisz minden gondolatrendszer, végső fokon, a maga sajátos társadalmi környezetének szülötte: abból sarjad, annak kérdéseivel és problémáival, kételyeivel és reménységeivel foglalkozik. Így a XVIII. század végén keletkező kanti filozófia kritikus éle is, természetszerűen, a korában uralkodó gondolati irány ellen fordul, mely még dogmatikus-theológikus jellegű, s ezt helyettesíti az emberi szellem képességeit és határait kutató, úgynevezett „ismeretelméleti“ vagy kanti értelemben „kritikus“ eszmei iránnyal.

Ez a kritika azonban — joggal hangsúlyozza Jaensch — ma már nem elegendő. Ma nemcsak arra a kritikára van szükség, mely az emberi szellem- és gondolatvilág egy bizonyos iránya ellen fordul, hanem arra, ami számba veszi és ítélet alá vonja a társadalmi élet egészét: mindenekelőtt a társadalmat alkotó egyesek lélekalkatát s a társadalmi intézményeket, amelyeket mindenkor egy bizonyos lélekalkat hoz létre s tart érvényben...

3.

Jaensch, mint élettani megfigyelésekre építő orvostanár viszont azt a megállapítást hangsúlyozza mindenekelőtt, hogy az egyes tipikus jelentőségű lélekalkatok a legszorosabb összefüggésben állanak bizonyos élettani magatartásokkal, sőt hogy többnyire bizonyos élettani magatartásokon alapulnak. A „psziché“ gyökerei a „biosz“-ba nyulnak, mondja: a „lélek“ nyilvánulási formái az „élet“ nyilvánulási formáinak mintegy magasabb megjelenései...

Egyik legfontosabb irányu megismerése a következő:

Vannak emberek, akiknek érzéki tapasztalatai nem határolódnak el élesen. Akik például, ha látnak, tapintási vagy hallási érzeteket is éreznek, vagy akikben valamilyen érzéki tapasztalat a legintenzívebb érzelmeket kelti fel; akiknek, hogy egyszerű példát mondjunk, viszket az orruk ha éles fény éri a szemüket, vagy fájdalmat éreznek a fogukban, ha mély hangokat hallanak; akik emberek vagy tárgyak megpillantásánál vagy bizonyos érzelmeknél határozott színhatásokat éreznek. Az idegpályák sajátos, nem teljesen normális kapcsolódási tüneteiről van itt szó, az úgynevezett „színezteziá“-ról, érzéki együttérzésről. S Jaensch egyik megállapítása éppen az, hogy e „színezteztikusok“ nem csupán

érzékleitekben, de semmiféle életnyilvánulásaikban sem ismernek elkülönülő határokat. E „szinesztétikus“ érzékletű emberek számára a környező világ minden jelensége egymásba folyó, hatás nélkül való.

4.

Jaensch e szinesztétikus lélekalkatot nem tartja ugyan kimondottan beteges tünetnek (inkább csak azt hangsúlyozza, hogy a „szinesztétikus“ könnyen válhat „schizophrén“-né, mely lélekállapot már a külső határok és szabályok, az élet lehetőségeit jelentő összefüggések végzetes összezavarása). Ám azon a véleményen van — s itt emelkedik kétségtelenül érdekes jellemtana általános érdekű társadalmi lélektanná, melyet *kellő kritikával* számba kell venni, hogy az a kultúra, melyben szinesztétikus lélekalkatu emberek az irányadók, maga is labilis, határ és szabály nélkül való.

Mert a „szinesztétikus“ nem képes határozott állásfoglalásra, vagy pedig annyira túlzóan szubjektív, hogy egyesegyedül a maga egyéni véleményét, meglátását, „igazságát“ véli valóságnak. Egyszerűen képtelen objektivitásra. S épp, mert a maga egyéni elképzeléseit vetíti („projiciálja“) a külvilágba, e külvilág tényleges valóságait és adottságait csak mellékesnek, nem igazán lényegeseknek tartja. Különösen veszélyes e szinesztétikus ember magatartása a társadalom szabályaival és parancsaival szemben: velük szemben sem érez semminő tiszteletet — és nem valami magasabb, ideális megfontolásból, hanem mert egyszerűen minden kényszer és szabály, minden korlát és határ tagadója és ellensége. Így e „szinesztétikus“ a fennálló rend gyökeres ellensége. Az a típus, mely mindennek ellentmond, ellene érez s ha lehet, ellene is cselekszik: az „ellentípus“, a „Gegnertyp“.

5.

Az az „ellentípus“ gondolatrendszerének egyik legérdekesebb megismerése, hogy a mindennapos, a közönséges, az élet kis tényein soha tul nem látó s a beléjük lépten-nyomon beléakaszódó szinesztétikus mellett meglátja és hangsúlyozza a magasabbrendű, a szellemi, a gondolkodó szinesztétikust is: azt, aki labilis, határ és szabály nélkül való világába mintegy szellemi felépítményt épít s e szellemi felépítménybe igyekezik, kárpótlásképpen, egységet vinni, állandóságot kölcsönözni.

E szellemi felépítményű szinesztétikusok, akiket Jaensch S_2 -jelzéssel jelöl, sokszor alakítják saját képükre egy kor vagy nemzet kulturáját. Jaensch például a mai francia kulturát tartja ilyen S_2 -kulturának: az érzékletek s a válság határait számba alig vevő, a rájuk egyéni fantáziavilágot építő, még az idő és tér határait is szubjektív megérzésekbe oldó kulturának. S aki ismeri Bergson „durée“ fogalmát vagy olvasta Proustot, aki látta már Manet egy impresszionista festményét, vagy hallotta Ravel zseniális „Le Valse“-át, a bécsi teljes érzékletű és teljes hangsúlyu keringő e csodálatos iróniáját, az Jaensch e megállapítására legalább is el fog gondolkozni.

6.

Mely okokban keresi Jaensch a szinesztétikus lélekalkat előidéző tényezőit?

Könnyen érthető, hogy a marburgi professzor s a német pszicholó-

gia vezető egyénisége ma elsősorban a heterogén fajok keveredéséből származtatja a színezéziára való hajlandóságot s a színezéziával összefüggő „ellentípus“ lélekalkatot. S a ma Németországban uralkodó felfogással szemben csak azt a megjegyzést teszi, hogy nem „a zsidó faj“ jelenti az „ellentípus“ megtestesülését, hanem a zsidó egyének között vannak feltűnő számban olyanok, akik az „ellentípus“ fogalma alá sorozhatók. Ezen a ponton felesleges volna a vele való vitatkozás. Sokkal lényegesebb, hogy a második főokot Jaensch a lappangó vagy viruló tuberkulózisban fedezi fel. A tuberkulotikus ember egységes test-lélek alkat: nagy hajlandóságot mutat az érzéki együttérzésre, a színezéziára, s egyben a túlzó-színezetikus lelki magatartásra. A tuberkulotikus annyira „ellentípus“ Jaensch szerint, hogy még a látens és legyőzhető tuberkulózis is a maga lelki képére alakítja — legalábbis egyideig, addig épp, amíg a tuberkulotikus fertőzés veszedelme tart — a maga áldozatát.

Tuberkulózis — ellentípus — schizophrénia: a testi-lelki fejlődés szinte szükségszerű állomásai. Az élettani alapokon nyugvó társadalomlélektan e rendkívül fontos megállapítását, mely a társadalmi környezet alapvetően fontos jelentőségét hangsúlyozza az egyéni lélekalkat kialakulásában, egy amerikai lélekkutató, Robert E. Faris, megfigyelései is támogatják: a schizophrénia súlyos lelki betegsége sokkal gyakrabban fordul elő a nagyvárosok nyomortelepein, a tuberkulózis melegágyában, mint a jobbmódú rétegek között.

A „pszüché“ gyökerei valóban a „biosz“-ba nyulnak: egészséges lelki világ sem lehetséges egészségtelen társadalmi viszonyok között.

JÓZSEF ATTILA ÉLETE (V.)

Írta: JÓZSEF JOLÁN

Az 1908. év vége felé Attilát és Etust mama az Országos Gyermekvédő Liga gondjaira bízta. Csak engem tartott itt magánál. Terve az volt, hogy éjt-napot egytétve dolgozik, minden krajcárt félretesz s ha összegyűjtött annyit, amiből pár darab butort vehet, kivesz egy kis lakást és hazahozza a gyerekeket. Én segítségére leszek, ha pedig elvégeztem a négy elemít, már dolgozhatom is valahol, gyárban, kalapműhelyben, akárhol. Kettőn többre megyünk. Ha én is hozzájárulok pár filléres keresettemmel az övéhez, hamarabb elérkezik az idő, amikor újból együtt lehetünk mindnyájan.

A Gyermekvédő Liga a két gyereket Öcsödre adta ki, Gombai Ferenc nevű jobbmódú parasztgazdához.

Gombaiék gyerekei már legénysorban voltak, így hát szükség volt a háznál aprógyerekre az aprójószág mellé. A lelencek kosztja ugyszólván semmibe sem került nekik, ruhával a menhely látta el őket, sőt még fizetett is a nevelőszülőknek az eltartásukért. Anyánk sokat kesergett azon, hogy a menhely — nem tudni miért — a nyomorgó édesszülőknek nem ad pénzegélyt, hogy így könnyítve sorsukon, maguknál tarthassák gyermekeiket. A megoldás, a segítség csak egy lehetett: elvenni a szülőtől a gyermekeiket, idegenekhez adni őket, idegeneknek fizetni, amiért vállalják a velük való törődést. Érthetetlen módja volt ez a segítség-

nek, de annak, aki ott állt, ahol a part szakad, bele kellett törődnie.

Hugom első elemibe járt, amikor Öcsödre kerültek Attilával. Emlékei ezidőről elmosódottak. Amit tud, egy-két „kimagasló“ esemény az ott töltött esztendőkből, csak a képzeletet támasztja alá. Attila sohasem beszélt erről az időről. Pedig sok minden történt benne ezalatt, sok mindent hurcolt magával az öcsödi napokból.

Etus libapásztor volt Gombaiéknál, Attila a disznókat őrizte. Azaz-hogy nem Attila, hanem a „Pista“, mert Pistának nevezték el.

1937 tavaszán megántsztviselői állást keresett Attila s az akkor irt Curriculum vitae-ben így emlékezik meg erről:

„Apám — néhai József Áron — háromesztendőskoromban kivándorolt, engem pedig az Országos Gyermekvédő Liga Öcsödre adott nevelőszülőkhöz. Itt éltem hétéves koromig, már ekkor dolgoztam, mint általában a falusi szegénygyerekek — disznópásztorkodtam. Hétesztendőskoromban anyám — néhai Pócze Borbála — visszahozott Budapestre s beiratott az elemi iskola második osztályába. Anyám mosással és takarítással tartott el bennünket, engem és két nővéremet. Házaknál dolgoztam, odajárt reggeltől estig s én szülői felügyelet nélkül iskolát kerültem, csibészkedtem. A harmadikos olvasókönyvben azonban érdekes történeteket találtam Attila királyról és rávettem magam az olvasásra. Nem csupán azért érdekelték a hun királyról szóló mesék, mert az én nevem is Attila, hanem azért is, mert Öcsödön nevelőszüleim Pistának hívták. A szomszédokkal való tanácskozás után a fülem hallatára megállapították, hogy Attila név nincsen. Ez nagyon megdöbbentett, úgy éreztem, hogy a létezésemet vonták kétségbe. Az Attila királyról szóló mesék fölfedezése, azt hiszem, döntően hatottak ettől kezdve minden törekvésemre, végső soron talán ez az élményem vezetett el az irodalomhoz, ez az élmény tett gondolkodóvá, olyan emberré, aki meghallgatja a mások véleményét, de magában felülvizsgálja; azzá, aki hallgat a Pista névre, míg be nem igazolódik az, amit ő maga gondol, hogy Attilának hívják.“

Anyánk minden gondolata a két messzire került gyerek körül forogott. Öreges betűivel leveleket irt nekik, amelyekre soha nem jött válasz. Kis csomagokban cukrot, olcsó játékokat küldözgetett Öcsödre. A játékokat Gombaiék felrakták a padlásra, a cukorból azonban hébe-hóba kaptak a gyerekek is egy-egy szemet.

A második nyarat töltötték már a gyerekek Öcsödön, amikor mama meglátogatta őket. Hosszú évek múltán is sokat emlegette, milyen szomorú volt ez a látogatás: nem ismerték meg a gyerekei.

Forró nyári délből érkezett az idegen faluba Gombaiék házához. Az udvaron nem talált senkit. Etus az eperfán ült és elkiáltotta magát: Kedves anyám, egy néni jött! A „kedves anyám“, Gombainé, előkerült a házból. Amikor a két asszony megértette egymást, Gombainé leparancsolta Etust az eperfáról:

— Te, hun van a Pista? Édesanyátok gyűtt meg!

Etus egy-kettőre lent termett a földön, megbámulta anyánkat, azután az istálló felé szaladt:

—Te, Pista! Itt van egy néni. Kedves anyám azt mondja, hogy édesanyánk!

A gyerekek itt háltak az istállóban. Attila most is a szütyőn fe-

küdt, mélyen aludt. Amikor felébresztették, csak bámult, bámult má-mára, azután elkezdett rettenetesen bömbölni. Ettől kezdve, ha bármit csinált mama, akár simogatta, akár ölbevette vagy kérdezgette, nem szólt egy árva szót sem, csak bömbölt. Nem sirt, nem zokogott, hanem frenetikusán bömbölt.

Délután a háziak kávéval kedveskedtek a messziről jött vendégnek. Ők nem éltek vele soha, de az első időben bizonyára sokszor emiegették a gyerekek a kávé. Lapos cseréptányérban tálalták és leveseskanalat adtak hozzá. A kávé láttára Attila megint bömbölni kezdett. Így ment ez másnapig, amíg anyánk ott időzött. Egy szavát sem tudta venni Attilának. Állandóan mellette sündörgött, de ha megérintette őt anyánk vagy szólt hozzá, csak ezt a bömbölést buggyantotta ki belőle.

Gombainé konoksággal vádolta a hallgató gyereket. Azt állította róla, hogy erőszakos, vadóc, hajlithatatlan. Ha méregbe jön, reszket a felindulástól és szinte félős a haragvó szemébe tekinteni. Mama nem tudta elhinni, hogy az ő szelid, játékos, hizelgős kisleány, aki nemrégiben oly odaadó szeretettel topogott körülötte, így megváltozott volna. Pedig kellett valaminek történni vele, ha nem volt hajlandó egy szavát sem hallatni, nem volt hajlandó visszacsókolni bucsuzkodó anyját, ha nem tudott egyebet felmutatni magából ezalatt a huszonnégy óra alatt, csak bömbölni, könnyek nélkül, ahogy talán csak fiatal állatok tudnak bömbölni, ha magukra hagyják őket idegen, ismeretlen vidéken.

Hugomtól tudom, hogy Attilát sokszor megverték „konokságért”. Gombai, a nagy darab ember, ostorszijjal ütötte az ötéves csöppséget.

Pedig hát engemet

*sokszor nem is tudtam, hogy miért vertek
mint apró gyermeket,*

ki ugrott volna egy jó szóra nyomban.

*En tudtam, — messze anyám, rokonom van,
ezek idegenek.*

Hogy miért verték az apró gyermeket? A kisfiu gondjaira négy-öt disznót is bízta. A disznók, ha akarták volna, szétszaggathatták, fel-falhatták volna, de nem tették. Csak egyszeriben nem hederítették rá. Vén disznók, mit törődtek a kis kanással, bárhogy is kiabált rájuk, belementek a zöld buzavetésbe. A lelegelt zöld hajtásokért kapta az első verést.

Egyszer az öreg Gombai kiküldte az istállóba, nézze meg, esznek-e a lovak? Várták, várták vissza, de „Pista” nem mutatkozott. Amikor az öreg ember utána ment, a kut mellett lelt rá; a nadrágját mártogatta egy viztócsába. A kisfiu szégyenlős zavara, meztelen kis fenéke, szemérmes iparkodása a nadrágmosással nyilvánvalóvá tette, hogy ártatlan baleset történt vele. De az öreg nem így nézte a dolgot. Tempós léptekkel indult az istállóba és ostort pattintgatva jött visszafelé. Rövidnyelű ostora volt, hosszú, kigyózó szijjal a végén, ami rácsavarodott Attila gyenge kis derekára. Kezeln kellett tudni ezt az ostort, ügyesen, művészettel, és mérhetetlen gonoszsággal, hogy egy ilyen apró embert megtáncoltasson. Az ostor vége csattanva harapott aprókat a meztelen lábakra, körülkanyarodott a puha kis hason, a hát vékonyka bőrét hasogatta. Az égrehangzó csattanások ütemére Attila ropta az iszonyu táncot, kezét szeme elé szorítva, kiszolgáltatva, védtelenül, hang nélkül,

szó nélkül, nyögés nélkül, lélekzet nélkül. Olyan iszonyú hallgatással, hogy a kezét tördelő, kis Etusból ordítva-sirva egyetlen rimánkodás, egyetlen esdeklő jajveszékelés tört fel: Jaj, kedves apám, ne bántsa Pistát! Jaj, kedves apám, ne bántsa Pistát! Ezt üvöltözte még akkor is, amikor a vén gonosz már hátat fordított a megkínzott gyermeknek.

A kislány körültopogta, körülzokogta a rettenetesen megvert, meggyalázott gyereket, akiben kívül-belül minden sajgott, minden vérbeborult. Támogatta, terelgette a kis nővér az istállóba, a szütyő felé. Ontotta szeméből a csillogó könnyeket és ezekben a percekben csak egyetlen vigasztalót, bátorítót tudot pösze szavaival kimondani: Pista, szökjünk meg! Szökjünk meg, menjünk a mamához...

Ki tudja, ki tudhatja, milyen emlékeket, milyen érzéseket sebzett fel a meggyötört gyerekekben ez a szó: mama... Talán az az érzés uralkodott el rajta abban a pillanatban, hogy mama az oka mindannak, ami most vele történt. Mama, aki melengette és pirongatta. Aki levesét hűtötte, fujta, kavarta. Aki azt mondta: egyél „nekem nősz nagyra szentem!“ S lám, csalárd, hazug volt kedves szava, félrevezette, idegeneknek adta. Amit adott hizelegve, mind visszalopta tőle. Mama, akinek a kedves arcára sem emlékezik már, csak azt érzi, hogy volt és most nincs, már régen nincs.

Nem tudhatjuk, milyen rejtett, belső fájdalmakat ébresztett fel a kékre-zöldre vert gyermekben nővérének vigasztaló szava, de olyan feneketlen kétségbeesés és düh borította el, hogy tennie kellett valamit. Valahol meglátott egy kést, ezt kapta fel és ezzel rontott a kislányra. Az rémült kiáltozással menekült előle. Alig tudták megfogni Attilát és elvenni tőle a kést. Újból megverték, de semmiféle fenyegetéssel nem tudtak belőle egy szót sem kicsikarni, amivel megmagyarázta volna, miért fogta el a gyilkos indulat.

Nem tudok megszabadulni attól a gondolattól, hogy talán itt, így, most született meg „Pistában“ az az Attila, akinek hűvös, örökkévaló dolgok között kell ögyelegnie ezen a világon.

*Mikor megszülettem, a kezemben kés volt —
azt mondják, ez költemény.*

*Biz tollat fogtam, mert a kés kevés volt:
embernek születtem én.*

Öcsödön járta ki az első elemi. Így mesélte el az első iskolai vizsgáját.

Öcsödön az évvégi vizsga abból állt, hogy a gyerekeket betelerelték a templomba, ahol a falu vénasszonyai átlapozták az irkáikat. Akinek az írása a legjobban tetszett, annak cukrot dugtak a szájába és azt mondták neki: „te még sokra viszed öcsém.“ Velem, a kis kanással senki sem törődött. Bögni kezdtem, mire egy vénasszony megszánt és egy szem prominliit csusztatott a markomba...

Bizony, nem sokra tanították meg ezalatt az év alatt. Alig tudta vetni a betűt, alig tudta összeolvasni a szavakat. Mégis, amikor nem sokkal a vizsga után hazakerült, elejétől végig kívülről fujta az öcsödi kalendáriumot. Elképzelhető, hányszor vette a kezébe, hányszor bön-gészte át hiányos tudása miatt vésződve, de lankadatlan érdeklődéssel ezeket az oldalakat, míg minden sor az emlékezetébe nem vésződött.

A temetés utáni napon át meg átrakosgattam Attila minden kis

holmiját, amit köztünk hagyott. Írásai között gondosan becsomagolva, elrejtve egy teleirt füzetet találtam. Azt hittem, napló. Amint kiderült, egyetlen éjszaka írta tele a 170 oldalas, vaskos füzetet. Ebben gátlás nélkül jegyezte fel minden érzésrezdületét, minden felbukkanó gondolatát 1936. május 23-án, pénteken éjjel, a Japán-kávéházban. Kisérteties olvasmány ez, a legdöbbenetesebb vallomás talán, amit ember valaha papírra vetett.

A füzet első oldalára ezt írta: *Szabad ötletek jegyzéke, két ülésben.* Aztán a következő oldalon megmagyarázza, mit akart:

„Az a szerencsétlen, aki ezeket írta, mérhetetlenül áhitozik a szeretetre, hogy a szeretet visszatartsa őt oly dolgok elkövetésétől, amelyeket fél megtenni. Őt olyasmiért verték, amit soha nem tett volna, ha szeretnék volna. Ő az a gyermek, akit nem szerettek s akit ezenkívül azért vertek, mert nem tudták elviselni azt, hogy nem szeretik.“

A majdnem kaligrafikus betűvel, széles sorközökkel, aprólékos gonddal teleirt füzetben lelkiismeretesen lejegyzte minden gondolatát. A sorokban lépten-nyomon felbukkan a visszahozhatatlanul elveszett mama. Minduntalan kiszakad belőle a panasza:

„Én lementem volna a boltba, ha a mama nem küldte volna oly sokszor vissza, amit hoztam, ez nagyon megalázó volt, hiszen én magam meg kellett ott hogy nézzem, hogy jó-e az áru, aztán, ha már elfogadtam, hogyan vigyem vissza.

És megalázó volt a menhelyi szalmakalap is — már messziről hirdette, hogy menhelyi, a kabát is.

A kalapot kicsipkézttem, nagyon megverték, én nem tudtam mást hazudni, minthogy nem én csipkézttem ki.

Másodszor is kicsipkézttem a szélét, ismét nagyon megverték.

Pedig én így akartam otthon lenni — miért vagyok én menhelyi gyerek?

A mama eljött, aztán otthagytott: én azt hittem, hogy haza fog vinni.

Én egész életemben hiába törekedtem, hiába voltam jó, hiába voltam rossz, talán csak azért szerettem a mamát, mert ennem adott, volt hova hazamennem.

Mi van ezen sirnivaló, más is szégyeli magát, én másoktól tanultam szégyelni magamat.

De kár, hogy édesanyám beteg volt. Talán most vagyok oly elhagyatott, mint akkor.

A bajok lerakódnak az emberben, mint a csontokban a mész.

Tizenhárom éves korom óta csak álörömeim voltak, csak azért örültem, hogy ne hőköljenek vissza tőlem az emberek. Mihez is fogtak volna velem: úgy tettek volna, mint én a mamával, amikor a klinikán csontig iesoványodva, — nem ettem meg az ételt, ami ott volt kihülve az éjjeli szekrényén, vagy talán ettem belőle mégis és azért köpködök, mert ettem, vagy azt hiszem, hogy ettem, mindegy. Itt vagyok és nem vagyok, csak mások látnak, majd ha idősebb leszek, akkor még a rossz fogak is hozzájárulnak mindehhez.

Ha azt akarom, hogy szeressenek, mindezt el kell titkolnom, de akkor már nem szeretnek. Mert tudom, hogy azt szeretik, akinek mutatom magamat és nem engem. R. azt mondta: téged mindenki szeret, hiszen a verseid te vagy.

De a verseim nem én vagyok. Az vagyok én, amit itt irok.“

A végső kétségbeesésből ellenállhatatlanul törnek elő gyermekkori emlékei:

„Nemsokára indulnom kell. Mutatnom kell, hogy valaki vagyok. Jönnek egymásután kéziratokkal az örültek. Minek irnak? Az öncsalás, szélhámosság talán olyan, mint forgót csinálni...

Talán csak azért várok többet a szerelemtől, mint amennyit kapok, mert vertek. Mert azt akarták, hogy dolgozzak és nem engedtek játszani.

Öcsödön rossz volt.

Kellett volna két kis ló, kis eke, kis ház, kis kutya, kis csikó, kis kasza, kis buza, mindez arányos hozzám, mint ahogy minden arányos volt a nevelőapámhoz.

Vajjon arányos-e most hozzám minden, ami van?“

„Kelj fel és járj“, — biztatja magát.

Igen. Öcsödön rossz volt. Dühös indulatok gyülemlettek a kisfiu lelkében és céltalan, elérhetetlen vágy a szeretet után. Ezeket az esztendőket sohasem felejtette el és sohasem heverte ki. Ha életkörülményei másként alakulnak, idővel talán elfakultak volna a Gombaiéknál töltött évek lelkére sulyosodó élményei. De nem érthető-e, hogy évtizedek múlva, megszégyenítő mellőzések, keserves csapások idején, anyátlan elhagyatottságában gyakran visszatalál képzeletében, gondolataiban a sokat vert, idegenek közt vergődő kisfiuhoz?

BIRKÁS PÉTER: NÉGY VERS

HOMÁLY

*Bóbiskol a csönd a szobámban,
feje mellére billen. Késő
légydongós, alvadt délután van,
másnaposkedvű, gyűrött hétfő.*

*Homály somfordál a sarokba,
alkonyat zümmög, szenderegve
lopózik ki (még álmodozna)
s betakarózik fellegekbe.*

*Bóbiskolnék magam is szépen,
pipázgatnék, dehát hiába!
vér füstölög messze vidéken
s gázfelleges az ember álma.*

*Bóbiskolnék, — éber a bánat:
szemembe bök és könnyfakasztó
lehellete arcomra szárad.
Símogatnám és szólnék lágyan, —
s reszketek a barna homályban.*

VIHAR

Durrognak busa fellegek,
 öklelőznek, homlokuk csattan.
 Szél szűkül, — a farkukba kapdos —
 rémület motyog zivatarban.

Villám bődül, bika fejéből
 mérföldre bök kékfényű szarva
 s fölhasad zsiros remegéssel
 az ég szalonnás hasaalja.

S dül a belső, sudár erdők
 (reccsen a csontjuk) térdre rognak,
 hidak horpadnak, utak úsznak
 s a nyálkás, iszapos mocsoknak

lomhán kavargó örvényében
 deszkák merülnek, rongyok buknak,
 foltos bögrék bukfenceznek:
 kincsei nyomorult faluknak.

ŐRIZŐ

Eléd állok, most fú a szél:
 tépné vékonyka testedet.
 Mellemből sóhajtság ha kél,
 elfúvom: ne érjen tégedet.

Torzonborz szél belémharap,
 vért vág arcomba, rám vonít.
 Tenyeremben dalol a nap:
 sugárát itatom veled.

Szeles világ — s vékonyka vagy —
 elkap mellőlem, rámvigyázz!
 Kilóg a szél nyelve a fagy,
 nézlek: testemben nyár zihál.

Nyár, lombos forradalom —
 veszett barna szél fojtogat. —
 Vöröset. lobbán haragom:
 meggyűlsz s őrzöl majd engemet.

DÜDOLÓ

Ágyaz a szél reszkető fénynek,
 dunyhás felhők melengetnének.

Páráló csöndben szó botorkál,
pólyás ősz rí fonnyadt bokornál.

Hozzám húzódsz, — pilládat érzem:
lehelletemre hűnyó két szem —
didergésem óvja, takarja —
nyári fények barna avarja.

Vacog a csönd, — szoknyádat fogja, —
csetlik-botlik árnyad porontya:
melegedni melledhez bújna
s játszadozna csöpp-csontú újja.

Remegés rezdül s mint a húr,
cincognak egyszál árva bímom.
Szél bűg: vetkőzteti a fákat,
ráncos levélen rozsdás bánat

köd-könnye csillan. — Nő az árnyék,
mégis mintha napfényé válnék:
sugár-karral vetkőztetnélek
s habos dalomban fürdetnélek.

S ha már fáznál, testedre inget
sóhajból szabnék s napfény hintett
pötytyős ruhába bujdatnálak
s kifeslene pőrén a vállad.

Dúdolgatok. Kinn pólyás ősz rí.
Jó volna enyhe teát főzni,
betakarózni egymás mellett
s dorombolna álmos lehellet.

MAETERLINCK MEGINT BESZÉL. „Minden megváltozott; a halál sem olyan, mint volt. Előbb még szemben láttuk, tudtuk, honnan jött és ki küldte. Rettenetes volt, de emberi. Ismertük szokásait, hosszú álmait, rövid ébredéseit, rossz napjait, veszélyes óráit. Most borzalmaikhoz a titokzatosság elviselhetetlen rémülete járul. Nincs többé arca, szokásai, álma, nincs pihenése. Mindig kész, mindig résen áll, mindenütt jelen van, megfoghatatlan és sűrű, belopózó és alattomos, terjeszkedő, ostromló, megszámlálhatatlan, a látóhatár minden pontján feltűnő, felmerül a földből, lehull az égből, járhadhatatlan, kikerülhetetlen, betölti a teret, betölti az időt. napokig, hetekig, hónapokig, percnyi megszakítás másodpercnyi szünet nélkül. Sorszerű hálójában járunk, alszunk és élünk“.

A KORSZERŰ BETEGSÉG

Irta: NEUFELD BÉLA

Egy magyarországi statisztika a halálozásokról 1940 februárjában azt mutatja hogy a halálozások élén többé nem a tuberkulózisban vagy rákbetegségben elhaltak száma áll, hanem a szív- és véredények megbetegedéseiben elhunytaké. A tuberkulózis és a rák közel egyenlő arányszámot mutat, a szív és véredénybántalmakban elhalálozottak száma viszont majd négyszerese a tuberkulózis, illetve a rák halálozási kvótájának.

Ez a statisztikai adat nagyjában megfelel az európai átlagnak, mely mindenütt a szív- és véredények betegségeiben elhalálozottak túlsúlyát mutatja. Európai és amerikai statisztikák egybehangzóan ezt igazolják. A nagy népbetegségek: a tuberkulózis, a vérhaj, sőt bizonyos fokig a reumatikus megbetegedések halálozási arányszáma csökkent, megfelelően a társadalmi megelőzés fejlettebb módszereinek s a lassan feljavuló közegészségügyi eljárásoknak. Természetesen még itt is óriási lehetőségek nyílnak a betegségek, illetve a halálozás apasztására. Éppen mivel a nagy népbetegségek kiválóan társadalmi jellegűek, jelentőségük változik a társadalmi életfeltételek megváltozásával. Az uttörő német szociálpathológus, Alfred Grotjahn alapvető művében (*Sociale Pathologie*) rendkívül érdekes számadatokat közöl a betegségek megoszlásáról, illetve a halálozási arányszámról az egyes társadalmi rétegeken belül. Grotjahn egyes németországi városok halálozási statisztikáját vizsgálta meg. Három kategóriát vet össze; a gazdagok, a középosztály és szegények csoportját. A megejtett statisztikai gyűjtés pl. azt mutatja, hogy az 1-5 évesek csoportjában a szegény gyermekek halálozási arányszáma *tízszere* a jómódu szülők gyermekének. Kimutatja azt is, hogy a 15-30 évesek közül tuberkulózisban elhaltak száma, a szegényebb néprétegek köréből *tizenötöszeröse* a gazdagokénak. A halálozási arányszám és a társadalmi helyzet összefüggése nyilvánvaló s önmagától adódik a következtetés, hogy a széles néprétegek gazdasági létének a javulása önműködően a halálozási arányszám megfelelő csökkenését eredményezné.

Mert nem igaz, hogy halál ellen nincs orvosság s hogy a halál előtt mindnyájan egyenlőek vagyunk. Igenis, a halál ellen bizonyos mértékig van orvosság a mi társadalmi világunkban: a pénz. Grothjan statisztikai korábbi évekről szólnak s talán ma már valamennyire kiegyenlítődött a roppant aránytalanság az egyes kategóriák halálozási arányszáma között. Sajnálatos, hogy a hivatalos statisztikák nem adnak felvilágosítást a különböző néprétegek halálozási kvótájáról, ami igen tanulságos volna. Grotjahn számai a szív- és véredénybántalmakban elhalálozottak arányszámáról nem kevésbé érdekesek. Ez szinte az egyetlen betegségkategória, ahol a jómódúak halálozási arányszám tekintetében vezetnek. Átlag a gazdagok közül kétszerannyian halnak meg e betegségekben, mint a szegények közül. A másik betegségcsoport, amely a gazdagokat favorizálja, az anyagcsere bántalmak. (Vese-, epekövek, köszvény, cukorbetegség, stb.) Első benyomásra úgy hat ez, mintha a jómód volna a nevezett betegségek előmozdítója. Azt hihetné az ember, hogy aki többet eszik, kiadósabban táplálkozik, inkább hajlik az anyagcsere, miként a szív- és véredények betegségeire. Kétségtelenül bizonyos mértékig így is van. Ahogy a tartós,

krónikus elégtelen tápláltság úgy a gyermek, mint a felnőtt életében idővel zavarokat okoz s csökkenti a szervezet ellenállóképességét a betegségekkel szemben, hasonlóképp a krónikus túltápláltságnak is megvannak a maga káros következményei. Ezt mindennapi észlelet is igazolja. A szív, a magasvérnyomás, a máj, vese cukorbetegségek kezelésében elsőrendű a szerepe a diétának, a kalóriamennyiség lefokozásának s a diéta minőségi megváltozásának is. Egy nagyon kevéssé kívánatos tömegexperimentummal a világháború szolgált, amikor a kalóriák fogyásával az anyagcsere bántalmakban szenvedők halálzási arányszáma spontán, lényegesen csökkent, igaz viszont, hogy a másik oldalon az amugy is krónikusan elégtelenül tápláltak elhalálózása meg emelkedett. Egyet azonban ez az akaratlan tömegkísérlet feltétlenül igazol: a túlbő táplálkozás is ártalmas, miért is a kalóriák csökkenése olykor kívánatos és üdvös. Mindez közhely. Semmi kétség: a túlbő életmód előkészíti a szív- és véréredények megbetegedéseit. Hangsúlyozzuk, a *túlbő*. Nem akarunk u. i. a szegénységből erényt csinálni s társadalmi viszáltságokat a higiénia leplével kendőzni. Amit mondunk, az nivellálásra céloz: a gazdagoknak kevesebbet kellene enni, a szegényeknek viszont többet. Az első megengedheti magának a lemondást, lehet aszkétikus, a másik viszont akarva-nemakarva az. Nem moralizálni akarunk, bennünket most a betegségek szociológiája érdekel. A túlbő táplálkozásban csak egyik okát látjuk a szív- és véréredénybetegségek tömegessé válásának. Tulmunkát jelent ez a szív és véréredények számára és koptatja azokat. De a fontosabb és általánosabb természetű kórokozó: a mai ember ideg- és lelki-élete. *Birnbaum*, a neves ideggyógyász tanítja, hogy minden kornak megvan a maga adekvát neurózisformája, amit a társadalmi szerkezet determinál. A testi betegségekről — *cum grano salis* — ugyanezt mondhatnók. A *kortipikus* betegség s egyben domináns halálánem: a szív és véréredény. Nem véletlen, nem lehet véletlen, hogy mindenütt, ahol a technikai civilizáció uralkodik, egybevágóan emelkedést mutat a kérdéses betegségekben elhaltak száma. Nem állanak rendelkezésünkre összehasonlító s nagyobb időszakokat átfogó halálzási statisztikák, de szórványos adatokból s egyéni tapasztalásból tudjuk, hogy a szívbetegségek görbéje emelkedő tendenciát mutat. A szív és véréredények az u. n. vegetatív idegrendszer, a szimpatikus és paraszimpatikus vagy vagus kommandója alatt állanak. A vegetatív idegrendszer a lelki élet kifejezési szerve. Ha izgulunk, bosszankodunk, véréredényeink idegbehatásra összehúzódnak, míg öröme kitágulnak, miként a szív munkája az egymással antagonista, de normálisan összeműködő szimpatikus és paraszimpatikus hatásra megfelelően módosul: vagy gyorsan ver vagy lassul. Az idegélet nyugtalansága, a hajszott technikai életrend, az egyén egzisztenciális létének bizonytalansága — korunk jellemző tömegjelensége — mindmegannyi kiváltó ok a szív- és véréredények bántalmaiban. A funkció alakítja, módosítja a szervek életét. A magasvérnyomás, mely kifejezetten funkcionális, működési rendellenesség vagy nem szervi betegség, idővel szervi elváltozásokat idéz elő a szív, vese, stb. szféráiban. Az a szív és véréredényrendszer, melyet gondok, izgalmak, feszültségek tartósan igénybevesznek, egyenlőtlen munkára, funkcionális kilengésekre szorítanak, természetesen hamarabb felmondja a szolgálatot, mint az egyenletesen működő szív és véréredények. Nem lehet kétséges, hogy a mai ember domináns betegsége éppen sajátos társa-

dalmi helyzetével függ össze. *Beatus ille qui procul negotius...* — énekelte a költő. A mai ember ezt nem ismeri. Társadalmi adottságok szövik át határozzák meg egyéni életét s a gépkorszak állapotában az ember végzi a legfelülőbb robotot. Ellentmondás ez, de egyelőre így van.

Nem volna érdektelen megtudni, hogy melyik társadalmi réteget érinti leginkább a kortipikus halál — a szívbetegetség. Erről nincs átfogó statisztikánk. De pl. annyit tudunk, hogy *angina pectoris*ban, a rettegett szívbetegetségben a „rekordot“ az orvosok tartják. Angol statisztikák szerint, Angliában pl. *háromszor* annyi orvos hal el e betegségben, mint átlagosan. A mindennapi észlelet is azt mutatja, hogy a kiválóan emotív életstílusú egyének hajlanak rá. Orvosok, bankárok, tőzsdések, államférfiak, stb. Azt mondhatnók, hogy olyan egyének, akik nagy, hirtelen izgalmakat élnek, élhetnek át hivatásukból adódóan. A földművelőnél pl. sokkal ritkábban fordul elő, sőt azt mondhatnók, a szegényebb-nél is. A szegénység — ez a társadalmi betegség — sajátosan krónikus egyenletes állapot. Bizonyos tömegbetegségek — tuberkulózis, angolkór, reuma, stb. — szabályosan innen rekrutálódnak, a szív és véredények betegsége azonban nem az ő kiváltságuk. A szegénység valahogy az egész embert fokozza le, — testben, lélekben, öntudatban — s nem annyira az egyes szerveket. Meggyőződésem szerint a szív- és véredények betegségei gyakoribbak a módosabbaknál, akik többet esznek és többet izgulnak, nyilván, mert több a veszténivalójuk, vagy mivel oly társadalmi hivatást töltenek be, amely szükségképpen nagy és szélsőséges izgalmakkal és feszültségekkel egybekötött. Nagyon tanulságos lenne a jövőben foglalkozási ágak szerint halálozási statisztikákat összeállítani. Sokat tanulhatnánk belőlük. Annyi így is bizonyos: a szív- és véredénybetegségek halálozási arányszámának egyetemesen jellemző tulsúlya tükröképe a kor kollektív feszültségeinek és iramának; ennek tehetetlen médiuma és áldozata az egyén.

OROSZORSZÁG GAZDASÁGI FEJLŐDÉSE * (II.)

Irta: A. ABRAMSON

A XVIII. kongresszus elé terjesztett adatok legnagyobb része az iparra vonatkozott s ezek az adatok felölelték a második tervgazdaság, valamint a harmadik tervgazdaság időszakára eső ipari termelést, de különösen a vezető iparágak változásait. A következőkben röviden összefoglaljuk a második tervgazdaságra vonatkozó közléseket, később pedig a harmadik öt éves terv irányvonalait ismertetjük.

A második terv eredményei

A második ötéves terv előirányzása szerint a teljes ipari termelés értékének az 1932. évi 43.3 milliárd rubelről 1937-ben 92.7 milliárdra kellett emelkednie. A valóságban a teljes ipari termelés értéke 1937-ben

* Megjelent a Népszövetség mellett működő Nemzetközi Munkaügyi Hivatal (Bureau International du Travail) hivatalos közlönyében: *Revue Internationale du Travail*, Geneve. Vol. XLI. No. 2. Fevrier 1940.

95.5 milliárd rubelre rugott s így három százalékkal haladta meg a második ötéves terv által előirányzott összeget. Az ipari termelés előirányzott évi 16.5 százalékos növekedése is évi 17.1 százalékra emelkedett.

A legjobb eredményeket a nehéziparban érték el. Itt a termelés 140 százalékkal növekedett, s bár bizonyos fontos termelési ágak (szén, petróleum, kohászat) termelése nem emelkedett megfelelőképpen, mégis termelésük 1937. évi összege (55.2 milliárd rubel) 22 százalékkal haladja meg a terv előirányzásait. A fogyasztási cikkek termelése viszont (1937-ben 40.3 milliárd rubel) jöllehet 100 százalékkal növekedett, 15 százalékkal az előirányzott nivó alatt maradt. Az 1933-1937. évekre megállapított terv szerint a fogyasztási cikkek termelésének gyorsabban kellett volna növekednie, mint a termelőeszközök gyártásának, mégpedig olyképpen, hogy 1937-ben az ipari termelés mintegy 51 százalékát tegyék az 1932. évi 46.7 százalékkal szemben. Ez az előirányzás különböző történeti okokból nem valósulhatott meg, miért is a végrehajtás ideje alatt jelentős változtatásokat kellett eszközölni az ipari termelés tervezetén. Tekintettel a nemzetközi helyzetre, gyorsítani kellett pl. a hadiipar kifejlesztését. Ez a gyorsítás viszont bizonyos mértékben akadályozta a könnyűipar megerősödését. Így történt, hogy a fogyasztási cikkek aránya az ipari termelésben csökkent s az 1932. évi 46.7 százalékkal szemben 1937-ben csak 42.2 százalékot ért el.

Az alábbi táblázat Szovjetország ipari termelésének fejlődését illusztrálja az ötéves tervek alkalmazásának ideje alatt:

1929	100	1934	240.1
1930	130.7	1935	295.5
1931	161.3	1936	384.9
1932	184.1	1937	428.9
1933	199.9	1938	477.4

A termelési görbe emelkedése állandó az egész előirányzott időszak alatt. A termelés növekedése azonban még szembetűnőbb, ha csak a nagyipari termelést tekintjük, vagyis az olyan vállalkozásokat, melyekben legalább 16 munkás dolgozik, ha gépi erővel rendelkezik s legalább 30, ha gépi erő segítségével nélkül termel. Ezeknek a vállalatoknak termelése 1937-ben 90.166 millió rubel volt az 1932. évi 38.500 millióval szemben s így 4.3 százalékkal haladta meg a második tervgazdaság 86.430 millió rubelre tett előirányzásait, míg a kisipar termelése mintegy 15 százalékkal maradt a második ötéves terv utolsó évére megállapított összeg alatt.

A harmadik terv termelési és beruházási programja

A szovjetipar gyors növekedése ellenére Oroszország gazdaságilag még hátrányban van a legfejlettebb tőkés államokkal szemben. Ez a megállapítás nyíltan kifejezésre jut úgy Sztalin, mint Molotov beszámolóiban, valamint a XVIII. kongresszus által elfogadott véghatározatban is. Ha az ipari termelést a lakosságra fejenként átszámítjuk, úgy komoly hátrányt állapíthatunk meg a villamos áram, vasöntés, acéltermelés, széntermelés, cementipar, szövet-, gyapot-, cipő-, cukor- és a papiripar területén. Oroszország ipari termelése 1937-ben fejkvótában véve mintegy 3.5-4 százalékkal alacsonyabb az Egyesült-Államokénál. (A *Pravda*

megállapítása 1939. III. 18.) Ezért a harmadik ötéves terv szükségesnek látja elérni és meghaladni a fejlett európai tőkés államok, valamint az Egyesült-Államok termelési színvonalát a fejadag szempontjából. A terv szerzői nem állítják, hogy ez a program a harmadik ötéves terv alatt megvalósítható lesz. Ugy látják azonban, hogy idővel a szovjetipar eléri a célt. Ahhoz pl., hogy az oroszországi vastermelés Nagybritannia termelési színvonalát meghaladja, az 1937. évi 14.5 millió tonna helyett évi 25 millió tonnára kell emeljék. Ezzel szemben a vastermelés 1942-ben sem lehet magasabb 22 millió tonnánál. Hogy Németország színvonalát elérje, az orosz termelés 40 millió tonnára, ahhoz pedig, hogy Amerikát meghaladja, évi 50-60 millió tonnára kell emelkednie. Sztalin szerint „idő — sok idő — szükséges ahhoz, hogy gazdasági tekintetben meghaladjuk a főbb tőkés államokat“, mintegy tiz-tizenöt, vagyis két vagy három öt-éves terv periódusa.

A harmadik tervgazdaság célkitűzéseinek kidolgozása mindenképp szem előtt tartotta ezt. Ezért pl. az ipari termelés teljességében 92 százalékos növekedést irányoz elő az 1937. évihez viszonyítva. 1942-ben a termelés értékének 184 milliárd rubelre kell rugnia, ebből 114.5 milliárd termelési eszközökre (107 százalékos emelkedés), 69.5 milliárd (72 százalékos emelkedés) pedig fogyasztási cikkekre esik. Az ipari termelés évi átlagos emelkedésére 14 százalékot állapítottak meg; pontosabban: 15.7 százalékot a termelési eszközöket, 11.5 százalékot pedig a fogyasztási cikkek gyártó iparra vonatkozóan.* A terv ilyenformán a termelési eszközök gyártására helyezi a súlyt, melynek aránya a harmadik tervgazdaság végén az ipari termelés összességének 62.2 százalékára emelkedik. Az ilyen természetű üzemekre fordított beruházások mintegy ötszörösei a fogyasztási cikkek gyártó üzemek létesítésére fordított összegnek.

Az ipari beruházások 1938-1942. évekre előirányzott tervezete is sokkal nagyobb szabású, mint a második ötéves tervé volt. Az 1933-1937 időszakban erre fordított 58.6 milliárd rubellel szemben (az eredeti terv szerint 69.5 milliárd), az ipari beruházások 111.9 milliárdra kell, hogy emelkedjenek, melyből 93.9 milliárd a termelési eszközöket, 18.0 milliárd pedig a fogyasztási cikkek gyártó iparra esik.

A terv szerzői arra törekedtek, hogy a lehető legnagyobb mértékben gazdaságossá tegyék az új építkezések tervezetét. Így igyekeztek az ipari üzemek helyét a nyersanyagokhoz, valamint a fogyasztási vidékekhez is közel meghatározni, mindenekelőtt a szállítási torlódások elkerülése végett. Hasonlóképpen súlyt helyeztek az ország különböző részeinek harmonikusabb fejlődésére s úgy vélték, hogy szükséges minden olyan helyen, ahol erre mód kínálkozik fűtőanyagok kivonása, cementégetés, műtrágyagyártás, üveggyártás, könnyűipari és élelmezési cikkek gyártására üzemeket felállítani, legalább a helyi szükségletek fedezésére. És semmi esetben sem szabad újabb üzemeket építeni olyan iparilag telített központokban, mint Moszkva, Leningrád, Kiev, Kharkov, Rostov, Gorki és Sverdlovsk.

* A népbiztosok tanácsa elnökének Moszkvában 1939 nov. 6-án mondott beszéde szerint az ipari termelés emelkedése 1938-ban 12, 1939 első tíz napjában pedig 14.4 százalék volt.

A gazdasági súlypont kelet felé való irányítása, melyet már a második terv is követett, még tudatosabban folytatódik a harmadik ötéves terv alatt. A beruházásokra előirányzott összegnek mintegy 18 százaléka keleti, sőt távolkeleti területeken létesítendő üzemekre vonatkozik. A második terv megfelelő száma 12 százalék volt. A terv fontos munkálatokat irányoz elő egy keleti kohászati központ kifejlesztésére, valamint egy új szövőipari terület létesítésére, mely a középzásiai gyapottermést dolgozná fel. Távolkeleten a szénkivonást és cementtermelést olyan mértékben kívánják fejleszteni, hogy fedezhesse a helyi szükségleteket. Ebből a célból, mint már említettük, különös figyelmet szentelnek a munkaerő ezek felé a területek felé való irányításának.

A harmadik tervgazdaság jellemző vonását a „gigantizmus“ szenvedelmének mellőzése szolgáltatja. Az új terv előnyben részesíti a közép- és kisüzemeket, melyek felépítésének tartama is rövidebb és így gyorsabban üzembe helyezhetők. Ennek az irányzatnak szemléltetésére *Voznesenszkij*, az állami tervbizottság elnöke a Pravda 1938 március 18-i számában megállapította, hogy a jövőben az elektromos központok legfeljebb 25.000 kw. erősségűek lesznek az 50.000, sőt 100.000 kw. helyett; a szénbányák 200-300.000 tonna kapacitásúak, vagy a helyi szükségletek kielégítésére még kisebbek, az eddigi 600-700.000 tonna helyett; a gépkocsigyártó üzemek évi termelése 30-50.000 gép a 100-200.000 helyett, a pamutszövő üzemeké 45-50.000 vég 100.000 vagy még ennél is magasabb helyett.

Ennek a tervnek végrehajtása nagyrészt a jövedelmezőség tekintetében elért eredménytől függ. Mindenesetre az emelkedést a harmadik tervgazdaság idejére 65 százalékbán állapították meg. Jóllehet a szovjetipar termelésének 1933-1937 közti 82 százalékos növekedése magasan fölölmulta az erre az időszakra előirányzott mennyiséget (63 százalék), a szovjetmunkások munkahozama és a tőkés államok munkásainak termelékenységé közötti összehasonlítás alig üt ki az előbbieik javára. A Gosplan (Állami tervbizottság) elnöke szerint egy oroszországi munkás teljesítménye két és félszer alacsonyabb egy amerikai munkásénál. Amint *Svernik*, a szakmai szindikátusok központi tanácsának titkára megállapította (a *Trud* 1939 március 11-i számában), a sztachanovista mozgalom s a sztachanovista munkások gyakorlatának más munkásokra való áthatása, valamint a munkafegyelem megszorítása, amit az 1933 december 28-i határozat különös szigorúsággal követel, nagy szerepet hivatottak játszani a szovjet munka jövedelmezőségének annyira szükséges megnövelésében.

Az előállítási költségek csökkentésének kérdése szorosan összefügg a jövedelmezőség kérdésével, annál is inkább, mert a második ötéves terv, mely az ipari termelvények önköltségének 26 százalékkal való csökkentését célozta s ami 13 milliárd rubelt tett volna ki, nem valósult meg teljességében. Az 1938-1942 időszakra az új terv az előállítási költségek 10 százalékos csökkentését irányozza elő, ami az 1937. évihez viszonyítva mintegy 20 milliárd rubel megtakarítást jelent. A termelési költségek csökkentésére kiszemelt tényezők közül ki kell emelnünk a nyersanyagokkal, tüzelőanyaggal, elektromos árammal való takarékoskodást, a termelési folyamat veszteségeinek kiküszöbölését, a munkafolyamat megszakítása elleni harcot s a standardizálás kifejlesztését.

Allandóan időszerű kérdése a szovjetiparnak az ipari termelvények minősége. Mielőtt beszámolója hangsúlyozza a lényeges haladás szükségességét ebben a tekintetben s a szovjetsajtó is folytatja harcát a fogyasztók számára készített áruk jobb minőségének érdekében.

A főbb iparágak fejlődése

Előbb a termelési eszközök gyártására vonatkozó adatokat, azután a fogyasztási cikkekre vonatkozó ismertetéseket tárgyaljuk.

A következő táblázat megvilágítja néhány fontosabb nehézipari ág fejlődését a második ötéves terv alatt és rámutat a harmadik tervgazdaság előirányzásaira.

I p a r á g a k	1932	1937	1938	1942
			előzetes terv	
			adatok	
Elektromos energia (milliárd kw. órákban)	13.3	36.4	39.6	75.0
Kőszén (millió tonnákban)	— — — —	64.3	127.9	230.0
Kőolaj és földgáz (millió tonnákban)	—	22.2	30.4	54.9
Öntvények (millió tonnákban)	— — — —	6.2	14.5	22.0
Acél (millió tonnákban)	— — — —	5.9	17.7	27.5
Lemezok (millió tonnákban)	— — — —	4.3	13.0	21.0
Műszaki és fémfeldolgozó gépek (milliárd				
rubelekben, az 1926-27. évi árkulcs szerint)	9.4	27.5	33.6	62.0
Szerszámok (ezrekben)	— — — —	15.0	36.1	70.0
Gépkocsik (ezrekben)	— — — —	23.9	200.0	400.0

A villamoserő termelés 171.8 százalékkal növekedett a második tervgazdaság évei alatt. Ezt az eredményt az új villamos központok építésénél előállott jelentős késlekedés ellenére érték el, ami maga után vonta bizonyos meglévő telepek módfeletti terhelését. S bár a központok ereje 73.9 százalékkal emelkedett, mégis mintegy 25 százalékkal alatta maradt az 1937-re előirányzott számnak. (*Pravda*, 1939. III. 18.) A harmadik tervgazdaság hivatott kiküszöbölni a gyors ipari termelés és az elektromos állomások elégtelensége közti aránytalanságot. A már említett kúrbisovi nagy vízierőjű villamos központon kívül számtalan kis- és közep-nagyságú áramfejlesztő telep építését célozza a terv. A széntermelés állandó emelkedése ellenére a második tervgazdaság folyamán kivont szénmennyiség 16.5 százalékkal az előirányzott mennyiség alatt maradt. Az 1938-1942 időszakra meghatározott program megvalósítására, illetve a szénkivonás 1937. évihez viszonyított 90 százalékkal való megnöveléséhez az újabb telepek munkájában való késedelem kiküszöbölése szükséges. Az erre az időszakra előirányzott szénkivonás már nemcsak az ország szükségleteit tartozik teljes mértékben fedezni, hanem a tartalékok tárolását is meg kell könnyíteni. Különösen az ural-vidéki, közép-ázsiai és távolkeleti, valamint a moszkvai medence szén lelőhelyeinek fokozottabb kiaknázását tervezik, hogy így csökkentsék az ország fő szénkitermelő vidékének, a Donec-medencének viszonylagos jelentőségét, az 1938. évi 58.9 százalékról 48.7 százalékra 1942-ben. Különös figyelmet szentelnek a termelési eljárás mechanizálására, tekintve, hogy a szállítás és rakodás még nagyrészt lovak és kézierő segítségével történik, míg a szénfejtés, a Donec-medence telepein már 94.6 százalékban mechanizált. Említsük meg végül a szén földalatti gázosításának a harmadik terv által intencionált jelentőségét.

A petróleumtermelés, mely oly gyorsan növekedett az első tervgaz-

daság idején, szintén alatta maradt a második ötéves terv előirányzásainak. 1932-höz viszonyítva a növekedés csak 37 százalékos volt (a terv 110 százaléka helyett) s az 1937. évi termelés csak 65 százalékban érte el a tervezet utolsó évére számított mennyiségét. Ez az elmaradás, mely olyan időszakban következett be, amikor a folyékony fűtőanyagok iránti szükséglet a belső piacokon állandóan növekedett, megmagyarázza az oroszországi petróleum kivitel progresszív csökkenését 1932 óta. A harmadik tervgazdaság a petróleumtermelést 77 százalékkal szándékozik emelni. Ebből a célból egy „második Baku“ megteremtését tervezi a Volga és az Ural között, amivel csökkenteni akarja a Baku környéki petróleumvidék jelentőségét, mely eddig az orosz petróleumtermelés 75 százalékát szolgáltatta.

A vasércbányászat eredményei általánosságban sokkal kedvezőbbek, a tüzelőanyagok terén elért eredményeknél. Az acéltermelés 4 százalékkal haladta meg a második terv előirányzásait, a lemezgyártás csaknem elérte a kijelölt mennyiséget s mindössze az öntvények maradtak 9.4 százalékkal a terv előírásai alatt. Ennek az ipárnak technikai újjászervezése hihetetlen mértékben emelkedett a második tervgazdaság alatt. 1937-ben az össztermelés több, mint 90 százalékát új, vagy az utóbbi években újjászervezett gyárak szolgáltatták. A harmadik tervgazdaság az öntvény- 52, az acél 58 és a lemezgyártás 62 százalékkal való emelését írja elő. Mint a többi iparok esetében úgy itt is, az ország keleti részeinek termelési aránya különös gyorsasággal kell, hogy emelkedjék (35 százalék 1942-re az 1937. évi 28 százalékkal szemben). Ezekben a keleti és ural-környéki részekben építenek fel az előirányzott 20 kohóból 17-et, az 56 Martin kemencéből 30-at s a 34 lemezgyárból 17-et.

A XVIII. kongresszus jelentései hasonlóképpen hangsúlyozzák a gépgyártás területén elért különösen kedvező eredményeket, melyeknek termelése 180 százalékkal növekedett az 1932-1937 időszak alatt s magasan felülmulta az ipari termelés összeségének 120 százalékos közép-arányosát. A gépek és mechanikai berendezések behozatala ennek következtében jelentékenyen csökkent. A behozott gépek aránya az országban gyártott gépekkel szemben az 1928. évi 43 százalékról 1937-1938-ban 0.94 százalékra csökkent. A vasuti mozdonyok, vasuti kocsik és emelő-szerkezetek építése ennek ellenére az előirányzat alatt maradt. Ennek kiküszöbölése a harmadik terv feladata, mely 1942-re a gépgyártás 129 százalékos emelését irányozza elő az 1937 évihez viszonyítva.

Alig vannak pontosabb adatok a vegyi ipar fejlődésére a második tervgazdaság tartama alatt. A vegyi ipar termelvényeinek összértéke (az 1926-1927. évi árkulcs szerint) 1937-ben 5.9 milliárd rubel volt s jelen- tékenyen meghaladta a terv 4.1 milliárdos előirányzatát. 1938-ban a megfelelő összeg 6.8 milliárdra emelkedett. Ami a harmadik tervet illeti, úgy ez, mint Molotov kijelentette, „a kémia szakasza“ lesz. A terv szerint a vegyi ipar 2.4-szeresére emelkedik az 1938-1942. évek alatt, ami magasan meghaladja az ipari termelés összeségében előirányzott százalékos arányát.

A legkevésbé kedvező eredményeket a második tervgazdaság idején a fűrészipar szolgáltatta, mely a számára kijelölt célokat csak 65-67 százalékban közelítette meg. 1932-től 1937-ig a termelés mindössze 12 százalékkal emelkedett az épületfa és 38 százalékkal a fűrésztermékek te-

rén. Az 1937. év különösen kedvezőtlen volt a szovjetipar ezen ágában, miután a termelés itt a megelőző két év színvonala alá süllyedt. A harmadik öt éves terv 1942-re a következő eredményeket írja elő: 200 millió köbméter épületfa, az 1937. évi 111.3 millió köbméterrel szemben s 45 millió köbméter fűrésztermék az 1937. évi 33.8 millió köbméterrel szemben. Előírja továbbá a termelési folyamat mechanizálásának kiszélesítését, motorok és gőzgépek segítségével. Az erdő vágási munkálatokat különösen az Unió európai részének észak és északnyugati részére, valamint az Ural vidékére és a Távolkeletre terjesztik ki. A terv különben még a szibériai fának az ország nyugati felébe való szállítását is hivatott kiküszöbölni.

A könnyűipar

A könnyűipar, mely termelését 82 százalékkal emelte, ugyancsak nem érte el a második terv előírásait.* Főleg a szövőiparnak, különösképpen pedig a gyapotiparnak tulajdonítható ez. A gyapotipar 1932 óta nem növelte termelését, csak 24.3 százalékkal s 1937-ben csupán 3.4 milliárd méter szövetet szállított az előírányzott 5.1 milliárd helyett. Hasonlóképpen a gyapjuipar is csak 108.3 millió métert termelt, 220 millió méter helyett. Az első terv végrehajtásának idején a gyapotipar fejlődését a nyersanyaghiány hátráltatta. Minthogy azonban Oroszország azóta nagy gyapottermelő ország lett, az ok inkább a fonógyárak elégtelenségében keresendő. Ezt az elégtelenséget a harmadik terv hivatott megszüntetni. A terv nagy gyapotfeldolgozó üzemek építését írja elő az Unió ázsiai vidékein, valamint kisebb jelentőségű gyárak emelését a régi termelő vidékeken, hogy kiküszöbölje a fonódák és szövődék közötti egyenlőtleniséget. 1942-ben a gyapotszövetgyártásának 4.900 (42 százalékos emelkedés), a gyapjuszövetének pedig 177 millió méterre (67 százalékos) kell emelkednie. A könnyűipar ágai közül megemlítendő a cipőgyártás, melynek termelése 258 millió párra kell emelkedjen az 1937. évi 182.9 millió s az 1932. évi 86.9 millió párral szemben.

A könnyűipar eredményeivel ellentétben az élelmezési ipar már 1936 végén elérte a második terv végére kontemplált színvonalát. Ennek az iparnak az általános képe mélyreható változásokat szenvedett a technikai újjáépítés, új ágak teremtése, valamint, a kicsi műhelyek nagy, modern üzemekké való átalakítása következtében. A legjobb eredményeket a hus- és halfeldolgozó ipar érte el. A cukorgyártás 1937-ben 2.421.000 tonnára emelkedett az 1932. évi 828.200 tonnával szemben. A harmadik terv élelmezési területre eső előírásai közül kiemelendő a cukortermelés, melynek növekedését 44 s a konzervgyártás, melynek növelését 106 százalékban szabja meg. Ami a további fogyasztási cikkekkel illeti (butorok, házi eszközök, stb.) úgy azt a helyi ipar és a műhelyek feladata kifejleszteni, főleg a helyszínen rendelkezésre álló anyagok segítségével.

A szállítás

A közlekedési viszonyok állapota erősen befolyásolta a szovjetgaz-

* A Pravda 1939 márc. 16-i száma szerint az eredeti terv szerint a könnyűipari népbiztosság hatáskörébe tartozó iparágaknak 149 százalékkal kellett volna emelniük a termelést, viszont az ipar átszervezése következtében beállott kihágítások következtében a statisztikai alap is módosulást szenvedett, úgyhogy ez a szám nem hasonlítható közvetlenül össze az elért eredményekkel.

daság fejlődését az első ötéves terv idején, valamint a második terv első éveiben is. A vasuti, vízi és szárazföldi közlekedés megjavításának szükségessége egyre inkább érezhetővé válik, amint az ország mind erőteljesebben halad előre az iparosítás útján. „A Szovjetunió nemzetgazdasága összességének hatalmas fejlődése, — mondja Molotov — valamint a távolabbi vidékek egyre növekvő jelentőségű hozzájárulása a gazdasági élethez, új és jelentős kötelezettségeket ró a közlekedésre, különösképpen a vasutakra. Elég megemlítenünk például, hogy 1937-ben az áruszállítások 90 százaléka vasuton történt, 8 százaléka belső vízi utakon és mindössze 2 százalék teherautók segítségével.“

Uj vasutvonalak építése és üzembe helyezése a második terv idején mindössze 3.8 százalék (81.800 km. 1932-ben és 84.900 km. 1937-ben.) Mégis 1935 óta fokozatos javulás alapítható meg a vasuti forgalom megszervezésének területén, úgy hogy 1937-ben a vasuton szállított áruk meghaladták az eredeti terv előírásait (354.8 milliárd kilométer-tonna az 1932. évi 169.3 milliárddal szemben). A napi terhelési középátlagos is az 1933. évi 51.200 vagonról 1938-ban 88.000 vagonra emelkedett. A vasutak munkajövedelme a terv által előírt 43 százalékos emelkedés helyett 47.9 százalékra emelkedett.

A vízi utakon való szállítás növekedése sok bírálatra adott okot. A folyamhajózás által szállított árumennyiség az 1932. évi 25.1 milliárd kilométer-tonnáról 1937-ben mindössze 33.1 milliárd kilométer-tonnára emelkedett; a tengerhajózásé pedig ugyanezen idő alatt 19.4 milliárd kilométer-tonnáról 37 milliárd kilométer-tonnára. Így a vízi uton való szállítások nem valósították meg a terv előírásait s ezért a többlet csak a vasutak túlterhelésével vált lebonyolíthatóvá.

A harmadik terv az áru és személyszállítás tekintetében jelentékeny javulásra számít. 8.000 mozdony, 225.000 teher- és 15.000 személyszállító kocsit építését tervezi, ugyanakkor 300.000 vagonat kell automatikussá átalakítani. A vasutvonalak hosszát 11.000 kilométerrel növelik; azonkívül 3.000 kilométeren megkettőzik, 1.840 kilométeren pedig villamosítják. A termelési központok elosztásának terve, valamint a helyi termelés racionálisabb kihasználása lehetővé teszi számtalan nagytávolságú szállítás kiűszöbölését.

A vasutvonalak tehermentesítése érdekében a belső vízi utakat oly módon szervezik meg, hogy szerepüket főleg a fa, gabona, szén és petróleum szállítására korlátozzák. A terv készítői fontosnak tartják a vízi járművek technikai feljavítását és olyan nagyarányú munkálatok megindítását, melyek újjászervezik és tökéletesítik a távoli központok közötti közlekedést. Végül felemlíti a terv a „harmadik terv végére az északi tengeri ut olyan rendszeres közlekedési úttá való átalakítását, mely biztosíthatja az összeköttetést a Távolkelettel.“

Ezzel a fejlődéssel párhuzamosan a terv a gépi járművekkel való szállítás kiterjesztését is kilátásba helyezi. Az autók számának 570.000-ról 1.700.000-re kell emelkednie. Végül 1938-1942. közötti időszakra 210.000 kilométer hosszú autó utvonal építését, illetve újjáépítését irányozza elő.

A XVII. kongresszuson mondott beszámolójában a vasuti közlekedés népbiztosa a harmadik terv egy másik szempontját vetette fel: a személyszállítást. Kaganovics széles programot adott ennek a szállítási ka-

tegoriának feljavitására s rámutatott azokra a szükséges intézkedésekre, melyeket a gyakori vonatkésések ellen meg kell valósítani. A sztachanovista mozgalom fejlődése, a közlekedésben dolgozó sztachanovisták száma jelenleg több, mint 550.000; a női munka kiterjesztése, a vezető keretek jobb kiválasztása és alaposabb kiképzése szerepelnek azok között a tényezők között, melyek hivatottak hozzájárulni a jövedelmezőség emeléséhez s az említett program végrehajtásához.

Az életszínvonal

A közölt adatok nagyszámu adalékot tartalmaznak a Szovjetunió lakosságának életszínvonalára vonatkozóan is az 1933-1937. szakaszra, valamint a szociális feltételek várható fejlődésére a harmadik terv folyamán.

Elsősorban a nemzeti jövedelem növekedését kell megállapítanunk, ami 1932-től 1937-ig (az 1927-28. évi árkulcs szerint) 45.5 milliárd rubelről 96.3 milliárd rubelre emelkedett s 111.6 százalékos emelkedésnek felel meg. Ez a növekedés valamivel alatta marad a második tervgazdaság 1937-re előirányzott 100.2 milliárdos összegének, ami 120.2 százalékos növekedés lett volna. A harmadik terv ideje alatt, 1938-1940 között a nemzeti jövedelemnek 1.8 szorosára kell emelkednie. A növekedés tehát viszonylag kevésbé gyors lesz, mint a második ötéves terv idején, amikor a nemzeti jövedelemnek több, mint kétszeresére kellett emelkednie. Jegyezzük meg itt, hogy 1938-ban, a harmadik tervgazdasági szakasz első évében a Szovjetunió nemzeti jövedelmét 105 milliárd rubelre becsülték.

A nemzeti jövedelemre vonatkozó adatokon kívül az említett jelentések bizonyos összegező adatokat tartalmaznak a szovjet munkabérek fejlődésére vonatkozóan is. Kimutatják elsősorban, hogy a fizetési alapok az 1932. évi 32.737 millió rubelről 1937-re 82.247 millió rubelre emelkedtek. A második tervgazdaság ideje alatt a munkások száma 18, a fizetési alapok pedig 151 százalékkal növekedtek ugyanakkor, mikor az eredeti terv csak 55 százalékos emelkedést helyezett kilátásba. Az emelkedés 1938-ban tovább folytatódott s a fizetési alapok ebben az évben 96.425 millió rubelre nőttek. A harmadik tervgazdasági szakasz idejére a fizetési alapok 67 százalékkal emelkednek.

A munkások és alkalmazottak fizetésének középarányosa is emelkedést mutat. Ez a középarányos 113.5 százalékkal emelkedett (1937-ben 3.047 rubel volt az évi középfizetés az 1932. évi 1.427 rubellel szemben), jóllehet a második terv csak 23 százalékos emelkedést írt elő. 1938-ban az évi középfizetés 3.467 rubelt tett ki. Az 1938-1942 tartamra a fizetések középarányosának 37 százalékos növekedését tervezik.

A reálbéreket illetően nem közöltek adatokat a fenti tartamra. Molotov kijelentése szerint „a munkások reálbére kétszeresére (101 százalék) növekedett a második tervgazdaság alatt.“ A szovjet bérpolitikája egyébként változatlanul a teljesítmény szerinti javadalmazás elvén épül. Ez serkenti szerintük a termelékenységet s így a javadalmazás emelkedését mindig meg kell előznie a teljesítmény növekedésének, ami viszont maga után vonja a munkabérre eső rész csökkenését minden egyes termékben.

A munkabérek e növekedésével párhuzamosan a XVIII. kongressz-

szus adatai a falusi lakosság életszínvonalának javulásáról is beszámolnak. Így a kolhoz munkások készpénz jövedelme a második terv időszakában 4.6 milliárd rubelről 14.2 milliárd rubelre, vagyis több, mint háromszorosára emelkedett. A kollektivizált parasztgazdaságok készpénz-jövedelmének középarányosa az 1932. évi jövedelem 3.5-szörösére nőtt. Végül a kolhoztagok között a végzett munkanapok arányában elosztott készpénzjövedelem 4.3-szerese az eddiginek, különösen az ipari növények termelésére berendezett területeken. A harmadik tervgazdaság végén a kolhoztagok készpénzjövedelme több, mint 1.7-szeresére nő.

A termelés növekedésére és a kereset emelésére irányuló törekvés természetszerűen befolyásolta a fogyasztást is. Legfőbb bizonyítéka ennek a már 1935-ben hatályon kívül helyezett jegyrendszer, valamint minden u. n. zárt kereskedelem megszüntetése.

Mégis a kereskedelmi ügyletekre vonatkozó 1932-1937-es tervezet úgy látszik, nem valósult meg maradéktalanul. A terv szerint az állami és szövetkezeti kiskereskedelem forgalmának, beleértve az élelmezési intézmények forgalmát is, 129.5 százalékkal kellett volna emelkednie. Az 1932. évi kiskereskedelmi árkulcs szerint 40.3 milliárról 92.5 milliárd rubelre. Ugyanerre a tartamra a kiskereskedelmi árak mintegy 35 százalékos csökkenésére számítottak az 1933. évi színvonalhoz viszonyítva.

A kereskedelmi népbiztosság közlése szerint a belső kereskedelem forgalma, beleértve a közélelmezési üzemek forgalmát is, a következőképpen alakult (milliárd rubelekben):

1933	49.8	1936	106.9
1934	61.8	1937	125.2
1935	80.4	1938 (előzetes adatok)	138.6

Minthogy ezek a számok a megfelelő évek árkulcsa alapján értendők, lehetetlen összehasonlítást tenni az előirányzás és a valóban elért eredmények között. 1935-től kezdődőleg egyébként az áruforgalom sokkal gyorsabban növekedett vidéken, mint a városokban. Így 1937-ben a városi kiskereskedelem forgalma 1935-höz viszonyítva 49, míg a vidéké 71 százalékkal nőtt.

A kiskereskedelem forgalmához, melyet városokban állami szervek, vidéken fogyasztási szövetkezetek segítenek elő, hozzájárul a kolhozok piacain folytatott kereskedelem, melynek forgalma 1937-ben 17.8 milliárd rubel volt az 1932. évi 7.5 milliárd rubellel szemben.

Ami az elsőrendű fogyasztási cikkek kiskereskedelmi árának csökkentését illeti, úgy látszik, a második terv előírásai nem valósultak meg teljességben. Meg kell jegyeznünk, hogy Molotov szerint ezt a késedelmet a fizetések emelkedése s a kolhoztagok és hozzátartozóik készpénz-jövedelme ellensúlyozza, melyek meghaladták a terv előírásait. Ugyanakkor a tiz legnagyobb városra ugyanazon időtartamra vonatkozó adatok szerint a kolhozisták által szabad piacon forgalomba hozott élelmiszerárúk (hús, zöldség, tojás, tejtermékek) ára 50-60 százalékkal esett.

Hogy az elsőrendű fogyasztási cikkek egyre növekvő keresletének eleget tehessen az új terv a kiskereskedelmi forgalom nagyarányú (63.5 százalékos) emelését határozza meg. 1942-ben az eladott áruk értékének el kell érnie a 206 milliárd rubelt. Elhatározták — egyuttal a kiárusító raktárak hálózatának 38 százalékos növelését, miután arra szá-

mitanak, hogy a piac számára gyártott ipari termékek mennyisége sokkal gyorsabb mértékben növekedik, mint az élelmiszeráraké. 1937-hez viszonyítva az előbbieket növekedése 72,5, míg az utóbbiaké csak 53 százalékos. Végül a szovjethatóságok a kereskedelmi szervezetek utóbbi években erősen bírált munkaviszonyainak megjavítására is nagy súlyt helyeznek. Mindezeknek az intézkedéseknek a segítségével a harmadik terv elkészítői több, mint a felével kívánják emelni a fogyasztást.

A XVIII. kongresszus beszámolója nem tartalmaz részletes adatokat a munkásság életének másik nagy tényezőjére, a lakásépítésre vonatkozóan. Molotov beszámolójában bejelentette, hogy ebben a vonatkozásban a második tervgazdasági szakasz előírásai nem valósultak meg. A 61,4 millió négyzetméter lakófelület helyett, amit a megfelelő szervek 1933-1937 folyamán tartoztak volna építeni, mindössze 26,8 millió négyzetmétert bocsátottak a munkások és családjaik rendelkezésére. A harmadik tervgazdaság ebben a vonatkozásban kevésbé nagyszabású. Városokban és városi jellegű alakulatokban 35 millió négyzetméternyi lakófelület építését tervezi állami és városi szervek segítségével. További 10 millió négyzetméter lakófelület építésére számítanak a vállalatok és alkalmazottak részéről.

Ellenben előírja a tervezet a különböző társadalmi szervezeteknek nyújtandó kölcsönök jelentékeny növelését. Ezeknek a szervezeteknek költségei — társadalombiztosítás, közoktatás, közegészségügy, a sokgyermekes családok segítése és egyéb alkalmazottak kulturális szükségleteit kielégítő szervek — az 1937. évi 30,8 milliárd rubelről (1932-ben ez az összeg 8,3 millió volt) 1942-re 53 milliárdra emelkednek. Különös figyelmet szentelnek az állami kiadások tekintetében a kórházi segédletre, a különböző higiéniai intézkedésekre, betegség megelőzésre, gyermek-kórházakra, munkavédelemre, valamint a munkások olvasmányokkal való ellátására. Így 1942-ben a gyermekkertek és óvodák befogadóképessége 4,2 millióra emelkedik az 1937. évi 1,8 millióval szemben.

Végül jelentékeny helyet biztosít a terv városi munkálatoknak (vizvezeték 50 városban, csatornázási munkálatok 45 városban, villanyosok 8 városban), művelődési intézményeknek, színházaknak, moziknak, könyvtáraknak, stb., valamint az általános művelődésnek. A terv készítői maguk elé tűzték a 7 évtől kezdődő oktatás általánosságának megvalósítását vidéken, valamint a nemzetiségi köztársaságokban, hogy a lehető legnagyobb számú gyereknek módot adjanak tíz évi tanulási időre, aminek segítségével az elemi és középiskolai tanulók számát a városokban és ipari központokban 8,6 millióról 12,4 millióra, vidéken pedig 20,8 millióról 27 millióra akarják emelni.

A közoktatáshoz járul a technikai előkészítés. Az ezirányban megindított munka segítségével az 1938-1942 szakaszban a munkások műszaki értékének emelése folytán lehetővé válik 8 millió, minden kategóriájú szakember kiképzése. Az a gond, amivel a szakmunkások számának és technikai felkészültségének kérdését kezelik, azonos a harmadik terv minden részletében. A végzett munka szerint való javadalmazás rendszere, valamint a kormányzat párt- és munkásszervezetei által követett különböző módszerek mind ugyanezen cél felé törekednek. A hozam növekedése a jelentésekben mindenütt a termelés növekedésének, valamint az általa-

nos életnivó emelkedésének elsőrendű feltételeként szerepel.

Ez a törekvés fő kifejezésre a sztachanovista mozgalomban jutott, mely 1935-ben a Donec-környéki széntelegekről indult el. Ennek a mozgalomnak legújabb formái (sztachanovista munkaoktatók kijelölése, a különböző sztachanovista munkamódszerek kicserélése, sztachanovista iskolák létesítése, az ugyanazon munkás által kezelt szerszámgépek számának emelése, stb.) hivatottak a munkásság nagy átalakítását végrehajtani és eltüntetni a szakmunkáshiányt.

A munka termelékenységének fokozása az az irányvonal, melyre Szovjetország harmadik ötéves terve épül. A sztachanovista munkások magas javadalmazása, azok az előjogok, melyeket számukra a munkavédelmi és társadalombiztosítási szervek biztosítanak, a minden fajta technikai iskolahálózat kiépítése, valamint az a törekvés, hogy elősegítik a nők számára olyan munkák vállalását, amiket eddig férfiak végeztek, a termelés fokozására irányuló törekvés legjellemzőbb megnyilatkozásai.

*

Míg 1928-ban a Szovjetunió termelése csak 3.1 százalékát tette a világtermelésnek, 1935-ben 11.6 s 1937-ben már 13.7 százaléka volt s kivéve bizonyos termékeket, mint a nikkelt és a gumi, ma már gyakorlatilag független a külföldi piacoktól. A harmadik ötéves terv szándéka a Szovjetunió termelési fejadagát a nyugati államok és az Egyesült-Államok színvonalára emelni.

PARASZTSÁG ÉS KIVÁLASZTÓDÁS

Irta: VERES PÉTER

A kívülről néző ember előtt a parasztság olyan egység, amelynek csak tulajdonjogi és kulturális árnyalatai vannak. Kisgazdák, napszámosok, cselédek, aztán ösműveletlen „sült parasztok“, félművelt kisparasztok és modern, haladó gazdálkodók: körülbelül ebből áll a parasztság, ha csak egyoldalúan, illetve kívülről nézzük.

Ezek azonban csak külső jegyek, mert bizony belülről nézve, szelemti képességek és szellemi tulajdonságok terén a parasztság is éppúgy megoszlik, mint bármelyik más társadalmi réteg. Barbár hasonlattal élve, hasonló a helyzet, mint bármelyik állati közösségben. Ha pl. néhány száz darab fehér marhából álló gulyát végig nézünk, első pillanatra ez is zárt egységnek látszik s csak külső különbségeket: a nagyság, szarvak, testállás különbözőségét látjuk. Hosszabb megfigyelés vagy pásztori együttélés azonban már lehetővé teszi nemcsak a külső különbségek részletes felismerését, hanem az egyes állatok belső tulajdonságainak osztályozását is. A zárt egység, a gulya, elemeire bomlik s aztán az egyének hasonlósága révén alcsoportok keletkeznek, most már nem a külső jegyek, hanem a belső tulajdonságok alapján, mert ezek a közösségben élés elsőrendű feltételei, a külső különbségek pedig nemcsak másodrendűvé, hanem egészen mellőzhetővé válnak. Így lehet megkülönböztetni

még egy nyájban is a szelid értelmeseket és az ostoba szilajokat, a gonosz ravaszokat és a jámbor, nevelhető közömböseket is.

Ha már így van ez az egyszerű, egysíkú állati közösségben, mennyivel inkább így van az emberi közösségekben, amelyekben a tudat és az ösztönök viszonya a társas kötelékekhez sokkal zavarosabb, mint az állati közösségekben. Ki hinné például — ha sajátosan a mezőgazdasági munkához szükséges tulajdonságok és képességek mellett maradunk — hogy vannak parasztok, akik nem értenek a lóhoz, sőt komolyan félnek tőle? Mások az ökörrrel vannak így. S aztán ki hinné, hogy vannak földmunkások, sőt egész életükben földműveléssel foglalkozó gazdasági cselédek, akik nem értenek a földműveléshez? Sohase nevelték őket önállóságra és mert a földművelés sok önállóságot és bátorságot követel, ha magukra maradnak, időtlenek és bátortalanok: s belebuknak az önállóságba. Ahogy nem minden béres alkalmas béresgazdának, éppúgy nem minden béres válik be önálló kisgazdálkodónak sem. Egyesek beletanulnak sok kinlódás és áldozat árán, mások visszasüllyednek előbbi függő sorsukba.

Világosan példázza ezt a különböző telepítések sorsa is. Nagyon sok kedvezményezett telepről, ahol mindennel ellátják a telepeseket s talán a földjük is jobb, mint előbbi helyükön, kirotálódnak a telepések. Egy részük nem bírja megszokni az új életformát vagy a szokatlan önállóságot. Van is erre egy paraszti szólásmondás, amely a valóság könyörtelen uralmát jelenti a szegény paraszt felett. „Vagy megszökik vagy megszökik“ — mondják az új cselédre, az új menyecskére, az új telepesre, az új lakóra, vagyis minden olyan emberre, aki új helyre és új életformába kerül. Ezeket a bajokat a különböző országok földreformverzió, a cseh, szerb gabonamonopólium, a német Erbhof-recht, stb.)

Azonban a paraszti kiválasztódás nemcsak a birtoktalan parasztok közt érvényesül hanem a birtokosok közt is. A született birtokos parasztok közül is csak néhány százalék az, amelyikben a kivételes üzemvezetői képességek, friss kezdeményező és éber tájékozódó szellem van. Ugyanez érvényes a nagybirtokosokra, de ezek jó szakemberekkel pótolhatják a saját hiányosságaikat. A nagytömeg még, ha kitűnő szakiskolákban meg is tanulná a leghaladottabb gazdálkodási elveket, és tudnivalókat (persze ez is kétséges, mert a legjobb iskola is csak utána kulloghat a folyton változó termelési és ipari változásoknak) alkalmazni vagy nem tudja, vagy csak késve és így vagy belebukik, vagy óvatos lesz. Illetve az egyik belebukik, és erre a másik a kelleténél óvatosabb lesz. Így rekednek meg pl. a magyarországi elmaradott és tőke-szegény parasztok, mint általában a gyarmati jellegű kiviteli kényszerben szenvedő paraszti termelők a termelés olyan alacsony szintjén, amely jóval hátrább van az igazi ipari államok termelésénél, amelyeket sem tőkehiány, sem piac-hiány nem fojtogat. Az ilyen államokban tehát a paraszti „maradiság“ egyelőre szükségképpen jelenség.

S hogyha mégsem pusztulnak el tömegesen az ilyen országok paraszti kistermelői, az egyrészt azért van, mert a paraszt sokat bír, mint a macska, másrészt meg azért, mert a paraszti tömeg a nemzetek ősanyaga és így nemzetfenntartó jelentőségének megfelelőleg kénytelenek a különböző államok különféleképp védelmezni. (Pl. a magyar boletta, a román konverzió, a cseh, szerb gabonamonopólium, a német Erbhof-Recht, stb.)

Ezek a látszólag gazdaságonkívüli tényezők, mint: tehetség, tudás, vállalkozószellem, üzleti érzék, stb. sokkal nagyobb jelentőséggel bírnak az emberi gazdálkodásban, különösen a versenykapitalizmus korában, mint ahogy a monopolista közgazdászok hiszik. Ne feledjük el, — a mezőgazdaságról szólva — hogy a kevés jól prosperáló kis és nagyüzem, éppen azért prosperál, mert mellettük az üzemek 70-80 százaléka vagy vezetőjének az alkalmatlansága vagy tőkehiány miatt nem tudja teljes termelő képességét kihasználni. Ha bekövetkeznék az a csoda, ami az agrár szaktudomány rajongóinak végső célja, hogy minden mezőgazdasági üzem a teljes, kihozható termést adná, akkor, ha a fogyasztóképesség nem fejlődne ezzel párhuzamosan, ugy olyan értékesítési és jövedelmezőségi válság törne ki, amelyet még nem látott a világ. Hiszen a világtermelés egyensulya azon áll, ahogy áll, hogy az agrár termelés fél-, sőt negyed-kapacitással dolgozik. Rövid időn belül így is úgy felhalmozódik az áru tartalék, hogy törvényszerűen kitör a válság és visszaveti az agrár haladást. Már csak ez is lehetetlenné teszi, hogy a mezőgazdasági kistermelők, különösen az exportállamokban a termelés színvonalára kerüljenek és azt meg is tartsák.

Az egyes államok, illetve termelőközösségek agrárversenye ma is éles, de a viszonylagos egyensúly a termelő és fogyasztó képesség között megvan, mert a tőkésársadalomban meg kell lennie. Elképzelhetjük, mi történne, ha ez az egyensúly az agrártermelés hirtelen felemelésével eltolódnék. Gondoljuk el: pl. a magyar mezőgazdaságban a jólvezetett kis és nagyüzemek ma is megtermelik kat. holdanként a 14-20 mázsa búzát és a 35-40 mázsa csöves tengerit. Még műtrágya, gépielő és az agrár-kémia nagyobb alkalmazása nélkül is. Vigyük ezt tovább Közép-, Kelet- és Déleuropa rosszul gazdálkodó, de jóminőségű földön élő népeire. Micsoda óriási felfordulást okozna itt, ha a földet jól munkálnák és a növényeket jól gondoznák, még a mai állapotállomány és trágyamennyiség mellett is! Ez persze abszurd feltevés, s csak azért hoztam fel, hogy érzékeltessem: a paraszti nyomorúság és a paraszti felemelkedés kérdése nem pusztán gazdasági kérdés, nem is pusztán politikai, de nem is pusztán kulturális kérdés, mint ahogy az egyik, a másik és a harmadik irányzat hiszi. Ezek közül az egyik a mezőgazdasági szaktudásban, a másik a politikai jellegű földosztásban érzi a megoldást, holott ezek is csak eszközök lehetnek a parasztkérdés megoldásában, amely már túl vezet az adott termelési renden.

S azután ebből az is világos, hogy ezeknek a népeknek — köztük pl. a magyarországi magyarnak — a mezőgazdasági termelését nem lehet felemelni arra a színvonalra, amelyet a mai agrártudomány és a föld minősége már lehetővé tenne. A tőkés termelés haszonelve — amíg megvan a tőkés tulajdonrendszer — könyörtelenül uralkodik a termelésen s még az állami akarat sem tehet egyebet, mint hogy a nemzeti összjövedelem elosztásában különböző politikai és gazdasági intézkedésekkel egyik vagy másik réteg javára beavatkozik. (Adók, vámok, kamatok, monopóliumok).

Ez, amit itt elmondtam, egyben agyonüti a kis és nagyüzemek között folyó elméleti, közéleti vitát is. Szerte a világon úgy a nagyüzemek, min a kisüzemek között lehet találni jólvezetett és prosperáló üzemeket. Ebből Magyarországra pl. semmi sem következik, mert minden termelőközösségnek sajátosak a viszonyai. Magyarországon pl. az a helyzet, hogy

ugy a jól prosperáló nagyüzemek, mint a haladó kisgazdák üzemei vagy speciális termeléssel foglalkoznak: tej, vaj, gyümölcs, korai főzelék, stb. vagy pedig nemesített növényekből vagy tenyészállatokból szereznek külön jövedelmet. Ha az ilyen üzemek száma hirtelen megduplázódnék, még akkor sem sokat lendítene a paraszttömegek sorsán, de mert a városi kényes uri-polgári igények számára termelt áruból több lenne, mint amit mai áron fel tudna venni a piac, tehát válságba sodorná a mai fejlett belterjes paraszti üzemeket. De ugyanígy a 30%-os felárral eladott, nemesített gabonát termelő és az 50-100 százalékos felárral eladott tenyészállatokat nevelő gazdaságok is válságba kerülnének. Világos, hogy a megnövekedett forgótőke-igény a kamatokat verné fel, a megszorított árumennyiség pedig az árakat törné le. Hogy ez nem pusztán okoskodás, utalhatok USA, Kanada és Délamerika fejlett gazdálkodásának a válságára az 1929-33. években. Bizony nem mentette meg sem a kiváló üzemi és üzletvezetői képesség, sem a modernebb gépkultúra a földművelőket, sem a kicsiket, sem a nagyokat. Amikor a gyapot, buza, hus, kávé stb. fele eladhatatlan volt, a másik felét pedig a termelési költségen alul kellett elvesztegetni, akkor nem volt semmi más mentés, mint az állam közbelépése. Még a végső kétségbeesésben elkövetett ostobaságok: az elégetés, a tengerbedobálás sem segített, amíg a piac tulleltettsége meg nem szűnt.

Ez is mutatja: agrár szaktudás, paraszti kiválasztódás egy sem mentés a nagy tökéletes törvényszerűségekkel szemben, ellenben igenis alkalmas eszközök ahhoz, hogy az egyes termelők közül az alkalmasabbak, a tehetségesebbek, képzetesebbek és alkalmazkodóbbak maradjanak meg a termelők között folyó egyéni versenyben. Így minden válság elsodor egy csomó kis- és nagytermelőt és minden konjunktúra ujakat állít a helyükbe.

Hogy a teljes paraszti szelekció és a szaktudás terjedése nem a paraszti nyomorúság megszűnését, hanem csak a parasztság még szigorúbb osztálytagozódását eredményezné ez külön kérdés, amelyre most nem térhetünk ki, ellenben kiemeljük, hogy magában a birtokos gazdálkodó parasztságban sem érvényesülhet a mai körülmények között a szelekció, — és ha érvényesülne is, még az sem volna végső megoldás, éppúgy, mint ahogy Amerikában nem megoldás, ahol pedig igazán csak a hozzáértő és kedvvel farmerkedő emberek gazdálkodnak.

Ellenvethetik, hogy mégis a nyugati és északi demokrata kisállamok parasztsága milyen művelt, szabad, boldog, erős és öntudatos.

Hát először is: a nyugati államok művelt és szabad parasztsága még a kapitalizmus virágkorában alakult ki és akkor foglalta el helyét államban és nemzetében. S persze jó helyet foglalt, mert vagy kormányoz, vagy nála nélkül nem lehet kormányozni. Ez azt jelenti, hogy erős és gazdag ipari államaik megvédik őket a világ agrár-versenyétől. Tehetik, mert nem szenvednek olyan kiviteli kényszerben mint pl. a kelet- vagy délkelet-európai államok.

Másodszor: ez a demokratikus jogrend a közösségi életbe való bekapcsolással csiszolja, műveli az önálló parasztokat, akik így eljutottak a szabad szövetkezés egészséges gondolatához és így nemcsak a nagyüzemek termelési és értékesítési előnyeit, hanem a paraszti szelekció esetleges hátrányait is jobban ki tudják egyensúlyozni. A szövetkezetek egy-

két okos embere és kitünő vezetője versenyezhetik a nagyüzemek szakembereivel. Olyanforma helyzet alakul így ki, mint az ipari és kereskedelmi részvénytársaságoknál, ahol a részvényesek nagy többsége valóban nem is konyit sem az üzlethez, sem a mesterséghez, csak tőkét ad hozzá. Így a szövetkezetek tagjai is termelésben utánozzák a legjobb termelőket, értékesítésben pedig rájuk bizzák magukat.

Harmadszor: ezekben az országokban már nincs falusi zsufoltság. Ha nincs is mindenütt beteges egyke, de általános születés-szabályozás van. Így aztán az a kevés paraszt, akinek nem jut életképes mezőgazdasági üzem, elmehet a városba ipari, vagy értelmiségi pályára. Nem kell nyomoruságos falukültelki vagy külvárosi napszámossá süllyednie. Ez azt is jelenti, hogy csak az marad mezőgazdának, akinek ehhez kedve és tehetsége is van. Így a paraszti gazdálkodó emberanyag a lehető legjobb, mert a belső verseny a jó és rossz gazdálkodók között nem oly éles, mint egy közép-európai országban, ahol mindenki a faluban marad, aki még egy nyomoruságos birtokra való földet, avagy néha csak kisbérlethez való jószágot és szerszámot örököl, mert irtózik a napszamos sorstól.

Ehhez járul hogy a szabad és a demokratikus levegőben teljes társadalmi és politikai érvényesülés vár a tehetséges parasztokra és így nem nézik le őket, nem szégyen parasztnak lenni, tehát az okos és nagyigényű parasztok nem irtóznak parasztnak maradni, mint ott, ahol hiába okos és művelt a paraszt, mégsem nézik annyiba, mint a korlátolt és műveletlen tintanapszámot.

Ezeknek az északi és nyugati államoknak a parasztsága tehát az a kivétel, amit nem lehet szabállyá emelni és pedig ugyanabból az okból, mint amit fentebb az egyes termelők között folyó kiválasztódásról mondtam. A nyugati államok parasztsága épp azért él kivételes helyzetben, mert az elmaradott, kivitelre és tömegárut termelő államok parasztsága nem tud versenyezni vele. Sem tőkéje, sem szaktudása nincs hozzá, hogy versenyezhesen ezekkel, de hiába is versenyezne, mert védik őket államok. Így nekünk marad az olcsó tömegáru, nekik a drága luxusáru termelése. Ezen a nemzetközi munkamegoszláson ma nem lehet változtatni, mert egy nagy tőkés törvény, a rentabilitás szabályozza, ez pedig a fogyasztás és termelés sajátos egyensúlyától függ, amelyet önkényesen egy nemzet sem törhet át a világpiacon, még akkor sem, ha minden faluban népfőiskola lenne is. (Más kérdés a belső fogyasztás emelése és átállítása, amelyre itt most nem térhetek ki, csak utalok rá, hogy a megoldás erre van, ez viszont már túl megy a mai kereteken.)

Mindebből világos, hogy nagyvonalakban nézve a kisparaszti egyéni termelés a mezőgazdaságban (elsősorban a kivitelre termelő államokban) épp úgy válságba jut, mint az iparban, és csak csökevényekben élhet tovább, mint a kisipar, amely ma már egyfelől a szegényes és maradi, másfelől a tulfinomult kényes uri-polgári izlést szolgálja ki, de társadalommozgató dinamizmus nincsen benne többé.

Ezt ma már világszerte látják úgy a gondolkodó értelmiségek, mint az öntudatosabb és műveltebb parasztok és éppen ezért nem elégednek meg a fogyasztási és értékesítő szövetkezetek alakításával, hanem a termelő szövetkezetek alakítását hirdetik és próbálgatják.

Hogy ez lehetséges-e a mai keretek közt és hogy miképpen lehetséges az még vitás és másik tanulmányt igényelne.

A NÉPIESSÉG GONDOLATA A ROMÁN MŰVELŐDÉSBN

Irta: GAL ERNŐ

A magyar és román művelődésmozgalmak egyaránt a délkeleteurópai agrár államok valóságából fakadnak. Am eredeti társadalmi indítékaik es tartalmuk ellentétes jellege miatt, feltételezhető azonosságuk csak látszólagos.

A román értelmiség többségének a népi, falusi életformával rokon-szenvező irányulása jórészt paraszti származásának következménye, de egyuttal hagyományos szellemi magatartás is. Ez a hagyomány viszont nem a nagybirtok elleni tiltakozás kifejezése (mint Magyarországon), hanem éppen a feudalizmus romjain épülő új polgári renddel ellenszenvező középrétegek szellemiségéből táplálkozik. A polgári-városi kulturformák, melyek napjainkig inkább csak hivatalos keretei voltak a román művelődésnek, alig találtak mélyebb visszhangra a román értelmiség többségének lelkületében. A jelenkori román művelődés alapvető jellege abban állapítható meg, hogy míg a társadalmi-gazdasági fejlődés a tőkésrendi termelés vonalán halad, addig a szellemi-irodalmi szféra a hagyományos rurális légkört élteti tovább. Ez elkülönülés okait a román élet történelmi alakulásának sajátos feltételeiben kell keresnünk s itt akadunk egyuttal a román népiesség társadalmi indítékaira is.

Az előzmények

A drinápolyi szerződés után (1828) a román fejedelemségek lassan bekapcsolódnak a világkereskedelem vérkeringésébe. A kis számú városokban — többnyire idegen kezdeményezésre — iparvállalatok alakulnak, művelődéshordozó polgárságnak azonban hire-hamva sines. Valójában csak 1848 az uttörője a román tőkésrendi fejlődésnek és nemzeti felszabadulásnak. Lelkes fiatal értelmiségi gárda vezetésével Délkeleturópa népeivel egyidőben a románság is feszegetni kezdi társadalmi berendezkedésének egyre időszerűtlenebbé váló kereteit. Így a hűbéri rend megdöntésének és a nemzeti szabadság kivívásának kettős feladata létrehozza az ezzel adekvát művelődési törekvéseket is. Am ahogy az új gazdasági forma jövevény a román világban, úgy importárúkként kerülnek a polgári kulturformák is a népi-patriárkális, bizánci-szláv művelődés összefüggései közé. Míg azonban a kapitalizmus Constanța, Braila és Galați kikötőin át tör be a Havasföld gabonamezőire, addig a nyugati, főleg francia kultura előőrsei via Páris-Berlin-Bécs jutottak el Bucur városába. Ez alatt a két különböző természetű hatás alatt 1848 után az országnak szükségyszerűen a polgári fejlődés útjára kellett lépni. A kormányrúdhoz került bojárszármazású fiatalok páratlan kísérlethez, a polgárság kitenyvéstéséhez fogtak. Állami és kulturális intézmények egész láncolata létesül, valamennyi nyugati mintára. A nyugati kulturán nevelkedett új vezető réteg egyre-másra alapítja a fejlett polgári társadalom művelődési gócait (Nemzeti Színház, Szépművészeti és Zenefőiskola, Tudományos Akadémia, stb.). Ujságokat, folyóiratokat, irodalmi szalonokat hívnak életre, — jóllehet a megújulás csak a felső rétegeket érinti. Ez az a helyzet, amit Titu *Maiorescu* a „tartalom nélküli formák“ időszakának nevez.

Az újgazdag közéletti hatalmasságok és a társadalom régi haldokló osztályai közé ékelt autóchton román szellemi középréteg nem minden irigység nélkül figyelte a fiatal polgárság érvényesülését és vágyódással gondolt vissza a „régis szép időkre“. A nagy társadalmi átalakulás lázában csak ez a réteg élesztgette az eredeti román művelődés már-már el-

aléló lángját. Ő is a régi rendhez való visszatérést, illetve a reformkorszak lezárását követelte. Üres mimetizmusnak minősítette a „bonzsurista vörösök“ műveltségét s a hagyományos népi műveltség értékeit helyezte szembe vele.

A Junimea

A középrétegeknek a Junimea (*Ifjúság*) mozgalmában való szellemi ellenállása a román népiesség kutforrása. A mozgalom vezérének, Titu Maiorescunak művelődéskritikai tanulmányaiban már felfedezhetők a népiességre való első utalások. A Junimea-mozgalom társadalmi háttere — amint látható — a polgári termelési- és művelődési formák elleni visszahatás, politikai gyengesége következtében azonban csak szellemi-irodalmi sikert. Jelszavai ennek ellenére kiindulópontjai a következő évek népi irányzatainak. Magyarázata ennek, hogy a Junimea mozgalmában nem kisebb egyéniségek vesznek részt, mint Titu Maiorescu, P. Carp és Mihail Eminescu.

Eminescu társadalomkritikai felfogása szerint a parasztságot, mint az egyetlen alapvető társadalmi osztályt az állam kötelessége védelmezni, mert a román falu bukásával a románság egyeteme is bukik. Ebben a felfogásában Eminescu nemcsak hangja élességével különbözött a Junimeától. Mert amíg a Junimea s főleg Titu Maiorescu bírálata mindössze a polgárosodási folyamat lassítását célozta, addig Eminescu a jelen szenvedélyes megvetésében a vajdák „egészséges barbarizmussal“ telt korát s a múlt patriarkális viszonyait kívánta vissza. „A nagybirtok és bojárság társadalmi szükségszerűsége — hirdette —, a legpozitívabb osztály azonban mégis a parasztság. Paraszatok vagyunk és paraszti módon kell gazdálkodnunk is.“

Eminescu népiességét, amelyben a parasztság és románság fogalmai azonosulnak, költői sulya viszi sikerre. Nézetei gyökeret vernek a román értelmiség köreiből s azokat hirdetik később a „Magvetők“ majd a népi-traditionalisták.

A Semănătorul és a román narodnyikok

A XX. század első éveiben az új társadalmi rend már végleg megalapozott, a reformok korszaka lezárult. Ebben a társadalmi fegyverszünetben megindul a letűnő történelmi osztály és a polgárság magas rétegeinek békés összenövése. Az értelmiségi középréteg nagyrésze azonban még most sem tud beilleszkedni a dolgok új rendjébe és a *Semănătorul* (*Magvető*) körül új életre kelti a Junimea hagyományait. Szellemtörténészek a középrétegek ez ellenkezését a román lelkiség hagyományokhoz való ragaszkodásával magyarázzák, de valószínűbb, hogy ez a folyamat a lapangó politikai visszahatás irodalmi szublimálása.

Művelődéstörténeti szempontból a *Semănătorul* folyóirat a román népiesség alapvetése. Míg ugyanis a Junimea törekvése csak útkeresés, a *Semănătorul* és szellemi vezére, N. Iorga már elhatározóan szembe állítja a román népiességet a Nyugattal. A *Semănătorul* írói és költői, Gh. Cosbuc, O. Goga és M. Sadoveanu műveiben tényleg kibontakozik a népi élet és művészet elemeit magáévá tevő irodalom.

A *Semănătorul* mozgalmában fellelhető úgy a közírás és az irodalmi alkotás, mint a társadalmi bírálat és politika. Szellemi vezérük átütő egyéniségén kívül a csoport sokoldalúságában rejlik a *Semănătorul* művelődéstörténeti jelentősége. A *Semănătorul*, melyhez számos vidéki folyóirat tartozott, mondhatni teljesen uralta a háború előtti szellemi életet, sőt a kezdetben csak irodalmi célkitűzésű mozgalom csakhamar politikai sikra terelődik, amikor Iorga megalapítja a *Jó románok Szövetségét*,

melynek programja a román népiség első politikai vonatkozású megnyilvánulását tartalmazza. A Szövetség programja többek között ezeket mondja: „A Szövetség tagjai kötelezik magukat arra, hogy minden alkalommal a legnagyobb elismerést, szeretetet és különös gondot tanúsítsanak a munkás parasztsággal szemben, mely a románság legjelentősebb, legszorgalmasabb és legtisztább része“. — Követeli a program magas vámmilleték kirovását a nyugati kulturtermékekre. „Le a hitvány idegen koholmányokkal — kiáltja — le a korrupció és hamis érzelmeket terjesztő könyvecskékkel, melyekkel megmérgezik a tapasztalatlan országokat... Egy új művelődési szakaszunk kell kezdődnie nálunk!“

Természetesen az új éra — a Junimea hagyományainak megfelelően — a népműveltség és a múlt értékeinek érvényesítését célozta. A Semănătorul próza írói, bár a román történelem hőseit elevenítik meg. (Sadoveanu), költői pedig a szenvedő és küzdő falut szóltatják meg (pl. O. Goga: *A robotosok* és Gh. Cosbuc: *Földet nekünk*), mégis műveik nagyrésztében idillikus képet adnak a faluról. A „A Semănătorul számára — mint G. Ibrăileanu megállapítja — csak dekorum a paraszt.“ Csak a román falu festői vonatkozásait látják s azt emelik eszményi magasságba a városi-polgári létformák fölé.

A Semănătorul jellegét bírálják az orosz narodnyikok romániai követői: a *poporanisták*. Bár a román narodnyikok és vezérik, C. Stere figyelme elsősorban a társadalmi-politikai élet felé irányult, magas színvonalu folyóiratuk, a *Viața Românească* bőven foglalkozott irodalmi kérdésekkel is. Itt jelentek meg G. Ibrăileanu bírálatai is, ki a Semănătorul féle népiség diszparasztjával az „ujjobbágyság“ parasztjának szürke, örömtelen valóságát helyezte szembe. „Parasztpártiaknak kell lennünk — írja egyik tanulmányában — de nem a paraszt festőiessége miatt, hanem mert nagy kötelezettségeink vannak vele szemben.“ A *Viața Românească* első vezércikke leszögezi, hogy „sajátos nemzeti művelődés csak akkor születik, ha a nagy népi s valóban román tömegek résztvesznek a kulturális értékek kialakításában... ha a parasztság megszerzi azt a társadalmi értékelést, amit számbeli, gazdasági és erkölcsi súlya következtében meg is érdemel.“

A román narodnyikok népisége már nem a Junimea és a Semănătorul útján haladt. A népszerűség alatt ők elsősorban a népi rétegek anyagi és művelődési helyzetének feljavítását értették, s társadalombírálatuk pozitív vonatkozásaiban korántsem a patriárkális viszonyokat sóhajtozták vissza. Eszményük az a paraszti demokrácia volt, hol „az emberek jól, majdnem németesen öltöznek, a paraszt leánya zongorán játszik vagy Sadoveanu novelláit olvassa, a gazda pedig ujságját böngészve értesül a világ eseményeiről.“

A háború utáni társadalmi változások, az agrárreform és az általános választói jog bevezetése (ami ugyan nem a narodnyikok teljesítménye, jórészt megszüntették a narodnyikok jogtalan, földnélkül szinlődő parasztját, az új helyzet szülte társadalmi ferdeségek orvoslására viszont a narodnyikok utópisztikus elmélete talajtalannak bizonyult. A *Viața Românească* háború utáni első számában (1920) maga G. Ibrăileanu ismeri be a *poporanisták* csődjét. Már a történelem átcsoportosító munkájára jellemző, hogy az új vezetés alá került *Viața Românească* irógárdája — M. Ralea vezetésével — a mai nyugati művelődésirányzat zászlóhordozója.

C. Rădulescu-Motru etnikai népiessége

C. Rădulescu-Motru műve legátfogóbb megnyilvánulása a polgári

társadalmi-művelődési intézmények birálatával párhuzamosan jelentkező román népiségnek. Kritikai tevékenységének kezdetei még a háború előtti időkre nyulnak vissza, *A román kultúra és politikai üzérkedés* (1906) című könyve megjelenésének idejére, mellyel a junimista szellem legszámottevőbb folytatójának bizonyult. Munkásságának főrésze azonban már a háború utáni viszonyok birálatával, a „romanizmus“ népi, állami és művelődési irányzatának kidolgozásával foglalkozik.

C. Rădulescu-Motru művében jelentkezik először szintetikusán a román népiség két arca: a polgárelenesség és a falu idealizálás. S ha első műve még csak birálat és negatívum, későbbi írásai (*A romanizmus és A román nép lélektana*) már megoldást is adnak. Műve nemcsak időben, de szellemi vonatkozásban is a junimista ideológia közvetlen folytatása, szerves továbbfejlesztője. Eminescu és N. Iorga birálataiban tulteng a politikai szenvedély s Rădulescu-Motru tárgyilagos szemlélődése közelíti meg leginkább a junimisták vezérének, Titu Maiorescunak higgadtabb, inkább a tudományos érdeklődéstől fűtött vizsgálódásait.

Első kritikai műve is azoknak a társadalmi-művelődési adottságoknak birálatával foglalkozik, melyeket már Titu Maiorescu, Eminescu és Iorga is bonckéseik alá vettek. Rădulescu-Motru birálata azonban már egyetemleges jellegű művelődésszemlélet, tárgya pedig a „politizálás“ társadalmi tünetének elemzésével bővül. Mindenek előtt a kultúra öncélúságát emeli ki, aminek kiteljesedése igazolja egyedül a különböző népcsoportok létjogosultságát. A kultúra egyben a közösségi lét alapja is. Nem egyéni, hanem közösségi termék, valósága nem az anyagszerű külső forma, hanem a lelki-szellemi tartalom. Itt kapcsolódik Rădulescu-Motru művelődésszemlélete a román társadalom birálatába. A kultúra és civilizáció spengleri szembeállításának mintájára Rădulescu-Motru megállapítja a román lelkiség (kultúra) és a polgári létformák (civilizáció) közötti ellentmondást.

Rădulescu-Motru elsősorban lélekbuvár és ezért a maiorescui „tartalom nélküli formák“ elméletének lélektani megokolását az előbbi ellentmondásban látja. A politizálás s az azzal való üzérkedés tünete, melyet Rădulescu-Motru önálló társadalmi tényezőként kezel, szintén az anyagi civilizáció megnyilvánulási formája. „A politikus hordozza azt a talmi civilizációt, mely széttölti a fiatal népek nemzeti létének egységét“ — írja. Bár maradéktalanul a junimisták utódának vallja magát, kifogásolja, hogy szellemi elődei megálltak a századvégi román társadalom körtüneteinek vizsgálatánál, anélkül, hogy rendszerbe foglalták volna a megoldásra vonatkozó nézeteiket. E hiány pótlására szánja Rădulescu-Motru főművét, a *Romanismul*-t, melyben kritikai mértékeit a háború utáni viszonyokra alkalmazva kidolgozza a mai hivatalos irányzattá emelt hagyományápoló etnikai színezetű román népiség alaptételeit.

Ha a Junimea idején a román társadalmi és művelődési életben mutatkozó viszásságok a korai kapitalizmus talajában gyökereztek, Rădulescu-Motru már a finánckapitalizmus aggkorát taposó tőkéstermelés felbomlási tüneteivel találja szemben magát. A Titu Maiorescu idejében még „tartalom nélküli“ formák ugyancsak megteltek tartalommal: a traktor és gőzeke kiméletlenül hasított bele a primitív világba, a vonat füstje ki-kiszivta a varrottasok szinpompás motívumait, az 1880-tól (a Nemzeti Bank megalapítása) nemzetivé vedlő nagypolgárság rohamosan fejlődő iparának pörölycsapásai alatt pedig bomlani kezdett a falu és a patriarkális család. Ugyanakkor még mindig kísértettek az ujjbágy-sággal meghosszabbított feudalizmus csökevényei... „A szegény lakosság és a parasztság egészsége megrendült — állapítja meg Rădulescu-Motru *Romanismul* c. könyvének 34. oldalán. — Félelmetes halálórási

arányszámuk van.

E jelenségeket Rădulescu-Motru a román lelkeség és a termelési formák közti ellentétre vezeti vissza. A *román nép lélektana* (1937) című könyvében megkísérli felvázolni a román nép ősi lelki alkatát. Josif *Gabrea* pedagógus adatait felhasználva azt a következtetést vonja le, hogy a városi életre nevelő és a falu sajátos körülményeit figyelembe nem vevő iskola sürgős reformra szorul. A közoktatás reformja azonban, mely az öncélú falusi művelődést hivatott biztosítani, csak egy része annak az általános népi-nemzeti jellegű átalakulásnak, amin az egész román társadalomnak át kell esnie.

Ahogy a nyugati művelődés leutánzása — szerinte — megfelelt a XIX. század általános szellemiségének, mely a kulturális dilettantizmus és sablonszerűség melegágya volt, aképpen a romanizmus térhódítása is egy új európai szellemiség hírnöke. Ezt az új európai légkört — Rădulescu-Motru szerint — mindennek előtt a népi-nemzeti valóság előtérbe nyomulása jellemzi. Míg a XIX. század kozmopolita liberalizmusa művelődési kényszerzubbonyokat akart a népekre erőszakolni, addig a háború utáni Európa felfedezte, hogy minden nép „unikum”. Ez az általános európai irányváltás természetesen nem hagyhatja érintetlenül a román életet sem, annál is inkább, mert talán egyetlen nép sem szenvedett annyit a polgári intézmények miatt. A romanizmus győzelmét azonban csak általános európai előfeltételeinek győzelme hozhatja meg.

A romanizmus neve szerint is elsősorban a nemzeti-etnikai jelleg kihangsúlyozását célozza. Rădulescu-Motru népisége így rokon a többi európai és romániai nacionalista irányzatokkal. A „nép” fogalmának társadalmi kategóriáját nála is a vérségi kapcsolat helyettesíti s ez irányítja figyelmét a falu felé. „...A falu — írja — a legegészségesebb, legrégebb és legeredetibb megnyilvánulása a román politikai és kulturális életnek. A faluban alakult ki a paraszt nemzeti típusa. A falu őrizte meg az idők folyamán — akárcsak egy szuverén állam — a román nyelv, a szokások és az erkölcsi érzék autonómiáját.” A román társadalmat átalakítani hivatott romanizmusnak tehát a faluból, a falu ősi művelődéséből kell kiindulnia. A cél nem a városi műveltségnek a faluba való átültetése, hanem a falu kulturális önrendelkezésének tiszteletben tartása. (Ugyanebből az alaptételből indul ki a Korunk oldalain többször tárgyalt és ismertetett Gusti-féle szociológiai iskola falumentési tevékenysége is, mely népiségét elsősorban a *gyakorlati* falumunka terén kívánja bebizonyítani.) A népi művelődés értékeinek feltárásával azonban nemcsak a faji jelleg érvényesülésére nyílik út az ország közéletében, de létrejön a kapcsolat a történelmi múlttal is, mert „az ország történelmében a falu volt a románság valódi fellegvára s ez is kell, hogy maradjon a jövőben is!”

A Gândirea népi-tradicionálisizmusa és Lucian Blaga

A múlt és a hagyomány pontján kapcsolódik Rădulescu-Motru népisége a *Gândirea*-csoport népi-tradicionalista irányzatához. Ha Rădulescu-Motru szellemi elődje Titu Maiorescu, úgy a *Gândirea* irógárdájáé Eminescu politikai hagyatéka. Ez a mai román szellemi életben jelentős irányzat maradéktalanul átvette — A. C. *Cuza* és Aurel *Popoviciu* közvetítésével — a nagy költő társadalomszemléletét, multrajongását és népi-faji miszticizmusát. A *Gândirea* népiségében már teljesen eltűnik a nép a maga valóságában s helyére a hagyományt és vallást őrző román falu és paraszt idealizálása kerül.

„Merre haladjunk? — kérdezi Nichifor *Crainic*, a *Gândirea* vezető ideológusa egyik alapvető tanulmányában (*Parsival*, *Gândirea* 3. évf.)

— Fiatal művelődésünk ma válaszúton áll a terjeszkedési határait elért nyugati civilizáció és a Kelet, a jövőt ígérő keresztény káosz között. Oswald Spenglerre hivatkozva — utal a nyugati civilizáció alkonyára, szembesítve ezt a Kelet „szűzi népiségével és az orthodoxyával, melynek isteni erejét csorbitatlanul megőrizte a rítus.“ A választás nem nehéz. A román nemzeti génusz, mely már Eminescun és a Semănătorul csoporton keresztül „határozott és drasztikus tiltakozását hallatta“ a hagyományt, orthodoxyát és etnikumot védő falu, a Kelet és Bizánc felé int. Mint a mitológiai Parsifal, úgy fog győzedelmeskedni szerinte az ősi, primitív szellemű népi műveltség a csábító, de romlást fakasztó civilizációt jelképező Klingsor felett.

Bár a maga eredeti és egyéni utjait járó Lucian Blaga nem tartozik szorosán a Gândirea csoporthoz, jelentős a kapcsolata ezzel az irányzattal, illetve folyóiratával, hol számos írása látott napvilágot. Rădulescu-Motru népiségének társadalmi-politikai vonatkozásaival szemben, Blaga műve bölcséleti megalapozása a mai román népiségnek. Művét hívei nemcsak a román népiség tökéletes szellemi megfogalmazásának, de egyben a román népi szellem leghűbb tükrének, adekvát kifejezőjének tekintik.

Lucian Blaga a maga metafizikai és misztikus ismeretelméletére építi művelődésbölcséletét: A kultúra az emberrélevés ismérve. Egyedül a kulturális alkotáson keresztül emelkedik az ember az állati lét fölé. Az alkotás lényege pedig az emberi lét keretének — a misztériumnak — a felfedése. Spengler és Frobenius művelődéselméleteiből kiindulva, melyekben a „tér-érzékelés“ központi helyet foglal el, Lucian Blaga a különböző kulturák stílusainak gyökerét az illető művelődést hordozó népcsoport „stilus-ár“-jában (matcă stilistică) látja. Ez a „stilus-ár“ tudatalatti. Számos komponense között ott van a térzékelés is, vagy ahogyan Blaga nevezi: a „tér-horizont“, bár jelentősége már nem elsőrangú. A románság stílus-árjának tér-horizontja — Blaga szerint — a végtelen hullámos tér, a lankás. Ennek a tér-horizontnak legszebb kifejezése a „doina“, megőrzője pedig a román falu. *A román falu dicsérete* című akadémiai székkfoglalójában, Blaga így jellemzi ezt a falut: „Látom a falut, a templom és a temető, tehát az Isten és a holtak körül. A falu eképpen a lét középpontjába helyezve meghosszabbodik földrajzilag a metafizikába és a mitalógiába.“ Ez a falutípus azonban csak az eszményi falu, melyet a városi civilizáció terjeszkedése megsemmisüléssel fenyeget. Pedig mit nyújt a városi élet az embernek? Míg a falusi egy világ egészében él, addig a városi ember töredéklét, — viszonylagosság, mechanikai valóság és felületesség között tengődik. A városi lét és művelődés sablonszerűségével szemben ott áll a román falu, mely „szegénysége és százados mostoha sorsa ellenére is kiérdemeli a legteljesebb mértékben az eredetiség jelzőjét“. A falu arisztokratikus elkülönülésben él, „nincs egyébre szüksége, mint saját földjére és lelkére“. A falu egocentrikus, szigorúan ragaszkodik erkölcsiéhez, szokásaihoz és viseletéhez. Nem utánozó szellemű, mint a város, hanem „büszke arra, hogy kicsit más“, mint az egész világ. Ez a falu ugyanakkor „időtlen“. Nem hagyta magát zavartatni a történelem nagy folyamaitól.

A román falu e jellemvonásának köszönhető, hogy a románság stílus-árja a történelem viszontagságai között, a barbár népek özöne, a török, orosz, osztrák elnyomás és a bár történelmileg szükségszerű, de elnemzetietlenítő nyugatosság után még fennmaradt. Ideje azonban, hogy a népi műveltség és a falu, mely „szegénységének és mitalógiájának autonómiájában érintetlenül őrizte meg magát“ végre a „nagykorú“ román művelődés kialakításában is döntő szerephez jusson. „Szeressük

és csodáljuk a népi műveltséget“, a románság stílus árjának egyedüli kifejezőjét, miért is a népköltészet remekeinek, a „kiskorú“ népi műveltség örökértékeinek szellemével kell átítatnunk a „nagykorú“ műveltség kereteit is.

Lucian Blaga falu-apológiája láthatóan a román élet ősi vonatkozásainak eszményi magasságba való emelése. Az egyhelyben álló, szegénységére büszke, patriarkális falunak szóló dicséretét azonban kommentálói a román falu legigazibb szellemi tükröződésének veszik. Így válik Blaga bölceleti rendszere, a román stílusár metafizikai vetületévé s a „román energia“ szellemi kifejeződésévé. Ezt igyekszik egyébként kimutatni Vasile Băncilă, a Gândirea egyik főmunkatársa is *Lucian Blaga, a román energia* című könyvében. (1938) „A bölceleti blagaizmus — írja — maga a metafizikailag átalakított romanizmus. Bölceleti kifejezője egy földműves és pásztorkodó népnek, egy erőteljes és derűs patriarkalizmusnak. Blaga szintézise egy nép első tündöklő bölceleti öntudatra ébredése“. S bár Blaga filozófiája elsősorban a román etnikumot érinti, értékét mégis egyetemlegesnek itéli. Az elfáradt és mesterséges nyugati művelődés felfrissíthetné magát — Băncila szerint — a románság robosztus egészségét lehelő blagai rendszerrel. „Nyujthatnánk új ötleteket és fiatalító oltást a nyugatnak.“

Rădulescu-Motru és Lucian Blaga műveikkel a mai román szellemi élet népi irányát szabják ki. A tőkés termelés keretei ellen határozatlanul lázongó középrétegek szellemisége a finánctóke államformájának ideológiai fegyverzetévé válik. E folyamat egyébként sok tekintetben teljesen azonos a mai Németország szellemi kialakulásának folyamatával, melyben Keyserling és Spengler határozatlan és romantikus antikapitalizmusának hasonló szerep jutott. Míg azonban a junimisták, a Semănătorul és a narodnyikok még csak az eluralkodó nyugati mintájú állami és művelődési intézmények ellen idézték a „doinák“ világát, Rădulescu-Motru és Lucian Blaga már magától értődő ideológusai az új román állami berendezkedésnek.

M A G Á N Y

Irta: SOMLYÓ GYÖRGY

*Mint mindenki, élek én is,
s hihetelenül egyedül vagyok.
Az elhagyatottság megtört és lerontott,
érzéseim leszáradt águ csonkok,
tört kérgü, meztelen akaratok.*

*Szivemből csupasz fatöncök merednek.
Érts meg! kiáltottam az embereknek,
kopogtam minden lélek ajtaján.
De nem felelt hívásomra rokon hang,
mindenhonnan rámtört s kívágta roppant
ifjú erdőmet a fejszés magány!*

*Szétszed, megoszt, felőröl minden óra,
a közös célok jó kohéziója
mindegyre enged s nem tart össze már.
Akaratom atomjaira dül szét,
eléget az iszonyú egyedülség,
életem minden sarkán lángban áll!*

*Mely a közönyt felgyújtani akarta,
sok feltörő lángom, most mind magamba
mar és tép: vágy, akarat, indulat.
Jőjjetek! oltsatok el! — könyörögtem.
S magamban égek el! E szörnyű ködben
senki nem keresett hozzám utat.*

*Segítsetek! nem élhetek magamban,
míg élek, minden élhöz közöm van,
ahhoz is, kinek hozzám nincs köze!
Testvérem az aszkéta és a kéjenc,
hisz minden élet eggyé forr a mélyen,
s ki tudja, a mély is nem magas-e.*

*Ami felül van, hazug, durva kéreg.
Ássátok fel magatokban a mélyet,
a fel-felbuggyanó szeretetet!
Amennyit a világ ér, annyit érek!
Hazug és gonosz mind, aki nem ért meg!
Gyilkosom mindenki, ki nem szeret!*

LI MEG A B Á T Y J A

Irta: KOLLÁR FERENC

Tang kínai volt, de azért olyan vékony és finom, hogy, amig csak látásból ismertem, japánnak néztem. Mikor aztán bemutatkoztunk egymásnak — az öreg Jerusalemi filozófiai szemináriumán — és sietett elosztatni kifejezésre juttatott tévedésemet, magam is észrevettem, hogy arca szélesebb, mint a japánoké, pofacsontja kiálló, fogai nagyok és mozdulataiban is van valami nehézkesség és tempósság, szóval mindjárt elhittem neki, hogy kínai. S amikor felmondtam neki Sun-Jat-Sen végrendeletét, valóban nem japáni gyöngédséggel rázta meg a kezem és ütött csontos öklével a vállamra, amivel aztán örök barátságot fogadtunk egymásnak.

Járása azonban olyan nesztelen volt, mint a japánoké (bár lehet, hogy ezt is csak széles, amerikai gumitalpu cipői tették); nem is vettem észre, az egyetemi könyvtárban, nagy halmaz könyv között ültömben, csak amikor elébem hajolt és furcsa németségével rámsuttogta:

— Gyere csak ki egy pillanatra.

— Kérlek — mondta aztán a könyvtárfolyosón — csinálj délután jegyzeteket, nem érek rá elmenni.

Készséggel ígértem meg, — de talán lehetett valami fürkésző a tekintetemben, mert zavart magyarázkodással tette hozzá:

— A hugom érkezik...

Csodálkozva néztem rá:

— Nem is tudtam, hogy hugod van.

A csodálkozás jogos is volt, mert hónapok óta tartó barátságunk alatt lassanként a családi viszonyaival is tisztába jöttem, legalább is én mostanig azt hittem. Így például tudtam, hogy apja Kantonban előkelő ügyvéd volt, a Koumintang balszárnyán vezetőszeret játszott és amaz emlékezetes fordulat idején nyílt uccán végeztek vele. Egy amerikai fotóriporter véletlenül tanuja volt a jelenetnek, — Tang meg is mutatta nekem az ujságot, amely a képet leköszölte: a két, pallossal felszerelt katonát, amint éppen bevégezték munkájukat. Az áldozat feje messze gurult az aszfalton, a test maga a térdreesés pillanatában. A guruló fej a néző felé fordul: simára borotvált, eltorzult vonásai ellenére is intelligens arc.

— Az apám — mondta akkor és visszatette tárcájába az ujságkivágást.

Tudtam egy fivérééről is, aki Kinában maradt s valahol a Kiangsi tartományban szervezett szabadcsapatokat a központi kormány ellen.

— Igen, a hugom. Londonból jön.

Szemrehányóan néztem rá. Az hittem mindent tudok róla s a végén kisül, hogy titkai vannak. A féltékenység és csalódottság érzelmei kezdtek bennem ébredezni.

— Különb, tudod mit — mondta hirtelen, talán, hogy kiengeszteljen — hagyd a szemináriumot te is, gyere ki velem az állomásra.

— Nem akarom a vizontlátás örömét zavarni — mondtam könnyedén, de nem tudtam megtéveszteni.

— Gyerekség, ha meg vagy sértődve. Majd egyszer elmondom...

Li pontosan olyan volt, amilyennek elképzelttem magamnak, amíg a vonatra vártunk. Törékeny alak, halvány, majdnem európai arcszín, fekete, enyhén ferde szemek, acélkébe játszó fekete haj, homlokán egyenesre nyírva. Szép, ivelt, diszkrétén festett száj, csillogó fogak, kis kéz, kis láb. Elegáns, angol utazó kosztüm, — egyszóval egy kínai lány, ahogyan az amerikai filmrendezők fantáziájában él.

Tang, talán, hogy jóvátegye a mulasztását, alig váltott pár szót vele anyanyelvén, — nem borultak egymás nyakába, hanem csak valami utánozhatatlan bensőséggel fogtak egymással kezét és ez nagyon tetszett nekem — mindjárt engem tolt az előtérbe. Bemutatkozásomhoz kínai kommentárt fűzött, biztos, valami dicséretet, mert Li hosszan rámnézett és arcszine mélyebb sárga lett.

Nevetve tiltakoztam az idegen kommentár ellen és már meg is kezdődött a baj. Li kérdőn nézett bátyjára: nem értette német szavaimat. A baj fokozódott: én meg nem tudtam angolul, már pedig Li csak ezen az egy európai nyelven beszélt.

Egyszóval elhatároztuk, hogy Lit hosszabb bécsi tartózkodására való tekintettel, németre fogom tanítani. Mostantól én kértem mindgyakrabban Tangot, hogy részletesen jegyezze az előadásokat. Rettentően el voltam foglalva, viszont Li gyönyörű előhaladást tett a német nyelvben.

Szemben ültünk egymással, Li albérleti szobájában valami öreg hintaszék akadt, azon himbálta magát csendesesen, miközben elgondolkozó, töprengő arccal mondta maga elé a német szavakat. Alaptermészete vidám lehetett; ha hármásban voltunk közvetlen, baráti hang uralkodott köztünk, Li a barátságban nem akart bátyja mögött maradni. S ha komolyra fordult is a szó, — a Koumintang árulására, a központi kormány meg-megújuló, de sikertelen offenzívára a paraszthadseregek ellen, japán provokációkra, Mandzsuriára — akkor is valami meghitt és mo-

solygó hangulat fogott el bennünket. Li lelkesen hallgatta Tang fejtegetéseit, melyeket meg-megszakított és ilyenkor Tangnak kínaiul kellett egyes dolgokat elismételnie. Én rendszerint európai történelmi analógiákat hoztam fel arra, hogy egyetemes törvényszerűségek uralkodnak a társadalomban és azonos érdekek azonos helyzeteket teremtenek.

Vita nem igen volt köztünk, az alapokban megegyeztünk, a részletkérdések esetleg eltérő értelmezései csak megerősítették az alapelvek azonosságához való ragaszkodásunkat. Az én pesszimizmusom az ő optimizmusával szemben a közvetlen jövőt illetőleg nem annyira a tények mérlegelésének a különbözősége, mint inkább a temperamentum következménye volt.

Tang egyébként széleskörű gyakorlati munkát is végzett, a kínai diákok nemcsak tanultak Bécsben és én ha nem is jártam közéjük, — bizonyos dolgokban az európaiakkal, még legszorosabb elvbarátaikkal szemben is tartózkodóak voltak, — de Tangnak sok mindenben segítségére tudtam lenni...

Ha azonban Livel egyedül voltam, hiába kerestem a vidámságát. Valami levert szomorúság fogta el, hallgatag volt és mintha zavar is előntötte volna. Egyszer megfogtam a kezét, nem húzta el, de láttam rajta, hogy erősen gondolkodik. Végül is én engedtem el.

Egy alkalommal úgy léptem be a szobájába, hogy nyilvánvalóan nem hallotta meg a kopogásom. Hangoosan akartam neki köszönni, de torkomon akadt a szó. Ott állt a tükre előtt, — kékselyem, nagy, színes virágokkal telehimzett kínai otthonka volt rajta, akkor először láttam ilyen nemzeti viseletben. De nem ez lepett meg, hanem az arca a tükörben, ovális, szép ragyogószemű nyugodt arca, amely ijesztő, torz, szinte kegyetlen kifejezést öltött. Mintha hosszú, kérlelhetetlen vizsgálódás keserű, reménytelen és mégis kihívó konzekvenciáit vonta volna le.

Odasiettem hozzá, a tükörben végül is észrevett, hirtelen, rajtakapottan fordult felém és akkor arca megint szép, nyugodt, szemei ragyogóak és mélytüzüek lettek. Kérdően néztem a tükörbe, hátha az rossz és torzit — de Li megfogta a karomat és elvont onnan.

— Nem vettem észre, hogy itt vagy — mondta köznapias hangon és mosolyogva nézte zavaromat.

— Történt valami? — kérdeztem tétova hangon, miközben Li már széttárta karját s bő ruhaujja szárnyként emelkedett.

— Ugyan, mi történne!

Aztán, hogy fürkészve néztem rá, sietve hozzátette:

— Zavar téged ez a ruha, — öltözzek át?

Hevesen tiltakoztam:

— Szó sincs róla! Gyönyörű vagy!

— Éppen azért — jegyezte meg, de nem nézett rám.

Megütődtem. Nem akarja, hogy tessék nekem, de ezt finomabban is tudomásomra adhatta volna.

— Tangot keresem — mondtam hirtelen.

Csak akkor vette észre hogy megbántott.

— Ne haragudj rám, — mondta szomorú mosollyal, — nem szabad rám haragudnod.

— Miért haragudnám? Nem értelek, Li.

— Tudom — válaszolta hirtelen. És ezt valóban nem értettem. — Nem baj.

Hallgattunk.

— Tangnak el kellett menni. Csak késő este jön haza — mondta nagysokára.

— Jól van, Li, — már megyek is, — mondtam keserűen.

Ijedten nézett rám.

— Hová akarsz menni?

Közelebb lépett:

— Nem szép, hogy egészen egyedül hagytok.

— Menjünk kávéházba vagy moziba? — kérdeztem kiengesztelődve.

— Ha tényleg nincs dolgod, jobb szeretném, ha itthon maradnánk — mondta. Nem is várt választ, odafutott az íróasztalához és elébemterítta a német gyakorlófüzetét.

— Nézd, milyen szorgalmas voltam! — kiáltotta.

Letelepedtünk. Elővettem ceruzámat, valóságos fegyverzetet, melyből egy-egy gombnyomásra fekete, piros, kék, zöld ceruzahegyek ugranak elő s amit tanári felsőbbségem bizonyítására egyenesen dolgozatai javítása céljából szereztem be. A hibák aláhuzását azonban hamar abbahagytam. Annyira megragadott maga a szöveg, hogy a hibákat már észre se vettem. Első nagyobb kísérlete volt ez, egy ősrégi kínai ballada fordítása, mely egyszerű mondatokra való töredezettségében is rendkívül hatott rám.

„Volt egyszer egy elefántcsontszobrász — írta — úgy hívták, hogy Tao-Min-Fu. Ennek volt három lánya. Ez a szobrász kis elefántcsontszobrokat faragott, karcsu, fiatal lányokat, amilyenek az ő lányai voltak. A szobrokat a lányai árusították. A szobrász nem győzött eleget faragni, a lányok csak fordultak egyet a városban és máris ujakat kértek. És hozták haza a csengő ezüstököt, meg új elefántcsontot és szép nehéz selymeket, amelyekből ruhákat csináltak maguknak.

A család boldogan élt, a szobrász csak faragott, faragott, szobrai egyre szebbek lettek és valamennyi hasonlított a lányaira. És a szobrok hire tuljutott a városban és a mesternek nevet és gazdagságot szerzett. Sokszor már a lányoknak ki se kellett menniük a városba, messzi földről jöttek utazók és felkeresték Tao-Min-Fut és vásárolták tőle a karcsu leányszobrokat.

Egyszer megjelent nála egy fényes ruhájú mandzsu herceg és így szólt:

— Add nekem a szobrod eredetijét, annyi aranyat kapsz érte, hogy soha többet nem kell faragnod.

Tao-Min-Fu mélyen meghajolt és mosolygott:

— Ime, itt a szobrok eredetije, a legidősebb lányom. De akármennyi aranyat is adsz, én a faragást abba nem hagyom, mert ez az életem.

Tao-Min-Fu legidősebb lánya elment a mandzsu herceggel és nem hallott többé róluk, csak faragta tovább a szobrokat és két lánya vitte be azokat a városba.

Egy este a legkisebb lány egyedül jött meg a városból.

— Hát a nénéd hol maradt? — kérdezte Tao-Min-Fu.

A legkisebb lány csak elfakadt sirva:

— Ne haragudj rá, apám — mondta — de azt üzenni, hogy nem jön többet vissza. Egy angol tiszt jött a messzi Hongkongból és azt mondta neki: Te vagy a legszebb lány egész Kinában.

Tao-Min-Fu megsimogatta lánya fejét és mosolygott. Aztán tovább faragta a szobrait, melyek most már mind egyformák voltak. Szép halványsárga elefánt csontszobrok, amelyek az esti holdfényben olyan hófehéreknek látszottak, mint a fehér márvány. És mintha ezt a halványságot, ezt a fehérséget a legkisebb lány megirigyelte volna, ő is kezdett halványodni; az esti holdfényben lassankint az ő arca is olyan lett, mint a fehér-márvány. És mint a csillagos-holdfényes este, olyan hideg is...

Mikor aztán Tao-Min-Fu egyedül visszajött, csak elővette a vésőit meg furóit, összekötözte őket és elrejtette a kertben, a rózsafa tövében,

hogy soha többé hozzájuk ne nyuljon.

A házban csak egyetlen egy elefántcsontszobrocska maradt, talán a legszebb, amit életében faragott. És Tao-Min-Fu a szoba közepére állította a szobrocskát, elébe térdelt és leborult a földre. Sokáig így térdelt mozdulatlanul a szobrocska előtt, mely halványan és fehéren csillogott, mint a felkelő hold“.

— Li — mondtam neki, mikor befejeztem az olvasást — sohasem foglak téged megismerni.

Li csendesen mosolygott:

— Dehogynem — majd a halálom után.

Ránéztem, mintha attól tartanék, hogy ő is hasonlít a szoborra. S aztán, hogy szabaduljak a súlyosan rámnehezülő hangulat alól, elkezdtem magyarázni a nyugateurópai lelket. Elmondtam neki a Rösslein, Rösslein, Rösslein rot strófáit. Sokáig tartott, amíg megértette, miről van szó és egyszerre elkomorodott. Majd felkelt és szekrénye aljáról valami primitív pengető szerszámot vett elő.

— Nekünk is van Rösslein-dalunk — mondta különös mosollyal.

Leült a szőnyegre és énekelni kezdett, halk pengetéssel kísérve az éneket. A hangja gyenge volt, de engem lenyűgözött. A lány, monoton ének mintha nagyon messziről hangzott volna... A szoba zsongott. Fájdalomteli, bizonytalan vágyakozás kelt szárnyra bennem.

Már régen befejezte az éneket, letette a hangszeret maga mellé a szőnyegre, hátrahajtotta a fejét és térdemhez támasztotta. Ugy ültünk, szótlánul, tompa révületben és még a kezemet sem tudtam felemelni, hogy megsimogassam a haját.

— Akarod tudni, mi van ebben az énekben? — kérdezte.

— Olyan mindegy. Erzem az egészet.

Megrázta a fejét és felkelt.

— Tévedsz — mondta hevesen. Nem értettem ezt a hirtelen indulatot.

— Ide figyelj — szólt erélyesen és már nyoma sem volt a lány énekhangnak — a te Goethédnél egy haszontalan, felelőtlen kölyök töri le a rózsát, — a mi dalunk pedig arról a rózsáról szól, amelyikbe még bimbókorában bogár mászott és kirágja a virág lelkét. Nem a méh, hanem egy gyalázatos, erőszakos féreg és a szirmok nem borulnak össze, hanem meglazulnak, elhalványodnak és lassan, élettelenül le hullanak a mocskos, ragadós sárba, ahol összetapossák...

Kezei ökölbe szorultak, a teste remegett a selyem alatt, arca eltorzult a haragtól és fájdalomtól. Feldult, ijesztő, kegyetlen volt megint ez az arc, olyan, mint amilyennek a tükörben láttam, amikor beléptem...

*

Három napig nem találkoztam velük. El kellett utaznom. De alighogy visszaérkeztem Bécsbe, fáradtan rohantam fel hozzájuk. Vajjon megmaradt-e benne az a hangulat, tovább rezeg-e, vagy letört és most szedegethetem össze a cserepeket?

A háziasszony nyitott ajtót.

— Nincsenek itthon — mondta.

— Megvárom őket.

A háziasszony furcsán nézett rám. Leültem a szobájukban és előszedtem a zsebemből félig kiolvasott ujságomat. A háziasszony azonban nem hagyott magamra, hanem tett-vett a szobában. Egyszerre milyen rendszerető lett, — tűnődtem és türelmetlen mozdulatot tettem az ujsággal.

— Azt hiszem — fordult hirtelen hozzám, nagy elhatározással — hiába vár.

— Hogy-hogy, hiába?

— A kisasszony elutazott, Tang ur meg....

Nem hagytam befejezni a mondatot.

— Elutazott? — kiáltottam. — Hova? Mikor?

A háziasszony csak a vállát vonogatta:

— Nem tudom. Kifizették a lakást és elköltöztek. Tang ur azt mondta, hogy a kisasszony elutazik, ő meg kisebb szobát vesz ki.

Hazudik, gondoltam. Miért nem fogadott mindjárt ezzel, miért engedte, hogy nekifogjak a várakozásnak? Abban reménykedett, hogy szó nélkül elmegyek, miért kinos neki elmondani, hogy elköltöztek?

— Üzenetet nem hagytak hátra? — kérdeztem utolsó kísérletként, bár biztos voltam a feleletben.

— Nem.

Fogtam az ujságomat és indultam. Csak éppen körülnéztem még a szobában. A tükörré bámultam, meg a hintaszékre...

Körülbelül két hétig vártam. S akkor a könyvtárban valaki fölémhajolt és rámsuttogott:

— Gyere csak ki egy pillanatra.

Tang arca mintha sötétebb lett volna. A szeme különösen csillogott. A hangja... De nem hagytam szóhoz jutni:

— Li! — támadtam rá. — Hol van Li!?

A hangja érdes volt:

— Elutazott — mondta tompán, valamiféle tárgyilagosságot erőltetve.

— Hazudsz! — kiáltottam. — Tőlem félted! Előlem rejtegeted! Féltékenység! Szégyeld magad!

Vártam, hogy kitörjön, hogy elárulja magát. De mintha észre se vette volna sértéseimet.

— Elutazott. Sajnálja, hogy nem bucsuzhatott el tőled.

— Nem igaz! — mondtam hevesen. — Ha elment volna, el is bucsuzott volna. Irt volna! A háziasszony...

Élesen felfigyelt.

— A háziasszony semmit sem tud — jelentette ki erélyesen. — Akármit is fecsegett...

Szóval mégis! Megragadtam a vállát:

— Azonnal vezess hozzá! Követelem! Látni akarom, érted! Ha csak még egyszer is! És ha ő kijelenti, hogy nem akar tudni rólam, akkor jól van. De neked nincs jogod!

Reszkettem az indulattól. Tang mintha szánakozóan nézett volna rám. S talán azért is tűrte felindulásomat.

A könyvtár folyosón álltunk, a lépcsőkorilát mellett. Diákok jöttek-mentek. Ránknéztek. Tang mintha megsokalta volna a feltűnést vagy mintha mély elgondolkodásában valamiféle eredményre jutott volna: szólt:

— Rendben van...

Leccsendesültem.

— Légy nyugodt. Ha Li nem akar többet látni...

Lementünk a Ringre. Tang autóért intett. Még jó, hogy nem akarta bekötni a szemem, hogy ne lássam, hol rejtegeti hugát.

Szóltanul ültünk egymás mellett. Magambasüllyedve gondolkoztam. Tudtam, hogy Tang kezdettől fogva nem jó szemmel nézett bennünket. Ostobaság! Miért ne tudna azért éppen úgy a barátom lenni? De ha nem tud, akkor elviszem Lit, elmegyünk Berlinbe vagy Párizsba, — ugyis ideje már, hogy kimozduljak innen.

Kitekintettem az ablakon és csodálkozva néztem Tangra. Valahol a

Renn-gasse végén jártunk, a házak lassankint elmaradoztak, csak itt-ott állott egy-egy roskatag épület, kihalt gyár. Aztán kisebb mezők, kertek következtek. Valóban rejtegeti hát?

Tang megnyugtatóan intett:

— Mindjárt odaérünk.

Tényleg: a kocsi hirtelen élesen fordult, begurult egy nagy, diszes kapun és megállt egy hatalmas, komor épület előtt.

Kiszálitunk. Meg kellett kapaszkodnom a kocsi ajtajában. Tompa, fájdalmas ütést éreztem a halántékomon. Összefutott a szemem előtt minden, azt hittem, összeesem.

A krematórium kertjében voltunk.

Tang fájdalmas mosollyal nézett rám; gyöngéden karonfogott és feltámogatott a lépcsőn az üveges előcsarnokba. A testem remegett és a ráncsapódó szagtól ájulás környékezett. Aztán bementünk egy oldalterembe, amelynek közepén magas ravatalon egy koporsó volt. Dusan omlott le róla a fekete szövet, a falakon is koszorúk és fekete drapériák. A tárgyak éles kiszögellései mindenütt letompitva, az egyenes formák meggörbitve és eltakarva, mintha az egyenes jobban fájna.

Minden tompa volt, a hangok, melyek beszűrődtek, a világosság az elsötétített ablakok felől, a színek, Tang lélekzete. Az én tekintetem is ilyen lehetett, de valami vak düh is rejtőzött mögötte, a tehetetlenségé és reményvesztettségé. Semmit sem értettem, csak azt láttam, hogy olyasmi történt, amin már nem lehet változtatni.

Tang felemelte a koporsó leplét és intett. Ott feküdt Li, halvány mosollyal sápadt, szinte fehér arcán, de azért olyan leheletszerűen, mintha még élne. A kezem felemelkedett, hogy végighuzzam ujjaimat a homlokán, hogy felébresszem, — de aztán féluton megállt és ernyedten, félszegen esett vissza.

S ebben a szempillantásban vakító, megdöbbenő tisztaságban támadt fel bennem a gondolat, hogy vajjon hitt-e Li a Nirvánában, volt-e a megsemmisülésről valami határozott képze? Soha se beszélünk erről, és most úgy éreztem, hogy valami súlyos, jóvátehetetlen mulasztást követtem el vele szemben. De ez az érzés csak pillanatig tartott; utána majdnem elnevettem magam: hogy két embernek, ha összekerül, ne legyen más tisztáznivalója, mint hogy mit fognak csinálni a haláluk után!

Furcsa vidámságomat Tang nyilván félreértette; megrettenve ejtette vissza a leplet és újból megfogta a karomat:

— Most menjünk... A szertartás csak egy óra múlva kezdődik.

Lementünk a kertbe és leültünk egy padra. Tang nem szólt, pedig éreztem, hogy valami mondanivalója van. De én nem voltam hajlandó elébe menni. Csak gyötrődjön, latolgassa, hogy hogy fogjon hozzá, gondoljon ki valami újabb hazugságot. Annyira beleéltem magam abba, hogy hazudik, hogy már azon se lepődtem volna meg, ha most arra kér, siessünk vissza a városba, mert Li már türelmetlenül vár bennünket.

— Hogy eltűntünk a szemed elől — mondta hirtelen, nála szokatlan heveséssel, — az csak a te érdekedben történt.

Nem feleltem és a vita benne megint csak némán folyt tovább. Aztán előszedte tárcáját és sokáig kotorászott benne. Ujságkivágásokat vett ki belőle, lerakta maga mellé a padra. Odapillantottam. Legfelül az apja kivégzését ábrázoló fénykép feküdt.

Csak nem ezzel akar meggyőzni! Hogy örüljek a Li csöndes elmulásának, mert végeredményben ugyis meghalunk és ebben csak az a rettenetes, hogy hogyan...

Elháritóan pattintottam az ujjaimmal. Ostoba szatócsfilozófia, nem

méltó egy ilyen baráthoz.

De Tang ügyet sem vetett a fényképre. Tovább kutatott a tárcában s elhatározó mozdulata elárulta, hogy megtalálta, amit keresett. Egy miniatűr kézifestést nyújtott felém, — Lit ábrázolta, hosszukás fejével, ivelt szájával, homlokán egyenesre nyírt acélkéken csillogó hajával.

— Li küldi neked — mondta halkán.

— Küldi? — kérdeztem inkább magam elé, de sietve belekapaszkodott a szavamba.

— Igen. Azt akarja, hogy így maradjon meg az emlékezetedben. Ha tudná, hogy megnézted őt, halála után is, haragudna.

— Küldi? — ismételtem konokul és arckifejezésem alig lehetett értelmes.

— Az egész eltűnés is amiatt történt — mondta nyomatékosan — nem akarta, hogy lásd — betegen.

— Beteg! — csattantam fel. — Semmi baja sem volt! Ha értesz valamit hozzá! Láthattad. Az arcát a mosolyát!

Tang elnézően mosolygott.

— Egyszer már voltál ilyen ingerült — mondta elgondolkozva, — ha jól emlékszem, akkor, amikor azzal vádoltál, hogy nem vagyok veled szemben őszinte, mert sohasem beszéltem Liről. És én már akkor megígértem neked, hogy elmondok valami történetet...

— Te is történettel kezded! — kiáltottam és csak utólag vettem észre, hogy elárultam magam. Ez mégjobban felingerelt és élesen támadtam rá:

— Ti kínaiak, ahelyett, hogy egyenesen megmondanátok, miről van szó, távoli történetekkel kezditek.

— Csak azok számára — felelte nyugodtam — akik az egyenes szóból nem értenek. Hiszen te sem akarod elhinni, amit a betegségről mondtam . . .

Gunyosan nevettem:

— Szóval bizod az ékesszólásodban.

— A tényekben bizom. Például ebben a tényben — és rámutatott az apja kivégzését ábrázoló képre — és mindabban, ami ezzel összefügg.

Nyugtalanul néztem rá:

— Mi függ össze?

— Az, hogy én itt vagyok, mert én akkor mindjárt el tudtam menekülni. Li pedig ott maradt, részeg hordák, gyalázatos gazfickók között, akik végiggázoltak rajta és megmérgezték testét-lelkét.

— Nem igaz! — csattantam fel, de kiabáló hangom mögött nyöszörgő kin lapult és ez megakadályozta, hogy gátat állítsak Tang áradó szavai elé.

— Igen! A testét, a véré, — tönkretették, halálraitélték! Ti európaiak nem ismeritek ennek a kórnak rettenetes következményét. Gyógyíthatatlan, pusztító, mérgező még a lehelete is.

A nyöszörgő kin egyszerre kárörvendő diadallal tárult szét bennem, testem remegett, torkomat valami keményen fojtogotta. A halántékom vészesen kongatott és mintha minden vér lezudult volna a fejemből, ki-merülten, sápadtan hanyatlottam a pad karfájára. Üresen néző szemeim előtt képek iramodtak el, Liről, mindig Liről, ahogyan finoman elhajlik előlem a szája, ahogyan gondosan vigyáz a poharára, ahogyan rettenve, torzult arccal nézi magát a tükörben. Képek kavarnak előttem, egyre gyorsabban és egyre kuszátabban. A vágyról, amely tartózkodássá szelidül, a szenvedélyről, amely kétségbeeséssé omlik össze, álmatlan éjszakákról, amelyek a lelkiismeret csendes rezignációjává csitulnak.

— A lelkiismeret — hallom Tang távoli szavait és a képek egyszerre megállnak és megmerevednek, glédába állnak előttem és szinte csak az ujjaimat kell kinyujtanom, hogy sorba megillessem őket: ez a nemtörődömség, ez a vér liktetése, ez a villanó öröm, ez a halk szeretet, ez a lelkiismeret, ez a halál.

— Ha nem te lettél volna — zug felém megint Tang vontatott, idegenszerű beszéde — nem törődtem volna veled. Egy semmi ember életével megvásárolni Linek a boldogságot... De te nem lehetsz áldozat. Így halt meg Li.

Révetegen, bizonytalanul emeltem fel lehanyatlott testemet és firkészve néztem Tangra.

— Öngyilkos lett?

Tang biztató mosollyal tette vállamra a kezét.

— Két hétig tartott a szörnyű küzdelem. Elvittem új környezetbe, szórakozni jártunk, megmutattam neki mindent, amit civilizációtok vívmányainak neveztek, — zenét hallgattunk, táncoltunk, próbálkoztunk ivással is. Li mindentől bucsuzott, csak tőled nem. Hallottam a párnába fuló zokogását éjszakánként, a neved suttogását. Egyszer, majdnem hajnal felé felkelt, leült a szőnyegre és elénekelt a Rösslein-Rössleint. Az arca egészen kék volt, rémület ült ki a szemeibe és kétségbeesetten énekelt. Azt hittem megőrült, de aztán magához tért. Ki akartam kérdezni, de zavarosan beszélt; egyre csak azt hajtogatta, hogy azonnal keresselek fel és mondjam meg neked, hogy annak a fiúnak van igaza. De amikor felöltöztem és fogtam a kalapomat, akkor elébem állt, leborult a földre, átölelte a lábaimat és könyörgött, hogy ne menjek el és neked ne szóljak semmit. Utána két napig alig mozdultunk ki a lakásból, csak olvasott, verseket és meséket s még neveltünk is. Sokat beszélünk az otthoniakról, hoztam neki sanghai ujságokat, egész belemelegedtünk a politizálásba. Térképen kísértük a hadmozdulatokat és tapsolt örömeben, hogy megmutattam, mint fognak egyesülni a délkinai csapatok Liang seregével...

Míntha egyszerre száz villanyt gyújtottak volna fel a sötét szobában, szinte leráztam vállamról Tang kezét.

— Csak tetette magát! — mondtam határozottan és erősen a Tang szeme közé néztem.

Tang elfordult.

— Igen. Ravaszkodott, hogy megnyugtasson. Hogy elfelejtse velem, mit határoztunk el közösen...

— Hogy meg fog halni! — kiáltottam és felugrottam a padról. Szorosan elébe álltam és úgy kényszerítettem, hogy rám nézzen.

Tang csendesen ingatta a fejét.

— Hogy nem fog többet veled találkozni. De elszólta magát. Arról beszélt, hogy az életben az értelem a döntő és nincs az az érzelem, amelyt le nem győzne az ész... Terveket szőtt, bölcsészetet akart hallgatni, csendesen mosolygott... Találkozni akart veled.

A kezem ökölbe szorult, a szemem izzott a gyűlölettől; rekedt suttogással hajoltam az arcába:

— Megölted! Te ölted meg!

Tang rámnézett. Nem felelt. Megfogta az előtte görcsösen hadonászó öklömet, két kezébe vette és gyöngéden maga mellé húzott.

— Szép csendesen elaludt. Láttad? Mosoly ül az arcán, megbékélt; vidám mosoly. Tud az így mosolyogni, akit a halálba erőszakolnak?

Elengedte a kezemet. Ültünk szótlánul egymás mellett. Az épület árnyéka lassankint elér bennünket. Megszólal a jelzőharang. Li következik.

VILÁGGAZDASÁG ÉS VILÁGTÖRTÉNELEM (II)

Irta: NAGY GÁBOR

A tőkés termelés történelmi hivatása a termelőerők nagymértékű kifejlesztése volt. Ezt a hivatását a monopolkapitalizmus korszakáig teljesítette is. Az idők folyamán kifejlődött belső ellentmondásai következtében azonban ma már képtelen az emberiséget a kultúra mai fokán szükséges javakkal ellátni, amelyek előállítása pedig a meglévő termelőeszközök segítségével gyermekjáték volna számára. A század kezdetén kialakult monopol-vállalatok u. i. jórészt kiküszöbölték a szabadverseny gazdasági életformáját, ami a termelőképeség fokozásának hajtóereje volt, miért is a termelőerők továbbfejlődése csaknem mindenütt megállt és a fennálló termelési mód saját történelmi hivatásának ellentétébe, a termelőerők elfojtásába csapott át.

A világtermelést kezükben tartó trösztök és konszernek a versenyt általában a következő eszközökkel kapcsolták ki: 1. Anyagzárlat (a kartellkényszer egyik legfontosabb „módszere“). — 2. Munkaerők elzárása „szövetkezések“ útján, vagyis oly értelmű megállapodásokkal a tőkés és munkásszervezetek között, hogy a munkások csak kartell-vállalatokban dolgozhatnak. — 3. A szállítás elzárása. — 4. A piac elzárása. — 5. Tervszerű olcsóbb árak megszabása abból a célból, hogy a kartellen kívüli termelőt tönkretegyék. Időnkint milliókat áldoznak arra, hogy bizonyos ideig az előállítási ár alatt adjanak el. — 6. A hitel elzárása.

E ponton már nemcsak a nagy és kicsi, a technikailag előrehaladottabb és az elmaradt üzemek közötti versenyharcról van szó. A monopolisták mindazokat elnyomják, akik önkényüknek nem óhajtják alávetni magukat. Nyilvánvaló, hogy a tőkés termelési mód oly minőségi változáson ment át, hogy — bár megmaradt az ártermelés alapján — a legtöbb haszon csak a pénzügyi mesterkedés egyes „lángelméinek“ kezében folyik össze. Ezeknek az ügyeskedéseknek és visszaéléseknek alapja a termelés társadalmasulásában keresendő, mely lehetővé tette, hogy az emberi munkaképesség hatalmas előrehaladásának gyümölcsét a spekulánsok kis csoportja élvezze. Ezek közül egyesek — különösen a banktrösztök — tudományos irodákat is berendeztek a profitszerzés módozatainak tanulmányozására. Így pl. a Crédit Lyonnais egy *Pénzügyeket tanulmányozó irodát* (Service des études financières) szervezett, évi 700.000 frank büdzsével. A francia bankok mestereivé váltak a részvénykibocsátásnak, mely a fináncióke munkanélküli jövedelmének jelentős része. Ezek a francia tőkeszervezetek főképp egyes külföldi államoknak nyújtott kölcsöneik révén lettek a világ hitelezői és a „kuponvágók királyai“.

Az ipari nagytőke és a banktőke összefonódásából alakult fináncióke létrehozta a monopolok új korszakát. E nagyvállalatok — kartellek, trösztök és konszernek — a monopolisztikus elv hordozói, s ez abban jut kifejezésre, hogy a nyílt piacon a szabadverseny helyett különféle „összeköttetések“ kihasználása érvényesül. Ezek az összeköttetések a finánciókének az államhatalommal való kapcsolatából erednek. Hogy a monopolok az iparilag visszamaradt országokban elérhető magasabb érték-többletet megszerezhessék maguknak, e célra leghatásosabb az illető államokat kölcsönökben részesíteni, amelyek viszonzásképp a kölcsönző ál-

lam egyes vállalatoknak letelepedési engedélyt adnak. Így a tőkeexport két formája indul meg: egyrészt az iparosodásban visszamaradt ország kormányának nyújtott kölcsön; másrészt az „összeköttetésekkel“ bíró nagyvállalatok befektetései (gyárak, bányák, vasutvállalatok alapítása) révén. Tipikus példái a terjeszkedés e módjának a hadiüzemi trösztök, melyek az egyes kormányokkal szoros összeköttetésben állanak és az ily állami kölcsönök lebonyolítása alkalmával nem hagyják „megkerülni“ magukat.

A termelés monopolvállalatok útján való társadalmisításából folyik az a már ismertetett törekvés, hogy a legnagyobb trösztök felosztják egymás között a világ fogyasztópiacait. Ilyen felosztások történtek pl. az Allgemeine Elektrizitäts Gesellschaft és a General Electric Co., a Vereinigte Stahlindustrie A. G. és az United Steel Corporation, az I. G. Farbenindustrie és az Imperial Chemical Industrie között. Hogy ezek a piacfelosztásra vonatkozó jórészt titkos megállapodások csupán a versenyharc pillanatnyi erőviszonyainak rögzítései és nem a harmonikus elosztási viszonyok megteremtését szolgálják, arra a legjobb bizonyíték a jelenlegi háború. Olyan körülmények, pl. mint az, hogy az angol Imperial Chemical Industry gazdasági sulyban megnövekedett és a német I. G. Farbenindustriét a délamerikai piacokról kiszorította, nem kis mértékben járulhattak hozzá azoknak az ellentéteknek kiélesedéséhez, melyek alapját a monopoltóke rentabilitási nehézségei és világérdekei teszik. Az erőviszonyok megváltoztak, szükségessé vált a világ piacainak új elosztása.

A világpiacok nemzetközi kartellek útján való felosztásával párhuzamosan halad a monopolvállalatok tőkeexportja, mely az iparilag visszamaradt országok értéktöbbletének és nyersanyagának megszerzésére irányul. De amennyiben ezekkel a békés eszközökkel nem éri el valamelyik nagyhatalom a célját, úgy az saját finánctőkéje, vagyis önönmaga érdekében fegyverkezik a föld gyarmatainak és nyersanyagforrásainak ujra való elosztása kikényszerítése céljából. Így a múlt század végén és e század elején megindult és ma is nagymértékben növekvő fegyverkezés nem a nemzeti szellemi felépítmények eredménye. A világ jelenlegi gazdasági helyzete kényszeríti a hatalmakat a fegyverkezés állandó fokozására, ami viszont a maga részéről stratégiai-katonai okokból visszahat az ellentétek fokozására.

A föld gyarmati felosztásának különböző stádiumaival lapunk ez idei februári számában foglalkoztunk. Most főcélunk a monopolkapitalizmus sajátosságait vizsgálni, hiszen az az imperializmus, mely napjainkban a század második nagy háborúját vivja, a tőkés termelési mód monopolisztikus állapota. Ez a meghatározás természetesen hiányos s az imperializmusnak csak a legjellemzőbb tulajdonságát tartalmazza, miért is szükséges az imperializmus fontosabb jellegzetességeit egyenkint kiemelni. Ilyen jellegzetességek: 1. A termelésnek és a tőkének oly mértékű összpontosítása, mely már létrehozza a gazdasági életben döntő jelentőségű monopolókat. — 2. A bank- és ipari tőkének „finánctőkévé“ való összeolvadása s a fináncplutokrácia ezzel kapcsolatos keletkezése. — 3. A tőkeexport kialakulása az áruexport mellett, ami főképp a monopoltóke korszakában nyer jelentőséget. — 4. A világpiacnak a nemzetközi tőkés szövetkezések (kartellek és konszernek) által történő felosztása, — és 5. be-

fejezést nyer, majd újra megindul a világ gyarmatainak a tőkés nagyhatalmak közötti felosztása. (Mindezek a sajátosságok azonban az imperializmusnak csak *gazdaságilag* alapvető tulajdonságait jelölik meg. A történelmi vonatkozásokra itt nem térhetünk ki.)

A közlekedés, ipar és tőkeképződés a világ három helyén haladt előre legnagyobb mértékben: Németországban, Angliában és az Egyesült Államokban. A tőkés fejlődés *egyenetlenségének* törvénye nyilvánul meg abban is — s ez a körülmény az imperialista versenyt óriási mértékben kiélesíti, — hogy a monopolkapitalizmus e három legfejlettebb országa közül az egyik ugyyszólván semmi gyarmattal sem és csak kevés nyersanyaggal rendelkezik. Ez vezetett Európában a politikai széttagoltságra s fokozta fel mindjobban a balkáni, délamerikai és távolkeleti piacokért folytatott versenyt. Ázsiában a fejlődő kínai kapitalizmus mind erősebben beleszól az Egyesült Államok és Japán között folyó versenybe. Az a tény, hogy Japán épp úgy, mint Németország, lemaradt a gyarmati osztozkodásból, szükségszerűen egyre élesebbé és elkeseredettebbé teszi a két egyenlőtlenül fejlődött tőkés nagyhatalom közti ellentéteket.

Amint látható — ellentétben bizonyos elméletek felfogásával — az ultraimperializmus, vagyis a tőke hatalmas monopolokban történő központosítása a gazdasági és politikai ellentéteket nem csökkenti, hanem kiélezi. A finánc-tőke és a trösztök korántsem csökkentik, hanem ellenkezőleg növelik azokat a különbségeket, melyek a fejlődés tempója tekintetében a világ gazdaság egyes részei között jelentkeznek. Ha az erőviszonyok az egyes, nacionálisan elkülönült finánc-tőkék között megváltoznak, úgy az akuttá váló ellentéteket az uralkodó termelési mód mellett csak erőszakkal lehet megoldani.

*

A szabadverseny a termelőeszközök, vagyis az állandó tőke folyton növekvő kiterjesztésére vezetett, ugyanakkor, a technika tökéletesedése folytán, a dolgozók számát és jövedelmét, vagyis a társadalom fogyasztóerejét nagy mértékben csökkentette. Így, minthogy az elérhető haszon csupán a változó tőke, vagyis a munkabér után adódik, az összes befektetett tőkék utáni profit egyre csökken és ma már rendkívül alacsonyan áll.

Az imperializmus legmélyebb gazdasági alapja, mint kifejtettük, a tőke monopolisztikus megszervezése, mely a szabadverseny korszakából nőtt ki és megoldhatatlan ellentétbe kerül a tőkés termelési mód alapvető követelményeivel. Ezért a monopolvállalatok, amint ez már természetükből folyik, a stagnálás és szétbomlás irányzatát hozzák létre. Amilyen mértékben bevezetik a monopolisztikus árakat, oly mértékben tűnik el az ösztönzés a technikai és egyéb haladásra s ugyanolyan mértékben nő annak a gazdasági lehetetlensége, hogy a versenyt és ezzel együtt a technikai fejlődést mesterségesen fenntarthassák. Számtalan példát tudnánk felhozni arra, hogy a trösztök és konszernek felvásárolták azokat a szabadalmakat, melyek cikkek gyártását olcsóbbá és tökéletesebbé tették volna, hogy aztán ezeket a termelési tökéletesítéseket cikkek árának védelme érdekében *ne* alkalmazzák, s azok mások által való alkalmazását is kizárják. Arra természetesen nem képes a monopol, hogy a tőkés termelési rendszer mellett a világpiacon szabadversenyt maradáktalanul kiküszöbölje. Azonban a stagnálás és szétbomlás tendenciája — a monopolok

velejárója — feltétlenül érvényre jut és bizonyos időpontban, valamint egyes országokban általánossá lesz. Igen gazdag, nagy kiterjedésű gyarmatok monopolisztikus birtoklása is ezt a hatást eredményezi.

Ha a technikailag kitűnően felszerelt konszerngazdálkodás a magasan fejlett termelőerőknek szabad játékot engedne, úgy a piacokat rövid idő alatt az életszükségleti cikkek és áruk elképzeltetlen tömege árasztaná el. A profitráta azonban ez esetben óriási módon zuhanna és így a termelési mód mai formájában nem volna fenntartható. Ezért látja szükségesnek a monopolitőke a termelés fékezésését, a kereslet megszervezését és a verseny szabadságának megtörését. Mindezek a szükségességek magából a termelési módból, illetve annak törvényeiből folynak.

*

Az imperializmus egyik jellegzetessége a pénztőke pár országban való felhalmozása, ami az egész földön kb. 200 milliárd frank értékű értékpapírra rughat. Ennek következménye, hogy a tőkepénzesek egész osztálya alakult ki, akik „szelvényvágásból“ élnek, semmiféle vállalkozásban részt nem vesznek, hivatásuk a semmittevés. A tőke kivétel ezt a réteget nagymértékben megduzzasztja és pár államnak, melyek egy csomó tengerentuli ország és gyarmat munkarejének és nyersanyagának kiaknázásából élnek, a gazdag életművész jellegét kölcsönzi. A külföldön „befektetett“ összegekből származó évi bevétel Angliában kb. 100 millió angol font, s ez az angol tőkepénzes osztály bevétele. Ez az összeg több, mint ötszöröse az angol külkereskedelem jövedelmének s szemléltetően igazolja az imperializmus parazita tevékenységét. Kis csoport tőkepénzes állam alakul így ki az imperialista korszakban. Ezek azután a kikölcsönzött vagy investált tőkék ügyében — ha másképp nem megy — hadiflottájukat alkalmazzák döntőbíróként.

Ily módon egyes nagyhatalmak ipari államból hitelező állammá alakulnak. Bár ipari termelésük és kivitelük is nő, a kamat- és osztalékjövödelmek, a kibocsátási, bizományi és spekulációs nyereségek az össz gazdaságban aránylagosan mind nagyobb szerepet nyernek. Az ilyen tőkepénzes állam mintegy megszemélyesíti a szétbomló tőkés termelési módot, ahol azután egyesek érdekeinek nyomása alatt a termelőerők növekedése és az általános emberi szempontok háttérbe szorulnak.

A monopolkapitalizmus másik jellegzetessége, hogy a koncentrált finánc-tőke néhány kézben halmozódott fel, majd pedig összeköttetések és összefüggések sűrű hálózatát hozza létre. Nemcsak a közép- és kistőkés, hanem a legkisebb tőkés és tulajdonosok is ennek a csoportnak a hatalmába kerülnek. Ugyanekkor a más nemzetek finánccsoportjaival a világ felosztásáért és a harmadik országok feletti uralomért folytatott harc a birtokon belüli országokban új tömeghangulatot, az imperializmus iránti lelkesedést idéz elő. Általános lelkesedés az imperializmusért és súlyos hibái szépitgetése mélyen jellemzi korunkat. E közhangulat serkentése az uralkodó közigazdász-politikusok számára természetesen csak úgy lehetséges, hogy a figyelem eltérítése céljából bizonyos mellékes szempontokat tolnak előtérbe s az imperializmus alapját tevő mélyebb összefüggéseket leplezik. Azok a békés megállapodások, melyeket a különböző nagyhatalmak finánc-tőkés egymás közt kötöttek, nem járnak az „ultraimperializmus“ elméletében lefektetett harmónikus eredménnyel. Erre a legjellemzőbb a XX. századbeli Kína története, amelynek vevőpiacán idegen

nagy hatalmak nemrég „békésen“ osztozkodtak. Az ilyen osztozkodások persze rövid életűek s még fennállásuk alatt sem zárják ki a surlódásokat és összeütközéseket. A tőkés termelési mód mellett u. i. az érdek- és befolyás-területek (gyarmatok) efajta felosztása mindenkor csak az érdekeltek általános gazdasági, pénzügyi, katonai és egyéb erőviszonyai alapján történik. A résztvevők erőviszonyai viszont egyenetlenül változnak, mint ahogyan a tőkés termelési mód mellett az egyes vállalatok, trösztök, iparágak (sőt országok) fejlődése is egyenetlen. Japán néhány évtized alatti fejlődésével pl. a cári Oroszország nem tudott lépést tartani. Ezzel szemben Kína tőkés fejlődése ólomlábakon halad, egyes délamerikai államoknál viszont még ilyesmiről sem lehet beszélni.

A tőkés termelés egyenetlen fejlődéséből és az imperialista erőviszonyok szüntelen változásából származó politikai ellentétek és harcok története nem idetartozik. Az imperializmus közgazdasági lényege szerint monopolisztikus kapitalizmus, amivel egyuttal az imperializmus történelmi helyzete is meghatározást nyert. A monopolvállalatoknak, mint a monopolisztikus tőkés állapot megszemélyesítőinek fejlődésével kapcsolatban négy főszempont emelhető ki:

Először: A monopolok (kartellek, szindikátusok, trösztök) a termelés összpontosításából a fejlődés magas fokán jöttek létre. Láttuk milyen fontos a szerepük a világgazdaság felépítésében. E század elején döntő súlyba kerülnek a gazdasági rendszer korábbi képleteivel szemben. Bár legelőször a védvámrendszer mellett gazdálkodó államokban (Németország, Amerika) fejlődtek ki, valamivel később már a szabadkereskedelem alapján álló Angliában is tapasztalható az az alapvető változás, amit a termelés koncentrációjából származó monopolvállalatok felidéznek.

Másodszor: A monopolok a legfontosabb nyersanyagforrások megszerzésének és kihasználásának fokozottabb mértékéhez vezettek, különösen a kőszénbányászatban és a vasiparban. E nyersanyagforrások monopolisztikus birtoklása a nagytőke hatalmát korábban elképzelhetetlen módon megnövelte.

Harmadszor: A monopolok a bankokból nőttek ki. Ezek szerény közvetítői szerepükből a finánc-tőke monopolbirtokosaivá változtak át. Három-négy bank valamely fejlett tőkés nagyhatalom államában létrehozta a perszonaluniót a bank- és ipari tőke között és az ország tőkéinek, pénz-bevételeinek milliárdjait néhány kézbe összpontosítja. A fináncplutokrácia, mely a modern polgári társadalom minden gazdasági és politikai intézménye köré sűrű hálót font, a monopolrendszer legfeltűnőbb jelensége.

Negyedszer: A monopólium a gyarmati politikából keletkezett. A gyarmati politikának számtalan régi motivumához a finánc-tőke még a nyersanyagforrásokért, a tőkekivitelért és a befolyás-területekért folytatott harcot fűzte. Így a gyarmatokért, a föld felosztásáért, majd újra-felosztásáért minden eddiginél élesebb harc indult meg. Hogy a monopol-tőke a tőkés termelési mód legtöbb ellentmondását mennyire kiélesítette, általánosan ismert tény.

Mind világosabban alakul ki a „tőkepénzes országok“ tipusa, mind szemléletesebben mutatkoznak meg azok az áthidalhatatlan gazdasági nehézségek, melyek a munka termelőerejének magas és a társadalom fogyasztóerejének alacsony foka, a fejlett technikával járó „strukturális“ munkanélküliség és egyéb okok következtében fennállanak. Mindezeknek a

gazdasági nehézségeknek a megoldása a tőkés termelési mód általános válsága miatt egyre leküzdhetlenebb. A föld egyhatodrésszének, a Szovjetunióknak, mint nyersanyagforrásnak és vevőpiacnak a világkereskedelemből való kikapcsolódása, a tökéletes gépek által gyártott árutömegeknek az összeszűkülő világpiacokon való elhelyezési nehézségei olyan helyzetet teremtettek, hogy a különböző nemzetek fináncsőkéivel egybeforrott kormányzatok szükségszerűen háborús konfliktusba kerülnek egymással. Egyik imperialista háború a másikat követi, melyek folyamán a szünetelő árutermeléstől és anyagpusztulástól várják a tőkés termelés-mód hasznélvezői a maguk áruehelyezési nehézségeinek „feloldását“.

„A tőkés termelés valódi korlátja maga a tőke, az, hogy a tőke öntértékesítése (szaporítása) a termelés kiindulási és végpontja, indoka és célja; az, hogy a termelés csupán a tőke számára történő termelés, nem pedig fordítva a termelőeszközök (a tőke) szolgálnak eszközül a termelők társadalmának folyton növekvő szükségletei tényleges kielégítéséhez.“

Innét származik a termelés és fogyasztás folytonos összeütközése és az az ellentmondás, hogy bár a tőkés termelési mód hivatása volna a termelőerők kifejlesztésével az emberiség szükségleteit kielégíteni, e hivatása betöltésére képtelen. A monopolkapitalizmus belső ellentmondásainak kiélesedése már a termelőerők továbbfejlesztését is lehetetlenné teszi és a tőke akkumulációjának mai igen magas fokán fellépett ellentmondásokat az imperializmus másképpen, mint háborúk útján képtelen kiküszöbölni.

*

Az elmondottak konkrét szemléltetése céljából példaképpen vegyük azt a területet, amelyen a világ összes tőkés nagyhatalmai egymás között, mint vevőpiacon békésen megosztotni igyekeztek, s nézzük közelebbről, hogy ez a békés osztozkodás milyen mértékben sikerült. A szóbanforgó terület, mely a világ lakosságának körülbelül negyedrészt teszi: *Kína*.

Aligha találhatnánk az imperialista ellentétek kirivóbb példáját annál a folyamatnál, mely a mai Kína területén lejátszódik a nagyhatalmak között. Világosan észlelhető itt, hogy a hatalmak egymással szemben elfoglalt álláspontja döntő mértékben függ fináncsőkéik áru- és tőkeexport lehetőségétől, valamint nyersanyagproblémáitól.

Kína lakossága mintegy 460 millió fő, ami körülbelül annyi, mint egész Európa lakossága, területe pedig eléri Európa nagyságát. Az országban élő külföldiek száma nem egészen félmillió, ennek is fele Japán. Területének csak 15 százaléka művelt, de a gazdálkodás az öntözőcsatorna-rendszer következtében fejlett. A lakosság 80 százaléka földmivelő. Az állattenyésztés jelentéktelen, miután a lakosság jórészt növényevő. A szénkészlet az összes földi szén egynegyede. A termelés jelenleg kb. évi 20 millió tonna. Intenzív termelés esetén azonban ennek sokszorosát felszínre hozná. Kína vasércbirtoka kb. 700 millió tonna, ebből azonban 1928-ban még csak félmillió tonnát termeltek ki. Antimontermelése az egész világon első.

Vasutvonalai közül a legfontosabbak: a Peking-Mukdeni, a Peking-Hankau, a Sanghai-Nankingi, a Tiencsin-Pukai és a Peking-Suiyuan, stb. vonalak. A hosszuk 12-13.000 km. (A hasonló kiterjedésű Egyesült-Államok vasutvonalainak hossza meghaladja a 400.000 kmt!) A vasuthá-

lázat e kezdetleges állapota is megnehezíti a fogyasztópiacot kereső nagyhatalmak áruehelyezési törekvéseit. E vasutvonalak folytonosságát a megszálló japán csapatok már megszakították, kivéve a Jünan-indokinai vonalat. Ez utóbbin keresztül bonyolíthatják le a nyugati nagyhatalmak fegyverüzleteiket. A japán csapatok ettől a vasuttól még messze állnak és csak alkalmilag ledobott repülőbombákkal jelzik a japán-francia imperialista ellentétek fennállását.

Kína öt leghatalmasabb vasbányája már a japán-kinai háború előtt is a japán tőke kezében volt. A köszén kitermelésére Japán nem reflektált, minthogy köszén a saját területén is akad. Feltehető tehát, hogy Japán Kína ellen elsősorban nem nyersanyagkérdések miatt indított háborút. Hatalmas tempóban fejlődő iparai számára kell a kínai fogyasztópiac jórésze. Ennek birtokbavételét azonban gátolták a 12 különböző hatalmakkal kötött és időről-időre megújított nemzetközi megállapodások. E szerződések tették lehetővé az összes résztvevő hatalmak Kinával való külkereskedelmét a „nyitott kapu“ elve alapján 5 százalékos be- és kiviteli vám mellett. Az így biztosított kereskedelem védelmét katonasággal megerősített koncessziós területek biztosították a legnagyobb kikötővárosok (Fientsin, Sanghai, Kanton, stb.) körzetében.

Japán agresszióját így a következő körülmények magyarázzák. A japán textilipar, nevezetesen a *Mitsui* és *Mitsubishi* konszernek pamutanyagtermelése a legutóbbi időben óriási módon fellendült. Míg 1913-ban a japán pamutfonaltermelés az angolnak csupán 10 százalékát tette, ez az arány 1935-ig 25 százalékra emelkedett. Japán pamutáru-exportjának viszont Anglia és Amerika textilkonzernjei útját állták. Ha figyelembe vesszük, hogy Kína a világ harmadik legnagyobb gyapottermelője (az USA 3.900.000, Brit-India 900.000, Kína 380.000 tonnát termel), akkor érthető a japán finánetőke támadó kedve, mellyel egy csapásra óhajtja megoldani a textilnyersanyag kérdését és piacszükségletét. A „nyitott kapu“ elve mellett azonban ez csak erőszak útján valósítható meg. A belső gazdasági bajok nyomása alatt u. i. Japán nem várhatta be a békés fejlődést, amíg a kínai külkereskedelemből és tőkeexportból a számára szükséges rész fokozatosan biztosítást nyer.

A Kinában működő idegen vállalatok számaránya szerint (Angol 1914-ben 202, 1921-ben 265; — amerikai 1914-ben 71, 1921-ben 216; — japán 1914-ben 117, 1921-ben 125) ugyan Japán tőkeexportja békés módszerek mellett is jelentősen növekedett, külkereskedelmi forgalma azonban már nem ily mértékben nőtt, mint a következő táblázat mutatja:

	1924.	1925.	1932.
Egyesült Államok	15.6 %	16 %	18 %
Japán	23.5 %	27.4 %	29 %
Anglia	35.4 %	22.1 %	21.6 %

Japán agresszióját azonban nemcsak az angol és amerikai imperialista versengés kiküszöbölésének vágya idézte elő. Utóbbi években a kínai nagytőke is mindjobban akkumulálódott. A Csang-Kai-Sek-Kung-csoport már több tientsini, sanghai és kantoni textil- és másfajta gyár tulajdonát megszerezte és több bank irányításában is növekvő befolyást nyert. Következésképp' már arról is szó van, hogy a kínai tulajdonban levő

gyárak által termelt értéktöbblet ne a kínai Kung tőkecsoport, hanem a Mitsui-konzern birtokába jusson.

Mindaddig, míg Japán imperialista törekvéseit csak tőkeexport, vállalat alapítás és áruverseny révén törekedett megvalósítani, a kínai kormány — azaz a kínai finánc-tőke — japánbarát politikát folytatott és nem avatkozott a nagyhatalmak versenyébe. Amint azonban Japán, társadalma fogyasztóerejének nagyfokú csökkenése miatt a fejlődő ipara által termelt cikkek közül mind többet kényszerült külföldön elhelyezni s a tőke-akkumulációja következtében a profitráta mind erősebben csökkent, a japán finánc-tőke igényt emelt a Kinában termelt értéktöbbletre is — és megindította háborúját. Ezzel a háborúval tehát Japán a maga finánc-tőkéje számára először a kínai nyersanyagok (acél, kőszén, pamut) abszolút birtoklását, azután a kínai ipari centrumokban termelt összes értéktöbblet elsajátítását, végül az imperialista nagyhatalmak áru- és tőkeexportja útján támasztott versenynek a közlekedési eszközök és utak birtokbavétele által való csökkentését vagy megszüntetését kívánja elérni.

Ez utóbbi körülmény a japán-kínai imperialista háborús ellentéteken kívül az angol-japán és amerikai-japán ellentéteket is kiélezheti. Bár eddig Anglia vett részt legnagyobb mértékben Kína külkereskedelmében, a mai háborújában való elfoglaltsága és korlátozott ipari termelése következtében jelenleg kevésbé érzi a másik oldalról felfokozott verseny súlyosságát. Másrészt Anglia és Japán finánc-tőkéinek oly messzenyuló gazdasági érdekei kerültek itt összeütközésbe, hogy az ellentét akut kiélesedésének bekövetkezése kiszámíthatatlan. Az ilyen változás persze különböző politikai, stratégiai és egyéb szempontoktól függ. Attól pl., hogy a Szovjetunió Kinával, Japánnal és Angliával szemben minő külpolitikai álláspontra helyezkedik, avagy hogy a most folyó háború mily mértékben veszi Angliát igénybe. Kétségtelenül: a fejlett angol ipar számára a hatalmas kínai vásárlópiac jelentősége minden körülmények között nagy, annál is inkább, mert még a jelenlegi háború alatt is Angliában igen számottevő a „strukturális“ munkanélküliség.

Még súlyosabb a helyzet ebből a szempontból az Egyesült Államokban. Itt a strukturális munkanélküliség — mivel háborús termelése nem oly nagy, mint a harcoló államoké — majdnem változatlanul magas. A tíz millióra tehető munkanélkülit csak úgy lehetne elhelyezni, ha a trösztök üzemeiket teljes mértékben foglalkoztathatnák, sőt kibővíthetnék. Ez azonban csak úgy lehetséges, ha van megfelelő fogyasztópiac. Kína, mely behozatala 14 százalékát az Egyesült-Államokból szerzi, a korábbi békés, de intenzív angol és japán verseny ellenére is jelentős elhelyezési terület. Ennek a helyzetnek a fenntartását azonban a japán és kínai imperializmus összezsapása akadályozza. Japán tehát Kína elleni háborújával az Egyesült Államok életfeltételeit alapjában veszélyezteti. A nyugateurópai hatalmaknak szállított hadianyag nem nyújt annyi foglalkoztatást az USA ipara számára, hogy ez a kínai piac elvesztését pótolni tudná. Innen a jelenleg Amerika és Japán közti éles ellentét. Ezért bontotta fel Amerika a Japánnal kötött kereskedelmi szerződését. Minthogy azonban Japán az amerikai nyersanyagot és készárucikkeket nehezen tudja nélkülözni s iparcikkeinek is jelentős piaca az Egyesült-Államok, ezért olyan nagy X még, hogy ez a sokoldalú és kiküszöbölhetetlen ellentét a két állam között hogyan alakul a közel jövőben.

A kínai vonatkozások beható ismertetésével természetesen nem foglalkozhattunk, ám a Kinában végbemenő gazdasági, politikai és fegyveres összeütközések körülményei már az elmondottak nyomán is eléggé bizonyítják, hogy a tőkés termelési mód mai fejlettségi fokán felmerülő gazdasági nehézségeket a nagyhatalmak már csak fegyveresen tudják elodázni. Az ellentétek természeti törvényként jutnak érvényre és mindazok az elképzelések, melyek ezeket a problémákat „kölcsonös jóakarattal“ (ultraimperializmussal, Páneurópa, stb.) óhajtják megoldani, a valóságos összefüggések fel nem ismerésén vagy azok elpalástolásán alapulnak.

A M U M I A

Irtá: VENTURA GARCIA-CALDERON

Don Ventura GARCIA-CALDERON perui író. Számos kötete jelent meg spanyolul és franciául; egyes francia kritikuskok szerint korunk legkiválóbb novellaírója. **A kondorkeselyű bosszúja** című kötete elnyerte a Francia Akadémia José-Maria de Heredia-díját. Több kötete olasz és német nyelven is megjelent.

Sohasem fogja megtudni senki, vajjon milyen csalódás érthette Don Santiago Rosalest a politika mezején, hogy egy szép napon csak búcsút mondott a limai parlamentnek. A hegyek közé vonult vissza, távoli birtokára. A birtokot Tambo Chiconak hívták. Ott éledgett Don Santiago leányával, Luz Rosalesszel, aki képeslapra illő szépség volt. Különösen aranyzőke haja érdemelte ki a Sierra himnemű ifjúságának csodálatát.

Sötétbőrű, sötéthajú fajtánk számára a székeségben mindig van valami titokzatos. A Krisztus-képek székehájuak mifelénk, no meg széke a háromkirályok egyike is, aki a betlehemesek jászola felé közeledik, két felszalagozott báránka között. Így hát nem is csoda, ha az egész vidék riadt rokonszenvvel tekintett Luz Rosalesre. Apját azonban senki sem szivelhette. Zordon és szigorú nemesember volt az öreg, aki lovaglóstör nélkül nem lépett soha az uccára.

Tambo Chico: ez a név perui spanyolsággal „Kicsi Fogadó“-t jelent. Valami hajdanvaló spanyol hódító adhatta neki ezt a nevet, arrogáns szerénykedéssel. A legnagyobb birtok azon a vidéken Tambo Chico. Termékeny földjét folyó öntözi; két hegység is végigvonul rajta, hogy a régi indián emlékművet meg se említsem, amely erőd és temetkezési hely egyaránt. Ezt Huaca Grandenak hívják. Ott áll magában, hatalmas kötömegeivel a táj kellős közepén. Kövei között denevérek tanyáznak; hosszú, tekerdő folyosói még titokzatosabbá teszik az amugyis rejtélyes romokat. Soha perui paraszt oda be nem merészkednék! Az is lehet, hogy földalatti titkos folyosó vezet le az épülettömbből a folyóhoz. A monda szerint ezen a folyosón menekültek el Atahualpa király követei.

Mondják, hogy ide vonultak vissza sulyos arannyal telt zsákjaikkal, amikor megtudták, hogy a birodalom összeomlott. Az aranyrudak ott maradtak, a földalatti folyosók mélyén. Ezek a folyosók csillagalakban épültek, s úgy ágaznak el, mint a nap sugarai az indiánok festett korszói-

nak ábrázolásában. Ha a denevérek nem őriznék a kincset és nem riadnának fel álmukból az ember közeledtére, vijjongva, szárnyukkal csapdosva talán el is lehetne emelni onnét a kincset. Akkor a régen elhunyt indián hadvezérek mumiái ismét életre ébrednének, mert vajjon hogyan is tűrhették, hogy bárki is megszenteltelítse örök nyugóhelyüket. A néha éjjel véletlenül arra tévedő paraszt nem egyszer hallotta már borzongó háttal, amint a fogukat csikorgatták odabent. A koka-gyökeret rágják a régen halott ősök mumiái, a perui benszülöttek módjára, végeérhetetlenül.

Nem is állott hát kötélnek egyetlen tisztavérű indián sem, amikor Don Santiago Rosales elhatározta, hogy gyűjtőszennvedélyének engedve, inka-műkincseit néhány újabb darabbal egészíti ki. A tengerpartról kellett munkásokat hozatnia. Öszvérháton hordatta ki Huaca Grandeból a különböző aranytárgyakat, amelyeket az indiánok őseik hamvai mellé helyeztek hajdanán: arany kancsókat, nagyfülű, szélesmosolyú istenszobrokat. Ezek a régi istenek merev kezükben még egyre szorongatják a Nap-Atya sugarait, vagy pedig egy pohár csicsa-italt. Kihordatta a csodálatos módon fennmaradt mumiákat is, az alázatos és fájdalmas arckifejezésű bebalzsamozott testeket. A mumiák haja még ma is a hajdani fényben csillog, amint összekulcsolt kézzel Viracocha isten előtt térdelnek.

A völgy egyetlen indiánja sem mert a szentségtörés helye felé közeledni. Négy évszázad borzalmi rászoktatták őket, hogy a legszörnyűbb tragédiát is csak egy-egy sóhajjal vegyék tudomásul. Éjjelente azonban az öreg Tomasa kunyhójában gyűltek össze titkon. Tomasa híres boszorkány volt; tőle reméltek tanácsot és bosszuállást.

Négy hosszú évszázad folyamán sem a spanyol gyarmatosok, sem pedig a független perui köztársaságiak nem merték megzavarni a mumiák álmát. A környék szegényes huacáiban, temetőiben, megesett ugyan néhanapján, hogy valami kapzsi kufár el-elemelt egy-egy feketepatinás kagylót, egy-egy agyagkigyót, amelynek terrakotta szájából dalolva csorog a víz. Ezeket a tárgyakat azután a fővárosban, Limában el-eladogatták az átutazó idegeneknek. Fekete tányérokat is áruba bocsátottak. Ezek a legritkább műtárgyak közé tartoznak, mert az illetlen ábrázolások tilosak voltak az egész birodalomban. A tányérokon ugyanis indián pár látható, amint férfi és nő egészen szemérmetlenül szeretkeznek. Valójában azonban mindez a halott egyszerű evőeszközéül szolgál, hogy legyen miről ennie a néhány odakészített kukoricaszemet, meg meginnia a csicsa-bort a korsóból, no meg a koka-gyökeret rágni. Ez azután elegendő erőt ad az ujjáébredő halottnak, hogy folytassa utját a Nap-Atya országa felé, a Titicaca-tavon túl. A mumiák azonban, az valami egészen más dolog; a mumiák szentek és sérthetetlenek. Don Santiago Rosales kihívta maga ellen Tomasa, a boszorkány haragját.

Tizenöt napon és tizenöt éjjelen át úgy látszott, mintha az indián boszorkány hatalma megtörné a kapzsi földesur akaratán. Véghetetlen elővigyázattal, drága pénzen, az indiánok nagynehezen megszerezték a cselédségtől a földesur egy régi zsebkendőjét, meg néhány hajaszálát, amelyet a fodrász megbocsáthatatlan könnyelműséggel a szemétre vetett. Ezzel, valamint titkos varázseszközeik segélyével szabá-

lyostermetű bábút varrtak. A bábu a szívét látható módon kívül viselte, mint valami skapulárét, amilyent a hittérítők ajándékoznak a megtérített indiánoknak. Hosszu és keserű koka-rágó fejtörés után, miközben a kedvező pillanatot fontolgatták, végül is valamennyien odaléptek a bábu elé, és sirva tít szurtak a szívébe. Olyan arany kanál-nyelű tüt, amilyen a perui indián asszonyok ruháját tartja össze. A lámpás tövében varangyosbéka haldokolt, és a szárnyán függő denevér kinyitotta és becsukta hangtalanul a csőrét. Akkor végtelenül szomorú, végtelenül alázatos siránkozás töltötte meg a kunyhót: „Koka-Anya, Mamitáy, Huamacucsó ördögre kérünk, Huancayo ördögre könyörgünk hozzád, valamennyi hosszufarku ördög nevében esedezünk hozzád...” Így könyörögtek az indiánok az alvilág hatalmasságaihoz.

Már a hajnal is közeledett, de az indián fuvolák hangja még egyre szólt vidáman szerte a völgyben, hirül adva, hogy mire megvirrad, a legyőzött faj bosszuja beteljesedik.

Másnap reggel Don Santiago és leánya már kora hajnalban talpon voltak. Kilovagoltak az ásatások színhelyére. „Nina Luz“ szőke haja aranyosan csillogott a napfényben. Az indiánok látható félelemmel fordították el róla tekintetüket.

Reggeltől késő estig, öszvérek hosszú sora hordta ki a lógóhajjú, feketéllő testű mumiákat. A korszok és szövetek finomsága, az arany lámpa-szobrocskák — a hátukon a koka-gyökér elhamvasztására szolgáló lyuk volt látható —, mindez arra vallott, hogy magasrendű személységek, hadvezérek vagy inka hercegek mumiáiról volt szó.

Don Santiago mégis elégedetlen volt a lelet láttán. Női mumiára vássott a foga, hajdanvaló gyönyörűségű szép hercegnő mumiájára, amely gyűjteménye legszebb és legritkább darabja lenne. Csak mélyebben kell behatolni azokba az omladozó folyosókba, a megkeményedett homokot eltakarítva!... Ekkor két tőpörödött, öreg indián lépett eléje. Illedelmesen levették a kalapjukat, keresztet vetettek ajakukra, mielőtt belekezdtek volna mondókájukba. Sóhajtozva és alázatos mozdulatokkal könyörögtek a taitához, urukhoz, hogy hagyja békében nyugodni a holtakat. Vajjon ki ad majd esőt a kukoricára? Ki növeszti majd nagyra a kokát, ha az őseket mind elhordják a völgyből, és ha azontul a gonosz szellemek szabadon szállonghatnak éjjelente a házak között? A plébános ugyan képtelen megérteni ezeket a dolgokat, de a taita bizonyára megérti, milyen főben járó ügyről van szó.

A két öreg sóhajtozva követte urát az udvarház szalonjáig. Ott megpillantották a széles asztalokra kiterített mumiákat, és rémülten fordították félre tekintetüket. Mindent, mindent hajlandók voltak megigérni, mint hajdanában őseik a hódító spanyoloknak: az aratást, a jószágot... Csak ezt az egy kérésüket teljesítse a *taita*: adja ki a parancsot, hogy a völgy védő-mumiáit szállítsák vissza az omladozó várba. Válasz helyett Don Santiago csak megpörgette kezében a lovaglópálcát, amellyel az indiánokat szokta megfenyíteni.

Talán ennek a nyomós érvnek, vagy pedig Luz Rosales tündöklő szépségének volt betudható, hogy két nappal később az indiánok önszántukból jöttek vissza. Ők maguk voltak most már hajlandók gazdájukat odavezetni, ahol a legendás, arannyal telt zsákok nyugszanak. Generációról generációra, egy régi család őrizte meg a titkot. A család

egyik legidősebbje is eljött, lilaszin poncsóval a vállán. A balfülében, mint az ókori katonákéban, ezüstgyűrű fityegett. Vasárnapra tűzték ki a kincs feltárását. Azon a vasárnapon itták emberemlékezet óta a legjobb kukoricabort Tambo Chicoban. Hogy a meglepetés annál nagyobb legyen, Don Santiago már hajnali öt órakor felkelt. Lányát fel sem ébresztette, hanem mindjárt kilovagolt az omladozó várhoz. Csupán gazdaszítjei kísérték, akik állítólag egész éjjel nem hunyták volt le a szemüket és a birtok fogadójának ivószobájában várták be borozgatás közben a hajnalt.

Élén a taitával, bányászlámpáikat meggyújtva, az egész csapat lebozsátkozott a zezugos folyosókba; évezredekkel ezelőtt vájhatták ezeket a földalatti járatokat. A pislákoló világosságnál még ki lehetett venni a megfakult falfestményeket; égőpiros színekkel a Nap ünnepe volt a falra festve, nem kevésbé naiv ábrázolásban, mint amilyenek az indiánok agyagkorsóit díszítik. Az öreg indián által megjelölt helyen ásni kezdtek, amíg csak az ásók bele nem ütköztek az elfalazott, titkos folyosó száját elzáró széles ezüstrudba.

Két álló óra óta dolgoztak, míg végre sikerült elmozdítaniok egy hatalmas terméskövet; a kő mögött halálfejekkel tűzdelt üreg nyílt. Innét kövekkel alátámasztott földalatti folyosó vezetett tovább. A kövek olyan tökéletesen voltak egymásbaillesztve, akárcsak Cuzco városa híres naptemplomában, amelynek még ma is csodájára járnak a szakértők. Minél előbbre haladtak, annál inkább összeszűkült a folyosó. A falba vájt üregekben a kutatók nagy meglepetésére ősrégi korszok állottak.

Don Santiago majd, hogy ki nem ugrott a bőréből örömeiben. Ez aztán valóságos muzeum! Még a híres berlini muzeumban sem látható ilyen teljes gyűjtemény, mint amilyent itt rejtegetett a föld! A kőpadozatot színes szőnyegek borították, amelyek merev geometriával, de mégis kecsesen, pumpák, guggoló lámák mutatták profiljukat. Más szőnyegek pedig furcsa szárnyas szemek éktelenkedtek, amilyenek a képeken és a korszokon a gazda gyors és vigyázó tekintetét példázzák. Itt-ott, mintegy a vakmerő betolakodókat elriasztandó, egy-egy hatalmas bálvány mutatta feléjük lándzsányi nyilát. Kék és piros színűre voltak mázolva ezek a bálványok, de nyugodt vonásu arcukról királyi fenség sugárzott. A folyosó itt balra kanyarodott. Zöldes fény csillogott a kanyarodó végén. Ott, ott rejtőzött minden bizonnyal az inkák kincse, ahogy az indiánok előre megmondották! Terrakotta korszok heverték szanaszét, bizonyára színültig telvék arany- és ezüstrudakkal, vagy Socsura híres gyöngyeivel, amelyeket a spanyol hódítók kapzsisága mindig is hiába kutatott mindenfelé. Don Santiago a beszivárgó napfény felé futott és felragyogó arccal megállott. Egy mumia állott ott, az olyan lázasan keresett női mumia, mintegy őreként az évezredes kincsnek!

De most hirtelen rettenetes, hátborzongató kiáltás reszkettette meg a barlang falát. Az indiánok szótlanul néztek egymásra és már szinte készek voltak megesküdni, hogy ők bizony nem tudnak semmiről semmit. Don Santiago kitépte a méceszt az egyik munkás kezéből, és az elébe táruló látvány fölé hajolt. A mumia szövetálarca Luz Rosales vonásaira emlékeztetett; amint az a mumiáknál szokásos, két kékszinű, derékszőgű vonás jelezte a szemek helyét. Don Santiago lázas sietséggel

tépte fel a gyékénykötelékeket, a fehér és fekete szövetet, hogy megpillanthassa a mumia arcát. Imádkozó helyzetben, szőke haja kibontva szegletes keblén, saját leánya térdepelt előtte; a leánya, vagy legalábbis leánya képmása, az évezredekben túlról. Hajszálpontosan ugyanazok a vonások; szakasztottan ugyanaz az arc, félreismerhetetlenül, az elmulás stigmái ellenére. Elrémülve, megzavarodva, Don Santiago a folyó fel vezető nyíláson át kirohant a szabadba. Mit törődött azzal, hogy elrongyolja a ruháját a sziklákon, a fatörzseken! Futott, rohant, repült a folyó mentén haza, hogy megkeresse Luzt, akit már messziről, hangos kiáltozással szólongatott. Luz Rosalesnek azonban soha többé nem lették nyomát Tambo Chicoban; eltűnt, és soha többé nem került elő.

A Haladók Klubjában akadt később néhány liberálistáji mesztic, aki elbeszélte a tartományi vizsgálóbíróknak, miszerint az indiánok rabolták el a leányát, éjnek idején, hogy bebalzsamozzák a holttestét az inkák hajdani balzsamával; a balzsammal, amelynek készitési titkát mi fehérek örökre elveszettnek hittünk. Késő éji órán hatalmas korsókban preparálták a szőkehajú mumia testét. Mindazonáltal a völgy lakói nem kételkednek benne, hogy a vár régmúlt lakóinak bosszúja volt Luz Rosales rejtélyes eltűnése. Aminek legékeseszlóbb bizonyítéka az a körülmény is, hogy az udvarházból valamennyi mumia egycsapásra eltűnt, még azon a napon, amikor Don Santiagot beszállították a megyei örültekházába. Arról nem is szólva, hogy éjjelente Huaca Grande körül ma is tisztán hallani az ősoket, akik erőd tömegsírjukban csak rágják, egyre rágják a tápláló, kesernyész ízű koka-gyökeret. (Spanyol eredetiből fordította: B. O.)

A NEMEK ARÁNYA. A természet csaknem egyenlő arányban osztja el a nemeket. Sok ország van azonban, ahol egyik vagy másik nem túlteng. Kinában 1.139 nő jut 1.000 férfire, Oroszországban 1.103. Nyugaton egyensúlyozottabb az eloslzás: 1.000 férfire Franciaországban 1.071, Angliában 1.088, Németországban 1.058 nő esik. Viszont Kubában az arány ép az ellenkező, 888 nő jut 1.000 férfire. Természetesen az arány a nagy számok törvénye szerint nem egészen biztos.

KULTURKRÓNIKA

UJVÁRI LÁSZLÓ

Ujvári László, a Korunk annyi éven át nélkülözhetetlen munkatársa messze, kontinenseken túl, Ceylonban — mint a lapok írják, — meghalt. Több mint egy esztendeje élt már vagy legalább is próbált élni a trópusi környezetben, de a mi tájainkban fogant, a mi földnedveinken nőtt szervezete nem bírta. Az új és idegen klíma megölte. Negyven éves se volt, negyven évet se élt, ebből is a legtöbbet tanult, alig pár évet írt. Am ezeket az éveket harcúszén, örökös vivóállásban, polémikusán, a bírálat teljes fejverzetében. A legújabbkori magyar dráma és a legújabbkori magyar irodalmi mozgalmak társadalomtörténeti, esztétikai, ideológiai szövődéseit s a zsidóság-magyarság-emberség kérdését kortársai köréből senki sem értelmezte, tisztázta nála mélyebbről, nála érvényesebben. Ha akad valaha lehetőség a Korunk lezárt évfolyamaiból a napok elé emelni ismét azokat az írásokat, amiket igazságtartalmuk és értelmi szépségük miatt el nem hervaszthat az idő, úgy Ujvári László számos dolgozata, esszéje, jegyzete lesz ezek között, képeségei dícséretére s pirongatásaként a tékozló új magyar irodalomnak, mely az ő kezéből is kiütötte a tollat és őt is kiszórta az idegen röpant világba, megbocsájthatatlanul. Emlékét a kor ez engeztelhetetlen vétke őrszi s a Korunk Ujvári László soraival beírt, elpusztíthatatlan lapjai.

A NÉP I R

A klasszikus magyar elemiiskolás írásleckét „ur ír“, igen időszzerűen kísérelte meg visszájára fordítani egy erdélyi néplap. Az Erdélyi Magyar Szó pályázatot írt ki földmives, munkás, alkalmazott, iparos, bányász olvasói számára, hogy írják le egy meghatározott napjukat. Igen időszzerű ez a pályázat most, amikor csak úgy mennydörög és villámlik a táj a sok népnevelő akciótól, „népi“ előadássorozattól, cikktől, vitától, nyilatkozattól, tervektől. A népi rétegek e közvetlen megszólaltatása történetik Illyés Gyula legújabb *Lélek és kenyér* című munkájában is, amelyben a költő végre azt közvetíti, amit a földmives szegénység maga gondol és óhajt sorsa felől. Ezt akarta, más formában, tudományos igényesség nélkül, a *Népi Toll Versenye* is. „Népbarát“ szellemi köreinkben természetesen a pályázatot buzgón kerülik, különösen azok, akik népiességüket nem imádatuk tárgya, a nép felé igyekeznek érvényesíteni, érthető: ki kel térniük a valóság előtt, ha nem akarják, hogy rugalmas elveik és gyakorlatuk megszegyenítően zátonyra fusson.

Cluj (Kolozsvár) magyar uri társadalma nemrég népies divatbemutatót rendezett. Délelőtti, tánc, bridzs és estélyi ruhákat vonultattak fel s az

esemény számba menő estélyen, mint valami finom diszítés, úgy csüngött a jeles erdélyi író felkiáltása: „Éljen a nép!“ Nos, nézzük csak, milyen ez a nép saját nehéz kezevonása tükrében, milyen amikor nem szellemül szinpadi csodalénnyé, divat ornemenssé, havasi gőzbe csomagolt fétissé, hanem keresetlenül ő maga mondja el élete egy küzdelmes napját.

A pályázaton nyolcvan jelentkező vett részt, kilencven kézirattal. Nem nagy szám, ha a lap többezer olvasóját, vagy ha Románia összmagyarságának számát vesszük alapul. De nem is a szám a fontos, de a világ, amit megszólaltatnak, közvetlen közelből, írói mesterkedés, módolás nélkül. Az a kép a fontos, amit ezeknek a pályázóknak az életkörülményeiről életük valóságáról kapunk. Nem „irodalmi pályázatról“ van itt szó, östehetségek felfedezéséről. Maguk a pályázók is kivétel nélkül így értelmezték szerepüket. Nem irodalmi sikerekre törekszenek. A szellem és az érvényesülés ilyesfajta becsvágyától tudatuk nagyon is távol. Környezetük, állapotuk, fájdalmaik és vágyaik kifejezésén fáradoznak, emberibb életre, békére. A cipőről van szó, a ruháról, a bérről, a munkanélküliség réméről, a gyermekek neveléséről, iskoláról és az ezekhez tartozókról. Jórésztük persze a sajtó szomszédságába jutva panaszok áradatával zúdúl a világra. Am, ahol nem irodalmi ambíció, hanem egy annál elsődlegesebb és általánosabb érvényű valami, a panasz fakasztja fel a beszéd, a vallomás, az elmondás kényszerét, ott nyilvánvalóan maga az egyedülvaló, a meztelen életsors, a nincstelen, földönfutó ember beszél.

Azok is. Nyolcvan százalék a pályázóknak ágról szakadt szegény, a fennmaradó husz százalék meg az az emeltebb szegénység, mely a szűk kispolgári lét ablakán néz ki a társadalomba...

Ha „szociográfiai“ szempontból vesszük, úgy talán ezeket mondhatjuk: A pályázók többsége (41) városi munkás. Azután: elsősorban falusi szegények, számszerint tizenegy. Közülük hat versben szólal meg, öt pedig, egy kivételével, fegyelmezett, értékes adatokat tartalmazó, prózában. A falusi világ beszél két kevésbé sikerült dolgozattól, amiket egy vagyonosabb gazda és egy felszínes szemléletű fiatal tanítónő írt. A további tizennyolc pályázó ügynök, iparos, kereskedősegéd. Nyolc pályázat tartalma középosztálybeli életkörülményekre utal. Jellemzi az utóbbiakat a kurtatávu kispolgárszemlélet és a nyomorromantika. Ezek megfigyelő, ábrázoló, kifejező készsége jóval az első kategóriák mögött marad, sőt ami a legszembeszökőbb: a legtöbbjük az iskolai végzettség ellenére is szintelenebbül fogalmaz, fegyelmeztelenebbül gondolkodik, lényegesen tárgyiatlanabb a viszonyuk a valósághoz és a magyarsághoz, mint a fizikai dolgozóké...

A nyolcvan pályázó közül tizenhat nő. Közülük tizenkettő husz éven felül. Foglalkozásuk: gyári munkás, háztartási alkalmazott, tanítónő, diákleány, gépirónő.

A férfiak közül tiz 15-20, tizenkilenc 20-29, tizennégy 30-39, kilenc 40-45 éves. Negyvenöt éven túl, amikor a fizikai munkás testileg-lelkileg, munkája faja szerint már jóformán kimerült, két pályázó akad. Az egyik 50, a másik 65 éves. A többségük tehát férfikorú s ha az ifjak pályázatai szétfolyók, gyermekesek, a felnőtteké annál konkrétabb.

Az ötvenöt prózai dolgozat közül hat meglepő alakító és ábrázoló készségre mutat. Tizenöt tárgyi értékű dokumentum. Huszonegy értékes adatokat, képeket, jellemző részleteket tartalmaz és csak a dolgozatok ki-

sebbik része, tizenhat, jelentéktelen, a primitív gondolkodású szegényember távlat nélküli önkifejezése. A pályázatok összességére azonban ezek is jellemzőek, hiszen a beérkezett kéziratok együttevén adnak Románia szegénymagyarjainak gondolkodásáról és arról az életről képet, amelynek hivatásos íróink munkáiban, pár szociográfiai munkát és a Korunk írói körének írásait kivéve, ritka nyomát leljük.

A legtöbb pályázat cluji (kolozsvári) (16) és bucaresti (13) eredetű. Természetes is. Hiszen Cluj (Kolozsvár) a romániai magyar munkásság szervezeti és szellemi központja. Bucaresti viszont, százezer magyar dolgozójával a nagyváros, mely ellentéteivel, méreteivel, gazdasági szerkezetével öntudatosítja, alakítja az oda emigráló, falusiból bérmunkássá vedlő emberek tömegeit. A nyugati határszélről az oradeai (nagyváradi) hét pályázón kívül, Aradot, Timisoarát (Temesvárt) is beleértve 16, a székelyek lakta vármegyék területéről 22 pályázó, a bányavidékekről pedig 4 pályázó akadt. Igen jellemzően némák az elhagyatott szörványok s a szétszórt különböző transzilvániai és ókirálysági magyar foltok, amelyek magyarsága, egyre nagyobb mértékben kallódik.

A pályázók számára bizonyára az volt a legjelentősebb, hogy a néma külváros, a falu, a munkapadjához szögezett ember önmagáról beszélhet. Több pályázó meghatott hangon köszönetet is mond, hogy a munkást valamostételre nógatták. Egy csikkozmási parasztember, akinek versében a feudalizmus parasztforradalmárainak istenessége petőfies lirizálással keveredik tartalom és nem forma szerint, így kezdi vereszetét:

*En is szerettem volna író lenni
Csak féltem, hogy tollam nem bírom fékezni.*

„Mind bolond, aki gyereket csinál...” — írja egy zsilvölgyi bányász, komolyan is meg humorral is, — s ha átvesszük 35 pályázó adatait, kiderül, hogy 50 százalékuk egykés, 25 százalékuk „egyse”, 25 százalékuknál van csak két gyerek s ennél több mindössze két pályázónál. Persze nem általánosítunk ebből sem, ám, aki ismeri a romániai magyar népet, különösen a városi szegényjét, — felismeri ez adatok jellemző erejét. A magyarázat után fölösleges messze menni. Megtalálható a dolgozatokban. Elmondják a pályázók kielégítetlen sorsukat, munkájuk relatív értékét, ruházatuk, táplálkozásuk hiányosságait, a köztük és a rájuk nehezedő társadalmi rétegek közti átevezhetetlen ürt. A jobb dolgozatok írói társadalmi helyzetük tudatában utalnak részletmegoldásokra, vagy pedig magyarságukról tesznek tanúságot, amikor a magyar nemzetiségi szervezkedést sürgetik. Nem hiányoznak persze a népszónoklatokba tévedők, a prédikátorok és a kültelki filozófusok sem. A pályázók egy része érzékenyen reagál aktualitásokra, a finn-orosz háborúra, az utóbbiak pártján. A december 14.-i zernesti robbanásban a háború kísértetét látják, a tengeri háborúban elpusztult javakról aképp elmélkednek, hogy milyen jó hasznukat vehetné azoknak a szegény nép. A háború kérdése általánosan foglalkoztatja a legtöbbet. A háborút határozottan elítélik s mint valami csillogó buvópatak tűnnek fel itt is, ott is 1789 jelszavai: főleg Petőfi keresztül, aki az egyetlen író, akit emlegetnek...

Ahogy a turdai (tordai) üvegfüvő, a bucaresti eseléd, a ditraui (dit-

rói) erdőelő vagy cluji (kolozsvári) vasmunkás vallomását olvassuk, lehetetlen a szociografizálás, annyi megrendítő emberség, egyszerű szépség és szívszorító fájdalom tolul fel a pont, vessző nélküli ákombákomok bozótjából s az összemaszatolt papirlapokról. „A lelkesedés mámorával olvastam őket, — írja Nagy István a dolgozatok egyik lektora, aki maga is az ő sorukból került az irodalomba. — Nem a bennük rejlő szépség büvölt el, hanem a hallatlan erőfeszítés markolt szívembe, ami ezekben az elbeszélésekben, versekben lázadozik. Mennyi mondanivaló tolakszik itt az anyanyelven való kifejezésért...” Az egyik székely (hadirokkant) földmives kevert műfajú, — ilyen dolgozat több van — versben, prózában irt emberi vallomásából nem a fenyves és a havas „transzilván illata” árad, hanem a közvetlen népi dráma — holott csak a nyugdíjról, az iskola körüli harcokról és arról beszél, hogyan tanítják nagyobb gyermekei a kisebbeket anyanyelvükön írni, olvasni, miközben, kis kitéréssel a népviselet mulásáról kesereg. Csak a „parasztok költészete lehet ilyen egyszerű — mondhatjuk Tolsztojjal. — Ilyen kevés szóval, de ennyi értelemmel sokat mondó”. Akad azért bőven nyersesség, sőt durvaság is, amelyek elijeszthetik a finomkodó ízlést, ám ezeket azzal az egyszerűséggel írják le a vallomástevők, ahogy hirtelenében jobb, találhatóbb kifejezés híjján ráakadnak.

A versek természetesen, mint versek hibásak. Ám az érzelmes, patetikus kedélyek kedvelik ezt a formát. Mégis van bennük a költőből, mert az étellel szembeni magatartásuk költői. Nem lírai ömlegések ezek, sem nagy költők ügyefogyott utánzása. Az egyik verselő egy kondás napját veti papírra, a másik munkájáról, szenvedéseiről beszél, a harmadik politikai tartását szedi rimbe s valamennyi a mély, humánus emberi eszméket dicsőíti. Akad egy szerelmes vers is, egy paraszt fiué. Hangulata a csobogó pataké, formája az ősi népdalunké... Valóban az olvasó, itt a népdal forrásainál jár, szövegeknél, miknek csak fel kell szállniok a faluból, ajakról ajakra röppenve, kerekedni, kicsiszolódni, míg a dallamához elérkezik és végül éneklik...

Az anyag kétségtelenül napjaink egyik legjelentősebb romániai magyar népi kulturtörténeti anyaga, mely a lehető legsürgősebben könyvbe kívánkozik már azért is, mert a magyar értelmiségiek szociográfiai munkája mellett a másik oldal mutatkozik benne spontánul. Ez a könyv, ha megszületik, az első magyar mű lesz, amit nem ez vagy az az „ur” vagy „munkás”, hanem maga a „nép” alkotott. (Méliusz József)

A TÁRSADALMI SZOLGÁLAT, melynek kezdetei mindössze a század elejéig nyulnak vissza, a nagyobb civilizált közületekben az utóbbi időben egyre nagyobb szerephez jut. Célja nemcsak segítségére lenni az egyének vagy családjának olyan körülmények között, mikor fizikai vagy erkölcsi alapjai veszélybe kerültek vagy amikor anyagi lehetőségei vagy munkaképessége csökkenni, hanem igyekszik az egyént újból munkaképessé tenni. Életrekeeltőinek elgondolása szerint

a modern társadalmi csoportosulások gazdasági és morális körülményeinek gyökeres megváltozása idején, mikor a közösségi élet s a nagyipari termelés erőszakosan felváltotta a mesteremberek patriáráliás életét, a társadalmi szolgálat az egyetlen oly eszköz, mely elvihetővé teszi az egyén és családja számára az új mesterséges környezetet, mely teljesen különbözik attól, amire az ősi szokások és évezredek hagyományok az előző nemzedéket előkészítették.

Az anyagi és szellemi életfeltételek talán kisebb mértékben kuszálódtak össze a francia forradalom elméleti tanításai, mint inkább a gépi termelés s a gyorsan szaporodó tudományos felfedezések következtében az utóbbi század folyamán. A gépi termelés nagy ipari központokba kényszerítette az embereket, míg a közlekedés gyorsasága és hozzáférhetősége „gyökértelenedésüket” segítette elő. Olyan tömegek keletkeztek így, melyeknél az egyéni és családi életet teljességben a közösségi élet váltotta fel. Egészen a XIX. századig a gazdasági és erkölcsi környezet, melyben az egyén és családja élt voltaképpen alig különbözött várososon vagy falun. A nagyipar kifejlődésével s különösen a női munkaerő alkalmazásával azonban a munkahely nap nap után, távol a családi tűzhelytől munkások ezreit kötötte össze. Az addig egyhelyben dolgozó munkást, akit otthonában mindenki ismert, erkölcsi ellenőrzés alatt tartott, az új termelés kiragadta családi hagyományokkal átszőtt környezetéből, gyökértelenítette. Egyedül állt a nagyvárosban családjával, minden erkölcsi és gazdasági viszontagságnak kitéve.

Ma a nagyipari részvénytársaságok, amelyek a munkások ezreit foglalkoztatják, semmilyen kapcsolatot nem tartanak fenn a munkással, mint egyénnel. Ha ilyen körülmények között a társadalmi szolgálat csak arra szorítkoznék, hogy betegség vagy munkanélküliség esetén a munkás segítségére siessen, csak a tüneteket gyógyítaná s nem azokat az okokat küszöbölné ki, melyekben e tünetek gyökereznek. A szociális törvényhozás fejlődik, az egyén azonban nem mindig ismeri fel azokat a lehetőségeket, melyeket számára biztosít. Hogy eligazodjék, vezetőre van szüksége s hasonlóképpen nem nélkülözhet egy a közte és munkaadói közötti kapcsolatot fenntartó szervet sem.

Ezen a ponton ékelődik be a társadalmi szolgálat a modern életbe,

melynek új viszonylataiban a különböző elemek közötti „kölcsonös rokonszenvet” hivatott megteremteni és fenntartani. Az erre a munkakörre kiképzett munkásokat társadalmi munkásoknak nevezik, de nagyobb rátermettségük folytán a szerepet többnyire nők töltik be. Amerikában már 1919-ben több, mint 20.000 ilyen társadalmi munkás dolgozott és volt segítségére a rászorulóknak. Jelenőségük növekedésével, amint működésük a beteggondozás és gyermeksegélyezésen túl is terjedt, szükségesnek látszott helyzetük törvényes rendezése. A közegészségügyi minisztérium hatáskörébe utalták őket, mely három évi tanulmányi idő, vizsga és gyakornoki év letelte után diplomát állított ki számukra.

A társadalmi szolgálatot végző munkásnak és a látogató ápolónőnek egy sereg törvényes lehetőség áll rendelkezésére, ezeken kívül az egyéni kezdeményezésnek is tág tere nyílik. A társadalmi szolgálat működése kiterjed a szülő nők segítésére, szoptatási segélyre, sokgyermekes családok gondozására, állami segélyre a sokgyermekes családok részére, szülési jutalmakra, ingyenes orvosi kezelésre, öregek és gyógyíthatatlan betegek kötelező gondozására, törvénytelen gyermekek védelmére, gondozatlan vagy erkölcsileg züllött gyermekek védelmére, elmebajosok kezelésére, jogi segítségre, társadalombiztosításra stb.

A társadalmi szolgálatot végző munkásnak ezenfelül ismernie kell a munka közben történt balesetekre vonatkozó rendelkezéseket, nyugdíjtörvényt s a ragályos betegségekre vonatkozó előírásokat. Tevékenysége ílymódon valóban kiterjed a munkás egészségügyl, lelki és jogi szükségleteinek jórésére, mindezen szükségletek anyagi feltételeinek megjavítását azonban működése nem érinti, legfeljebb, ha az intézmény életrehívóinak érdeke, igyekszik azt a fennálló törvények keretein belül előmozdítani. (Szeremlé László)

MILYEN A FÖLD BELSEJE?

Még eldöntetlen az a kérdés, hogy folyékony vagy gáznemű állapotban levő anyagból áll-e a föld belseje, de az utóbbi évtizedekben keletkezett számos geofizikai elmélet a gáznemű állapot mellett foglal állást. Maguk a fogalmak is csak a század elején tisztázódtak. A múlt század végén „folyadék” alatt még a fizikusok is többnyire „oldatot” értettek és a föld belső tartalmát lemérhetetlen hőfokú fémfürdőként képzelték el. Igazolta ezt az elképzelést a vulkánikus kitörések anyagának elemzése, is amiben vasat és nikkelt találtak. Wegener mérései szerint a föld sűrűségének átlagos értéke 5.5: a felső réteg, az u. n. lithosphaera sűrűsége 2-3, az 1500-1800 kilométeres mélységig terjedő barisphaera sűrűsége pedig, ahonnan a vulkánikus kitörések jelentkeznek: 7-8, ami egyenlő a vas és a nikkal normális hőfok melletti sűrűségével. A legbelső réteg, a nifé anyagát és állapotát mindmáig nem sikerült pontosan meghatározni.

A későbbi kísérletek tisztázták a gáz és a folyadék fogalmát s Ramsay mérései megállapították, hogy 8000 C. hőfokon felül egyetlen ismert anyag sem marad meg folyékony állapotban, hanem gázzá alakul. Tisztázandó volna tehát, hogy a föld belsejének hőfoka ez alatt van-e vagy felette. Az első esetben elfogadható a folyékony tartalom mellett szóló elmélet, a második eset azonban minden körülmények között a gáznemű állapotot tételezi fel. A folyékony-tartalom elméletet nem bizonyítják Wegener sűrűségi értékelései sem, mert az az anyag, amely a föld felszínén 8000 C. fokon felül gáznemű állapotba kerül, ugyanezen hőfokon 200.000 atmoszféra nyomás alatt jellegének megváltoztatása nélkül elérheti azt a sűrűségi értéket (7-8), ami a vas és nikkal normális hőfok melletti sűrűségével egyenlő. Ez a nyomás viszont már 80-100 kilométer mélységben jelentkezik s hozzávetőleges számítás szerint a nyomás a központi régióban másfél mil-

lió atmoszférára növekedik. Ugyanilyen összehasonlító mérések igazolják azt is, hogy a föld belsejének hőfoka már 400 kilométeres mélységben eléri a 10.000 C. fokot, vagyis túlhaladja azt az állapotot, amelyben folyékony jellegű anyag jelenléte még feltételezhető.

A föld belsejének gáznemű állapotát bizonyítják az astrofizika megállapításai is. Minden irányból tisztázott megállapítás, hogy a világegyetem minden bolygója azonos fejlődési korszakokon ment át. Ennek a kezdeti állapotnak egyes szakaszai megfigyelhetők a Jupiteren és Saturnuson, amelyek anyaga még teljesen gáznemű, bár a felületükön jelentkező vízfelhők már a felszín sűrűsödési folyamatának kezdetét mutatják. E két bolygó sűrűségi átlagértéke azonban — a szinképelemzési mérések szerint — alig magasabb értékű a Napnál. Az érettségnek előhaladottabb állapotát, tehát a Föld átlagos értékénél magasabb sűrűséget mutatnak a Vénus és a Mars. E bolygókon már ötvenszer vastagabb a magas hőállapotban levő, belső tartalmát mind jobban elszigetelő szilárd külső réteg, mint a Földön. Ez a fejlődési folyamat a Föld életében sem lehet más, legfeljebb a körül folyhat elméleti értékű tudományos vita, vajjon még gáznemű állapotban van-e a föld belső tartalma, vagy már a folyékony állapot hőfokáig hűlt? Az ismertetett elmélet a gáznemű állapot mellett szól. (V. G.)

A SUEZI-CSATORNA ÉS A HABORÚ.

A 173 kilométer hosszú Suez-csatorna, amely nyolcezer kilométerrel rövidítette meg Anglia és ázsiai gyarmatai között a hajóutat, 1869-ben nyílt meg. A csatorna létrejöttét hetven évi technikai előkészület és több mint tizenöt éven át huzódó diplomáciai tárgyalások előzték meg, míg végül Lesseps Ferdinánd és az egyiptomi kormány között létrejött a 99 évre szóló bérletiszerződés, mely kizárólagossági joggal Lessepsnek engedélyt adott a csatorna megépítésére. A koncesszió

alapján 200 millió frank alaptőkével megalakult Párisban a Szezi-Csatorna Társaság, melynek részvénytöbbsége előbb egyenlő arányban francia és egyiptomi kézben volt, később azonban az egyiptomi kormány részvételét a társaság francia tulajdonosai megváltották. Azóta az egymillió darab részvénynek körülbelül fele francia, háromnyolcada angol, többi része egyiptomi, olasz, holland, belga s más nemzetiségű részvényesek birtokában van.

A társaság székhelye Páris s a vállalat elnöke is mindig francia. Az első elnök, a vállalat alapításától, 1894-ben bekövetkezett haláláig maga az építő Lesseps Ferdinánd volt. 1894-1896-ig Giuchard, 1896-1913-ig az arenbergi herceg, 1913-1927-ig Jonnart s azóta Vogue marquis áll a vállalat élén. Az igazgatóság 32 tagja közül 19 francia, 10 angol, 2 egyiptomi és 1 holland. Többségben van a francia elem a társaság tisztviselői karában s felsőbb technikai személyzetében is. Az igazgatóság 1939 évi jelentése szerint a tisztviselők és mérnökök 59 százaléka francia, 14 százaléka görög, 8 százaléka olasz, 7 százaléka angol, a többi egyiptomi. Az alsóbbfokú személyzetnek viszont mindössze 10 százaléka francia, 52 százaléka egyiptomi, 20 százaléka görög és 18 százaléka olasz. Az egyiptomiak arányszáma az első kategóriában is évről-évre növekedőben, mert a társaság 1937-ben arra kötelezte magát, hogy 1968-ig, a koncesszió lejártáig az egyiptomi alkalmazottak arányszámát, a mérnöki és tisztviselői karban, legalább egyharmadra emeli.

A Szezi-csatorna részvényeit 1868 óta jegyzi a párisi tőzsde. A tőzsde történetében ez az egyetlen értékpapír, amelynek árfolyamát nem a vállalat jövedelmezősége, hanem a mindenkor politikai helyzet alakította ki. Az 500 frank névértékű csatornarészvényeket 1871-ben mindössze 165 frankkal jegyezte a tőzsde, de 1875-ben, amikor a csatorna gazdaságpolitikai jelentőségét már kedvező üzleti eredmények is igazolták,

az árfolyam 1000 frankra szűkött s bár a részvények névértéke a későbbi években végrehajtott többszöri megosztások következtében 100 frankra csökkent, az árfolyam 1914-ig, a világháború kitöréséig, 5000 frankra emelkedett. A világháború katasztrófális visszaesést hozott; jölehet a társaság a háborús évek alatt is egyre kedvezőbb üzleti eredményeket mutat ki. A francia polgár menekült a Szezi-részvényektől, mert magát a koncessziót érezte veszélyeztetve s a társaság megmentése érdekében az államnak kellett közbelépnie. Hasonló nyugtalanságot tükröz az árfolyam alakulása a későbbi években is. 1919-ben, a békeszerződések aláírása s a francia mandatárius jogok újbóli biztosítása után a csatornarészvények árfolyama ismét 8000 frank, sőt a gazdasági konjunktura következő éveiben, 1924-ig 26.000 frankra emelkedik. Az 1929-es egyiptomi kormányváltás azonban egyik napról a másikra ismét 11.500 frankra szorítja le a részvények árfolyamát, de 1937-ben már újból 28.000 frankon jegyzik. Azóta a Szezi-részvények árfolyama állandóan csökken s bár a társaság üzleti eredményei változatlanul kielégítőek, a Szezi-részvények minden olyan politikai eseményre, ami a Földközi-tenger biztonságát, vagy a francia jogok jelentégi status quo-ját veszélyezteti, újabb áreséssel reagálnak.

Az Ázsia és Afrika közötti hajó-átjáró gazdasági jelentőségét legjobban forgalmának néhány számadata világítja meg. 1870-ben 486, 1938-ban pedig már 6171 hajó haladt át a csatornán s míg 1890-ben a hajók átlagos tonnatartalma 2877 volt, a hajó-építési technika fejlődése következtében ez az átlag 1930-ig 7628 tonnára emelkedett. 1870-80 között a szezi-csatornán áthaladó hajók 76,1 százaléka angol, 8,3% francia, 4,1% holland, 2,7% olasz és 8,8 százaléka más nemzetiségű volt. 1939-ben már csak 50,4% az angol hajó; 13,4% olasz, 9,1% német és 8,4% holland. Anglia keleti kereskedelmét több

mint felerészben a Szezi-csatornán át bonyolítja le. Ennek a nagyjelentőségű hajóútnak a biztonságáért aggodnak most a Szezi-csatorna Társaság francia és angol részvényesei. (Márk Viktor)

A Z ÖRDÖG TÜZES FAZEKAI.
A vegyi háborút 1650 óta, pontosan 290 éve ismeri a haditudomány. Ekkor alkalmazták először Bernát Kristóf münsteri katona-püspök kénes oldattal töltött gyújtóbombáját, amit feltalálója „az ördög tüzes fazekának” nevezett el. Bernát Kristóf 1606 október 12-én született a westfáliai Bispinkben. Korán árvaságra jutott és neveltetését nagybátyja, Malincrodt kanonok vette kezébe. Papot szeretett volna nevelni unokaöccséből, de a fiatalember inkább a katonai pálya iránt érdeklődött. Később mégis a papi pályát választotta s amikor 1650-ben Münster püspöke meghalt, vendégségbe hívta a kanonokokat s a leitatott vendégekkel magát választatta püspökké nagybátyja helyett, kit a tisztjogszerint megilletett volna. Mikor a választás körülményei nyilvánosságra kerültek, a hívek megpróbálták Bernát Kristófit erőszakkal eltávolítani a püspöki székből. Valóságos ostromot indítottak a püspöki kastély ellen, de a püspök állta a harcot. A kastély udvarán felállított ágyuból kénes folyadékkal töltött fémedényeket lőtt az ostromlók közé, amelyek tartalma, amint az edény kinyílt, lángalobbant. „Az ördög e tüzes fazekainak” lángjait vízzel nem is lehetett elfojtani. A püspök végül győzött és a város népe a „békés szerződésben” tudomásul vette a választást.

Bernát Kristóf később a westfáliai herceg serege számára is készített ilyen gyújtólövedékeket és ágyuit annyira tökéletesítette, hogy 3-400 öles távolságra is pontosan irányíthatóak voltak. Ő találta fel az első srappelt is: az addig vízszintes rőppálya helyett magas ívben kilőtt lövedéket, amely csak földet érve robbant s szegekkel, éles vashulladé-

kokkal szórta tele azt a területet, ahol leesett. Állítólag olyan lövedéket is készített, mely földet érve elviselhetetlen büzt árasztott s az ellenséget állásai elhagyására kényszerítette.

Bernát Kristóf módszereit csak kétszázhetven évvel később, a világháború folyamán alkalmazták ismét, amikor a németek vízzel olthatatlan, gyújtó oldattal töltött bombákkal harcoltak a francia gyalogság ellen s később, a belga hadszíntéren, ahol először mutatkozott be Lomell és Steinkopf német vegyészek találmánya, az yperni harcokról elnevezett yperit, illetve jellegzetes illata miatt: a mustárgáz. (Varga Géza)

A MERIKA ÉS A HÁBORÚ. A háború végét nehéz kiszámítani. De haszonszedője kétségtelesenül Amerika. A háború első öt hónapjában termelése fantasztikus módon megnövekedett. Munkanélkülieinek száma lecsökkent. A hadviselők és semlegesek elhalmozzák rendelkezéseikkel, amit ki is fizetnek az áru átvételekor. Különösen gépek és gépalkatrészek iránt nagy az érdeklődés. Amerika az a földterület, ahol a lelőhelyek és a feldolgozó telepek nincsenek messze egymástól. Igen kevés iparcikk szorul nyersanyagbehozatalra. Legkiválóbb acélja, szene és petróleuma egyenesen alkalmassá teszik arra, hogy megkímélje és hathatósan kíségetse a pénzzel rendelkező hadviselőket. Ha arra gondolunk, hogy a hadviselő fél számára szinte még fontosabb az ipari munkáshadsereg tevékenysége, mint a frontbeli katonáé, elmondhatjuk, hogy Amerika máris hadbaszállt azok számára, akik megfizetik. Minden frontbeli katona egy igazi háború esetén annyi nyersanyagot pocsékol, amennyit csak négy ipari segédmunkás termelése tud pótolni. Ha tehát nyolc millió katona nyersanyagpazarló tevékenységét vesszük alapul, harminckét millió munkáskéznek kell naponta megfeszülni, hogy az elpuffogatott vagy felfalt, elrongyolt anyagokat

ujból szállítani tudja. Amerika máris benne evickél a háborúban. Kényelmesen, egyelőre, de a leg-tökéletesebb érzelmentességgel, vagyis azok javára, akik fizetni képesek. Óriási munkásseregével lehetővé teszi az öt megfizetők számára, hogy férfi lakossága nagy százalékát a fronton és ne a műhelyekben foglalkoztassa. Hogy Amerika tevékenysége milyen arányokat ölt, arra jellemző, hogy az amerikai jelentések szerint az utolsó öt év alatt repülőgépben és azok alkatrészeiben csupán 143 millió dollár érőt exportáltak, a háború kitörésekor azonban mingyárt 350 millió dollár áru repülőgép rendelést kaptak a szövetségesektől, amiből 5750 gépet kell kiállítani. Ha ezzel elkészültek, megkapják a további rendeléseket is. A hadiiparok közül kétségtelenül a repülő ipar indítja legjobban utnak a fantáziát. Az Egyesült Államokban ezidő szerint 43 tökéletesen felszerelt repülőgépgyár és 13 repülő motorgyár dolgozik. Amerika természetesen nemcsak hadigépeket állít elő, hanem tökéletesített kereskedelmi repülőgépeket is, melyek az utaszállítást a legtalálékonyabb módon megkönnyítik. Igaz, hogy a kereskedelmi gépek forgalma az amerikaiak részére sohasem lehetett tömegmegrendelési bázis s ezért a minőségi találmányok gyártását tökéletesítették, ami sok kísérleti időt és sok előre befektetett pénzt és energiát feltételezett. Az amerikai kormány és a magánvállalkozás 50 millió dollár tőkét investált, részint repülőgépgyárak kibővítésére, részint új modellek előállítására. Most készült el a Curtis-Wright CW. 20 típusú kétmotoros szubsztratoszféra repülőgép, amely a surlódás kiküszöbölésére átlagosan 6000 méter magasan repül. Az újfajta gép különböző szelölőztető és légsűrítő berendezkedése úgy működik, hogy az utas egyáltalán nem érzi a rendes és a rendkívüli magasság közötti légnyomás különbséget. A gépet 5 főnyi személyzet kezeli. A gépben 36 utas számára van férőhely, illetve ágy.

Négyezer méter magasságban sebessége 400 kilométer. Az American Export Airlines viszont vízirepülőgépekkel kísérletezik. Sikerült típusai ma már az Óceán felett közlekednek. A Newyok-Róma 7200 kilométer utat leszállás nélkül teszik meg, 370 kilométeres átlag sebességgel. Fedélzetén a 16 utason és 11 főnyi kezelő személyzeten kívül, 750 kiló postát is szállíthat.

Több új törvény szabályozza a gyárak nyereségét. E szerint a repülőiparban a hadinyereség nem lehet több 12%-nál.

1939 elején Amerikának körülbelül 25.000 kiképzett pilótája volt. Ez a szám 1941 végére 70.000-re fog emelkedni, úgyhogy, aki még 1941 végén is meg tudja fizetni Amerikának az ott tett rendelmények értékét, esetleg a gépekhez még pilótákat is kaphat. (P. G.)

A BAKTÉRIUMHÁBORÚ. Olyan időkben, amikor a hadviselő felek még a konvencionális haditechnikájukat sem vonultatták fel egymás ellen, kissé korai a baktériumháború megindulásainak eshetőségeit latolgatni. Pillanatnyilag a nyugati háború csaknem egész teljességében gazdasági területen folyik s a hadviselők nem annyira egymás emberanyagában, mint inkább technikai felkészültségében igyekeznek komoly károkat okozni. A nyugati háború politikai feltételeinek és politikai eshetőségeinek ismerete hiányában nem lehet a gazdasági háborúnak ezt a formáját megérteni. A hadviselők pillanatnyilag és mindaddig, amíg a győzelemre határozott eshetőségeik nincsenek, természetesen nem csorbíthatják kölcsönösen a hadviselésben mégis csak elsőrendű fontosságú hadsereg moralitását. Amint azonban végső elkeseredésben már a múlt háború végén is megjelent az új harcieszköz, a gáz, ugyanugy fenn áll a háború elmérgesedése esetén a baktériumokkal való háborúzás lehetősége.

A fejlődés folyamán a háborús módszerek a „humanizálódás” utjait

követve egyre közvetettebbekké váltak. Ilyen volt a gáz is, mellyel nem kellett célozni, mint a lőfegyverekkel, hanem az a kibocsátás után önmaga kereste meg áldozatait. Viszont, amint a lőfegyverekkel való hadakozás egyes alkalmakkor nem mutatkozott kielégítőnek, a hadviselés egyáltalán nem riadt vissza attól sem, hogy a háború sokkal primitivebb formájához, a szuronyrohakhoz és kézitusákhoz kanyarodjék vissza, ha így biztosabbnak látszott a győzelem.

A baktériumháború, ami ellen már a háború előtt oly sok vélemény fordult, ilyenformán feltétlenül csak a háború elmérgesedése esetén jöhet számításba, amikor a gazdasági háború jelenlegi szintjéről a hadsereg ellen való hadakozássá, a haditechnika rombolása helyett a hadviselő katonák elleni hadviselésé süllyed. Huizinga, a Holnap árnyékában című könyvében a baktériumháborúnak még gondolatát is emberhez méltatlannak, az emberi gondolkodás szégyenfoltjának nevezi. Tárgyi szempontból azonban a háborúnak ez a formája sem elítélendőbb, mint bármely más hadviselés, melynek ha napjainkban van még morálitása, az végső esetben kizárólag arra szorítkozik, hogy ne támadjanak olyan embereket, akik védekezésre nincsenek felkészülve. Végső esetben azonban ez sem irányadó szempont. Kiritó példa erre a spanyol polgárháború.

A baktériumoknak hadicélokra való felhasználása már az elmúlt háború vezetőinek fejében megfogant. Erre a hadviselési módra való rátérést már akkor is csak az akadályozta, hogy az ellene való védekezés nem volt kész s ennek megteremtését az is nehezítette, hogy ugyanugy, mint a gáz esetében a pusztító hatás (gáznál a szél) bizonyos esetekben a támadóra hárulhatott vissza. A gáznak, mint hadieszköznek elterjedését tehát csak alkalmazásának nehézségei késleltették s a mérgező gázok használatára vonatkozó nemzetközi egyezmények végső indoka is

inkább az a demoralizáló hatás, amit a gáz használata a hadászatban előidézhet. A gázvédelem időközben tökéletesedett s bár a hadseregek harci egységének csorbitatlanságára való tekintettel egyik fél sem szívesen veszi igénybe, a hadsereget, sőt a polgári lakosságot is előkészítik a védekezésre.

Mindez a dolog természeténél fogva fokozottabban érvényes a baktériumokkal való háborúzásra. Míg ugyanis a gáz elleni védekezést megkönnyíti bizonyos tekintetben az, hogy a vegyi technika állása szerint csak bizonyos gázokat lehet nagy mennyiségben hadi célokra gyártani és felhasználni, melyek ellen a védekezés nagyjából egységes, legfeljebb új szűrőt kell a meglévő álarcokhoz mellékelni, addig a természet a baktériumoknak olyan hihetetlen mennyiségét szolgáltatja, hogy az ellenük való védekezés a tudomány mai állása szerint lehetetlen. Ebben leli magyarázatát az a tény is, hogy a múlt háború vége felé ezirányban mégis bevezetett kísérletek főleg az ellenség állatállományának elpusztítására irányultak s nem merték az emberre is kiterjeszteni. A kölcsönösen fennálló veszély ellen tehát ugyancsak azonos feltételek melletti védekezést kell teremteni ahhoz, hogy a baktériumok is bevonuljanak a hadviselési eszközök közé. Természetesen csak nagyjából azonos feltételekre gondolunk, elsősorban olyan eljárás elvi megvalósulására, melynek cuspán technikai tökéletesedésre kell szorítkoznia.

Amennyire valószínű tehát az, hogy a nyugati háború politikai körülmények folytán olyan stádiumba jut, hogy a hadviselők valamelyike előnyös feltételek mellett fordíthatja vissza a jelenlegi evolúált hadi formát a megelőzőre, a hadsereg elleni közvetlen háborúra s amennyiben egyidejűleg a baktériumokkal való háborúzás technikai feltételei megvalósulnak, úgy a humanizálódás ellenére is bevonulhat a hadászatba a baktérium, mint harci eszköz. (KKj.)

A LÉLEKTAN A HADSEREG-BEN. A gazdasági életben alkalmazott gyakorlati lélektani ágazatok mellett, a pszichotechnika egyre nagyobb tért hódít a katonaság, a katonai szervezés terén is. A pszichotechnika legelső európai kísérletei tulajdonképpen katonai célokat szolgálták: az olasz Gamelli professzor a pilóták számára készített először Európában pszichotechnikai vizsgálatokat, egyáltalában nem váratlan tehát ez a visszatérés a katonai természetű kísérletekhez. Hiszen ha valamelyik emberi működésnél szükség van a „megfelelő embert megfelelő helyre“ elv alkalmazására, úgy a katonaságnál, ahol a legkülönbözőbb társadalmi rétegekből, környezetekből összeverődött férfiak életcéljuktól, pályájuktól jórészt elütő munkát tartoznak végezni, akkor a katonaság keretei között igen fontosnak mutatkozik az emberi anyag minél teljesebb ismerete. Mondani sem kell, Amerika halad első helyen ezen a téren. A múlt háború végéig nem kevesebb mint három és fél millió katonát és kétszáz ezer tisztet vetett pszichotechnikai vizsgálat alá 35 külön e célra berendezett tábori pszichotechnikai laboratóriumában. A német, olasz, orosz és spanyol hadsereg alkalmazza leginkább a pszichotechnikát a hadseregben, Romániában szintén történtek kezdeményezések e téren. Általában, különböző errevonatkozó kutatásokat összegezve, a következőkben foglalhatjuk össze a katonai lélektan problémáit: 1. Az ember anyag minél pontosabb kiválasztása. Az intelligencia-mérő tesztek alapján osztályozni lehet a le-

génység és a tisztek általános szellemi képességeit s ezek alapján meghatározni beosztásukat. Nagyobb felelősséget megkívánó helyre — az amerikai példa szerint is — csak legalább átlagos intelligenciával rendelkező egyént lehet állítani, míg a gyenge intelligenciájú egyének kimondottan csak kevesebb szellemi működést igénylő beosztást nyernek. Az amerikai hadsereg két intelligencia-tesztet használ: az úgynevezett Alfa-teszteket az írástudók, és a Beta-teszteket az írástudatlanok számára. 2. Sajátos, különleges képességek vizsgálata, amelyek bizonyos beosztásnál elengedhetetlenek (ellenállóképesség, figyelem, önuralom stb.). 3. A katonai iskolák jelöltjeinek kiválogatása. 4. A katonai nevelés, a kiképzés racionalizálása és végül 5. a különböző szolgálatok keretén belüli munka tudományos megszerzése.

Bármilyen irányú munka tudományos megszerzésének eredménye a munkaenergiák minél kevésbé való pazarlásához vezet, a kellőképpen felhasznált ember minden esetben többet képes produkálni, mint a saját egyéniségének meg nem felelő beosztású; viszont minél szervezettebb maga az elvégzendő munka, annál inkább fokozódik az eredmény. Az egész pszichotechnika alkalmazásának alapján ezek a tudományos igazolt megfigyelések állanak. A jelek szerint a kellő emberkiválasztás és a munka tudományos racionalizálása, a hadsereg nivóját, egységét és teljesítőképességét nagyban emeli. (Fekete Ferenc)

A TUDÓS ALDOZATA. „A nagy nemzetek történelme folyamán nagyon sok egyén áldozta fel magát hazája javáért. Az önfeláldozás az élet szükségszerűségének látszik. Ma épp úgy, mint a múltban az emberek készek a legnagyobb lemondásra. Ha az Óceán partjain védtelen városokban lakó tömegeket bomba és gáz fenyegetné, egyetlen katonai repülő sem haboznék rávetni magát, gépét és bombáit a támadóra. Néhányan miért nem áldozzák fel tehát életüket annak a tudománynak, melyre a civilizált ember és környezetének ujjaépítése érdekében szükség van!?” (A. Carrel)

VASUT ÉS PETRÓLEUM

Irta: ASZÓDY JANOS

1.

Azt a hatalmas földrajzi egységet, amely a Földközi-tengertől s az Eufrátesz és Tigris völgyétől keletre, a Tibeti fennsíkig, északra pedig a Káspi-tóig terjed, úgy szokták nevezni, hogy a *civilizáció bölcsője*. Az ősi Szíria, Arménia, Mezopotámia, Babylónia és Média helyét ma már alig találjuk a térképeken, amelyeken mesterséges országok nőttek ki s az antik neveket karddal vágták ki a földabroszokból. „A civilizáció szent földjének“ csöndjét régóta szétduzzaszták a háborúk, modern utak, vasutak marnak bele a mithológiai hegyekbe és síkságokba s ott kígyózik azt a bizonyos, zavaros folyadékot szállító csővezeték is, végelethetetlenül a sivatagban. Bagdad, az „Ezeregyéj városa“ zajos, piszkos, kőolajszagú, brit gyarmati város és az ősi Tigris vizén motorcsónakok pöfékelnek. Moszul, mely ma is a világ legkönnyebb selymét termeli, többszáz kilométerre van az első olajkuttól s azelőtt Ninive volt a neve... Amit az ősi civilizációból felszínre dobott készakarva, vagy véletlenül a csákány, azt széthordták a világ minden tája felé, a Louvreba, a British Muzeumba vagy máshova. Minden csákányütésre apró agyagtáblák kerültek napfényre, titkos katonai vagy diplomáciai levéltárak, illatszereceptek, költemények, bírósági ítéletek, tudományos előadások avagy asztronómiai számítások. Kisázsziából, mely a szultánok régi birodalmának csak kis része volt, mára egyéb sem maradt meg a törökök világhódító álmaiból, mint ez a föld, ahol — Van Loon szerint — az athéni gyarmatok görög filozófusai először elmélkedtek az ember és a világ mivoltáról, ahol ünnepléses zsinatok kemény, zsarnoki tételekbe öntötték a hitet, ami szerint Európa élni tartozott és ahol elhagyatott sivatagi viskójában egy arab tevehajcsár álmodta első álmait, hogy ő Allah egyetlen prófétája. A népek maguk, amelyek ezt a földet lakták, eltűntek, felszivódtak, — csak az örmények maradtak meg belőlük. Több, mint 2000 év óta él itt ez az indogermán származású szívós nemzet. A Krisztus előtti időkben a hatalmas országalapításon túl hódítani is ráérttek, de azután a rómaiak leverték őket. Azóta állandóan vérzett az örmény nép. A háborúelőtti idők örménymészárlásait a világ egykedvűen vette tudomásul, pedig ez a nép védte az őskereszténységet elvonult, vad, sziklás fészkében eleitől és még az Izlám felbukkanása előtt verekedett érte a perzsa királyokkal. A bolgár keresztény „testvérek“ elleni török pogromokat megtorolta a nyugati világ, mert erre politikai okai voltak, de amikor 1900-ban 30.000 örményt mészároltak le a törökök Adana környékén, akkor csak a nyugati sajtó felzudulása az egyetlen reakció. Amikor később, a nagy háború után a kurdok és Feysal, az újdonsült szíriai király katonái az iráki petróleum vidékén irtanak ki minden élőlényt, a nyugati sajtó csupán arról ír, hogy ezek tulajdonképpen az ősi aszirok és káldeusok leszármazottjai s beszédjük sokban hasonlít az ötezer év előtti káldeus nyelvhez. Tehát még sem kellett volna... A civilizáció e szomorú „bölcsője“ bizony sokat szenvedett a babyloniai évezredek uralom óta a szeldzsuk törökökön keresztül egészen máig, amikor újra csatasorba szedegetik az aszirok, perzsák, káldeusok, örmények leszármazottjait.

2.

Ha igaz, hogy a mechanikai közlekedés kifejlődése forradalmi hatást gyakorolt a kereskedelem és ipar fejlődésére, úgy tény az is, hogy a Közelkelet és Nyugatázsia népei a bagdadi-vasut kiépítése következtében kerültek a legújabbkori történelembe. S. B. Fay helyezi a modern idők vasutépítéseit az imperializmus legfontosabb megnyilvánulásai közé, miután úgy politikai, mint gazdasági célokat szolgáltak. Nyomukban mindenütt felszínre kerültek a felgyülemlett ellentmondások. A Fokföld-Kairó vasut német, belga és francia érdekeket érintett, a transz-szibériai vasut az orosz-japán háború kitörésének főoka, a Bagdad-vasut viszont Anglia égisze alatt németellenes szövetséggé kovácsolta a Triple-Ententeot. A XIX. században egymást érték azok az összetűzések, amelyek az ázsiai kontinens déli részéről északnak törő brit és az északról délnek haladó orosz, cári imperiálizmusok között adódtak. Ezek az összeütközések nagyobbára Afganisztán és Perzsia területén játszódtak le s az Indiát fenyegető cári előretörést rendszerint csak a más ellenfelek között vívott háborúk tudták megállítani. (Krimi hadjárat, török háborúk, berlini béke, orosz-japán háború.) Nagybritánia mindig apró államalakulatokat szór el azon az uton, amelyen valamely érdekzónája felé törtető ellenfelét fel akarja tartóztatni. A berlini kongresszus az utolsó török-orosz háború után ült össze, hogy az előzőleg megkötött sanstefanoi béke eredményeit kiragadja az orosz medve mancsai közül. A balkáni államokat függetlenítették s a Monarchiát megbízták, hogy Bosznia-Hercegovinát és a Szandzsákot „pacifikálja.“

Amikor Németország 1902-ben koncessziót kap a vasut megépítésére, az angolok azonnal hadat üzennek neki, mert a vasutvonal nyilegyenes sinpárja acéltoll módjára egy huzással keresztülvágja a britek Cecil Rhodes óta kedvenc tervét, hogy a Fokföldtől a Csendes Óceán mentén Indiáig, az egész partvidék angol ellenőrzés alatt álljon. Már pedig a Berlin-Bagdad vasut az angol „függőleges“ terveket egyszerűen oldalbatámadja... Franciaország tulságosan nem ellenezte a vasutat, mert a németek megfelelő részesedést ajánlottak fel a francia tőkének és Oroszország politikája is arra irányult, hogy a jó üzletnek induló vállalkozásból kivegye a maga részét. Még Anglia is azon igyekezett 1903-ban, Balfour-kormányja alatt, hogy az angoi bankok részére olcsó pénzért kapható részesedést eszközöljön ki. A petróleum trösztök, különösen a Deterding-alakulat azonban erősen támadni kezdte a tervezetet és 1903 áprilisában már csak úgy volt hajlandó Anglia is barátságosan résztvenni a vasut megépítésében, ha legalább annyi részesedés jut a vállalkozásban a brit tőkének, mint a németnek. Ettől kezdve az ellentétek kiéleződnek és minden német-angol tárgyalásban, egészen a háború kitöréséig, ott áll első helyen a bagdadi vasut kérdése. Így pl. Lord Haldane hires küldetése idején, 1912-ben sem a flottával kapcsolatos kérdések miatt borult fel a megegyezés, hanem azon, hogy Anglia 51 százalékos részesedést követelt az akkor már erősen kiépült vasutból.

Minden ellenzés ellenére azonban a németek 1904 októberéig megépítik az első 200 kilométer vasutat Koniától Eregliig. Ekkor tőkehiány miatt egyelőre abbamaradt az építés, mivel a Taurusz hegységen keresztülvetető 700 kilométeres utszakasz sinpár költségei kilométerenként az addigiakkal szemben ötven és százszorosára emelkedtek. 1905 és 1906-

ban a németek megpróbálják az angol és francia tőkét a vállalkozásba becsalogatni. Ez azonban a kőolaj alakulatok magatartása miatt meg-
hiusul. Később az angol sajtó a bagdadi vasut „nemzetközivé“ tételét kö-
veteli, sőt amikor a vonal kétirányban délre kanyarodik, egyrészt Sziri-
án, Palesztinán keresztül Szuez, másrészt a Perzsa-öböl felé, nyíltan kö-
veteli, hogy a Bagdad-Perzsa öböl-részt Angliának fegyveresen kell el-
vennie. Közben mégis tárgyalások indulnak meg, de London kijelenti,
hogy: „...különböző stratégiai, politikai és gazdasági okokból, a problé-
mát nem lehet kettéosztani, legfeljebb négyfelé, mert a vasut részesedé-
sébe Franciaországot és Oroszországot is be kell vonni.“ (S. B. Fay I.
157.) Mire Berlin: „Nem lehet Németországtól azt várni, hogy ilyen
előnytelen ajánlatba beleegyezzen.“ Sir Edward Grey, az angol külügyek
intézője erre Anglia, Oroszország és Franciaország szolidaritását jelenti
be a bagdadi vasut ügyében és először használja a „Triple-Entente“ ki-
fejezést.

Akár ujságokból, akár történelemkönyvekből — emlékezhetünk II.
Vilmos sztambuli és jeruzsálemi látogatásaira. Többbizben kelt zarándok-
utra a vallásos császár és Abdul Hamid kezét megszorítandó, megáll a
Boszporusz mellett is. A jeruzsálemi ősfalon kaput vágnak, hogy a Csá-
szár lóháton vonulhasson be a Szent Városba. II. Vilmos kitartó konok-
sággal dolgozott harminc éven át azon, hogy a tengeren felépült brit vi-
lágbirodalommal szemben egy euráziai szárazföldi hatalmat teremtsen,
kontinentális uton Indiáig hatoljon át és az angol imperiálizmust India
nyersanyag raktárain át támadja meg. Ez a brit imperiálizmus pedig ál-
landó harcban él, látható és láthatatlan frontokon vivja élet-halálharcát
ellenfeleivel, amelyek mindig mások és mégis mindig ugyanazok. Ami-
kor Szentpétervár évtizedes burkolt torzsalkodás után szövetségese lett,
im új ellenfelet kapott a császári Németországban. A brit-amerikai kőolaj
háború már javában állott, amikor a színen megjelent Németország. A
B. E. B. (*Berlin-Bizánc-Bagdad*), csak jelszó volt, a vasutvonal pedig
csak eszköz, mert minden szerződést, minden diplomáciai jegyzéket, had-
üzenetet, amit a bagdadi vasut kitermelt, petróleumba mártott tollal
írták. Amikor Amerikában, sem Délen, sem Északon nem volt új kiter-
melhető terület, Rockefellerék Európa és Ázsia felé zudultak. A hollan-
dok a Szunda szigetekre, Rotschildék a bakui petróleumra az angol-fran-
cia, helga, osztrák tőkések pedig Galicia és Mezopotámia kőolajára vetet-
ték magukat. A *Deutsche Bank* és a *Diskont* 1914-ig óriási tőkéket fek-
tetett be a mezopotámiai telepekbe, amelyeknek legnagyobb részét néme-
tek furták. 1903-ban német tőke dolgozott az orosz *Kazbek* petróleum
szindikátus, a galiciai *Schodpitz* és Texas nyersolajtelepei mögött is.
Az amerikai petróleumtitánokkal vívott harcában Anglia fegyvertársakat
keresett s így eleinte németekkel közösen termelte a „civilizáció bölcső-
jének“ petróleum forrásait. Amikor Abdul Hamid megbukott, az egye-
sült angol-német *Turkish Petroleum Cie* kapja meg az ifju törököktől a
moszuli olaj kitermelésének jogát. Amerika hoppon maradt. Egyelőre. A
németek, akiket a bagdadi-vasutért folytatott harc anyagilag legyengi-
tett, egészen a háború kitöréséig a Standard Oil és a Royal Dutch kö-
zött lavírozva, a kőolaj birodalmában hatalmasan megerősített pozíciót
értek el. Azután eljött 1914. A bagdadi-vasut teljesen azt a szerepet ját-
szotta, amit a németek vártak tőle. A vasutvonal kitűnő német személy-

zetével rengeteg munkát adott a délről feltörő angol csapatoknak és — amint Van Loon mondja — a világ álmélkodással ugyan, de kénytelen volt tudomásul venni, hogy a törökök, jó vezetés alatt éppen olyan jó katonák 1918-ban, mint 1288-ban voltak, amikor a szeldzsuk törökök meghódították egész Ázsiát és először vetettek sóvár pillantásokat a Boszporuson át, a császári Bizánc bevehetetlen falaira. A nagy háború automatikusan félretette az Indiába vezető utról a német ellenfelet. Azután régi, jól bevált módszer szerint, a legyőzött Törökország Ázsiába átnyúló testét kisebb-nagyobb államokra vagdoszták gondos kezek. A „civilizáció bölcsője“ újra új alakot öltött. Mezopotámia megoszlott a térképsínálók ollója alatt, új állam nőtt ki a földből, a neve: *Irák*. Az ősi Perzsia viszont *Irán*, *Szíría* ketté, sőt háromba szakadt. A Libanon bibliai hegyen túl a tengerpartig a *Libanoni Köztársaság*, azon innen *Szíría*, fentebb az *Alexandretti szandzsák*. Palesztina ősi hegyein túl *Transzjordánia* terpszkedik, Lawrence ezredes arabjait pedig visszaűzték a sivatagba, hogy ott az adott szó megtartásának szépségeiről elmélkedhessenek.

3.

Nagy Sándor járt ugyan erre, átkelt a Boszporuson és egészen Perzsiáig, Afganisztánig hatolt. Utána, egészen Napoleonig, a rómaiak kivételével nem igen háborgatták Kisázsia nyugalmát és a hódító korzikai is csak Szíriáig jutott el. Nagy Sándor és a diadochusok birodalmából, a rómaiakéból, de még Dzsingisz Khán országából is csak öreg kövek maradtak fenn, amelyeken évszázadokon át élte életét a mohamedán világ. Csak, amikor a britek és az oroszok közti összetűzések, a múlt század vége felé, megkezdődtek, akkor vált újra változatosabbá a civilizáció ez elárvult bölcsőjének élete. Amióta azonban errefelé kőolajat találtak, a civódásba más hatalmak is beleszóltak. 1910-ben az oroszok elfoglalták Kazvint, az angoiok pedig Bukirba, Ispahanba és Shirazba telepedtek be. A kisázsiai petróleumért folytatott fegyveres harcok a világháborúval kezdődtek. A világháború történetét olvasgatva észrevehettük, hogy az ott operáló orosz és angol csapatok stratégiaileg kevés értékű földterületek elfoglalását tűzték ki célul. Az angolok palesztinai offenzívája, amit Lawrence ezredes készített elő, kifelé azt célozta, hogy Törökországot megkerülve, a frontot a német hadsereg háta mögé vigye. Ennek ellenére a brit hadsereg nem balra fordult, Európa felé, hanem a mezopotámiai kőolajföldeknek vette útját. Ebből azután rettenetes kavardás támadt. Tudniillik ugyanezt tették az oroszok, a törökök és a németek is. 1918-ban a törökök Karsztól, Örményország egykori fővárosától Batum felé törtek előre. Utközben német front állta útjukat. Eleinte azt hitték, tévedés, de később kiderült, hogy a közben megkötött bresztlitovszki békében, amit Németország bulgár és török szövetségesei hátamögött kötött, volt egy titkos záradék, amely szerint Németország nem fogja megengedni török szövetségeseinek a bakui petróleum elfoglalását. *Talaat* pasa, a hírhedt örményölő, „dühösen, mint egy bika“ — Erzberger szavai — Berlinbe rohant és ott skandalumot csapott a titkos záradék miatt, de közben Kaukázusban már farkasszemet néztek egymással a „szövetségeseik“. A helyzetet a török kapituláció oldotta meg, mire Bakuból a németek is kivonulnak.

Az orosz forradalom kitörésekor az orosz petróleumiparba fektetett francia — leginkább Rotschild — tőke 25, a belga pedig 21 millió dollárra rugott. Az amerikaiak leginkább finomító telepeikkel voltak érdekelve, míg az angolok 85 millió dollár tőkével, az orosz kőolajipar legnagyobb termelői voltak. (A *Schell*, egyedül a bakui földekbe 20 milliót fektetett be, de Grosnyban és Maikopnál is nagy érdektségei voltak.) Értelhető tehát a mezopotámiai hadmozdulatok oka és az is, hogy 1917 végén a brit csapatok bevonulnak Bakuba és Batumba, mindkettőt szabad várossá nyilvánítják és brit protektorátus alá helyezik. (Batum kormányzója egy manchesteri petróleummágnás lett) s innen hamarosan megszervezték a szovjetellenes georgiai és azarbeidzsáni köztársaságokat.

Ezekkel a manipulációkkal az orosz kőolajtermelés angol kezekbe esuszott át. Emellé még, különböző módon és utakon, megszerzik a perzsa kőolajtelepek koncesszióját is. Eredmény: a Közelkelet valamennyi állama teljesen vagy részlegesen angol uralom vagy befolyás alá került. 1920-ban a szovjetorosz nyomás elől az angolok kivonulnak Bakuból, az orosz csapatok elfoglalják a tó déli csucsában fekvő Pahlevi kikötőt, majd cári elődjeik nyomán elérnek Kazvinba, ahol megfutamítják a perzsa lovasságot és éppen Teherán felé menetelnek, amikor a népek önrendelkezési jogáról szóló új szovjetorosz alkotmány érvénybe lép.

A britek lassan, tapogatózva kerítik újra hatalmukba a terepet, közben nyíltan vagy titokban mindenkivel birokra kelnek a kőolajért. Alig kötik meg a fegyverszünetet, Anglia és Franciaország hajbakapnak Moszulért. A korábbi megegyezéseknek megfelelően — franciáknak jutott Szíriában felüti fejét a pánarab mozgalom, amit Lawrence ezredes olyan nagy igyekezettel oltott az Arab félsziget népeibe. Ebből más baj is származik, mert amikor *Husszein*, a hadzsaszi fejedelem meg akarja teremteni a nagy arab birodalmat, amelynek ötletét Lawrence-tól vette, Anglia rászabadítja Husszein halálos ellenségét, Nedzs volt szultánját, *Ibn Száudot*. Ibn Száud el is űzi az egész Hasszinita családot, de Feysált, akit az angolok Szíria ellen biztatnak, nem támogatja, mert „disszidensnek“ tartja a nagyarab ügyben. Feysált különben Gouraud, a félkaru francia tábornok megveri Khan Meissalun mellett és Szíria „királya“ máris trón nélkül maradt. Öccse, Adbullah, már szerencsésebb, mert ő megkapta Transzjordánia trónját és ma is azon ül. Feysal elkeseredetten Londonba menekül, ahová kapóra érkezik. Londonban u. i. éppen akkor határozták el, hogy az India felé vezető út és a moszuli olaj biztosítására 370.000 négyzetkilométer területből önálló királyságot alakítanak. Ezt nevezték el Iráknak és ennek királyául tették meg Feysalt. A franciák így estek el Moszultól, feleletként viszont szerződést irtak alá a törökökkel, amiben elismerik Törökország jogait a moszuli kőolaj felett. Irák, mint államforma, meg volt ugyan, de ahhoz még meg kellett szerezni a területén élő nomád, harcos törzsek beleegyezését is. Erre Anglia egyrészt kiküldi ügynökeit a „fekete homok országába“, másrészt a görögöket hadba viszi a törökök ellen. Amíg a háború folyik Kisázsiaiban, addig Feysalt 1921-ben 93 százalékos szótöbbséggel királlyá „kiáltják“ ki. Musztafa Kemál nem akarja bérbeadni Moszult a Royal Dutchnek és amíg háborúzik, el is veszti egészen. Viszont Isztambul Párizs támogatásával tönkrevéri Athént és ebbe a vereségbe Londonban szisszennek fel. A harc a diplomácia berkeibe kerül át és a ruhrvidéki megszállást London

csak úgy támogatja, ha a törökök kezéből a véres háború eredményeit kitépni készülő lausannei konferencián Párizs az angol petróleumérdekeket képviseli. Ennek a második berlini kongresszusnak eredményeképpen Anglia, illetve a „független“ Irák megkapja a moszuli vilajetet, Franciaország Szíriát, Libanot és az aleppoi szandzsákat, míg Törökország kénytelen megelegedni két millió dollár kártérítéssel. Am a „moszul szerződés“, korántsem békekötés. A nemzetközi tőkékkel alakult társaságok kebelén belül is rengeteg a viszály. Most azonban ez bennünket nem érdekel. Még arra sem térhetünk ki, hogy mennyi bajt és gondot okozott tranziáknak és angoloknak egyaránt, hogy a másik felet megakadályozzák a petróleumvezetékek kiépítésében, amikor pedig nagynehezen megegyezniük sikerült, akkor a kitermelendő mennyiségek körül lépnek fel állandó nézeteltérések.

Amint láttuk 1917 és 1919 között Anglia a legjobb úton haladt nemcsak a teljes orosz és mezopotámiai kőolajkészlet megkaparintásához, de ahhoz is, hogy rákényszerítse közvetlen vagy közvetett protektorátusát az összes olyan államalakulatokra, amelyeket vagy haló poraiból támasztott fel, vagy éppen ő gyurt össze, vonalzóval húzva meg határaikat a sivatagokon keresztül. Ezek az államok a Földközi-tengertől az Indusig, illetve délről, a Vörös-tengertől és Perzsa-öböltől északra, a Szovjetunió határáig sorakoztak fel. Amikor azonban Bakuból visszavonulni kényszerült, egyúttal talajtvesztett az összes többi államokban is, amelyek szovjetorosz segítséggel 1919-1932 között teljesen, vagy nagyrészt lerázták magukról az angol protektorátus aranybilincseit. Szíriában Feysal verik meg a franciák, Irákban 1932-ig, Feysal királysága alatt rendületlenül érvényesült az angol petróleum-mágnások befolyása és az Iraq Petroleum Company a világtermelésben a hatodik helyre dolgozta fel magát, 1932-ben azonban helpolitikai okok miatt Anglia kénytelen kimondani, hogy megszünteti az Irak felett gyakorolt mandátumot, a brit főbiztosból követ lesz, a királyság meg katonai szerződést köt Nagybritanniával. Feysal az iráki törzsek függetlenségi mozgalma még egyéb koncessziók követelésére is bírja, mire 1933 szeptember 7-én Bernben, egy zavartalanul lefolyt autókirándulás után, holtan találják a szobájában. Ahogy Anton Zischka írja: „... az első ember, aki belépett a halott király szobájába, Eggimann volt, a szálloda igazgatója. Nos, ez az ember is, hirtelen halállal halt meg ugyanazon a napon. A királyt bebalzsamozták, bizonyos svájci törvény előírja ugyanis, hogy a bebalzsamozandó hullákat nem kell felboncolni, azután koporsóját brit cirkáló szállítja Haiffáig, majd az „Imperial Airways“ egy gépe Bagdadig. Mindezek után hamarosan kikiáltják királynak Feysal fiát, a huszonegyéves Ghazit, aki angol nevelésben részesült, a Howard-egyetem tanulója volt és sürgősen összeházasítják egy igen előkelő arab sejk leányával.“ — Tudjuk, 1939-ben a fiatal Ghazit is autószerencsétlenség érte, minek következtében hatalmas angolelleses tüntetések törtek ki s a brit konzult meg is ölték...

Hasonlóképp: Perzsia évtizedeken át az orosz cári impériáлизmus és a brit impériáлизmus közötti harc színhelye. A nagy háború után úgy látszott, hogy Anglia végleg megszerezte az Indiába vezető ut e legfontosabb pontját s a Szovjetunió köré vont feudális hálózat megtörhetetlen. De 1921-ben *Riza Khán* puccsal elfoglalta a fővárost és az angolokkal való protektorátusi szerződést felmondva, kiűzte a brit csapatokat.

1925-ben Riza Pahlevi néven államfő is lett. Az önállóvá lett állam kiépítésében az URSS segített elsőnek, lemondva a tabriszi vasutról, egész Azerbejdzsánról és a Káspi-tó partvidékének egy részéről. Az *Anglo-Persian-Oil Cy* tovább működik, de ez a működés nem zavartalan. 1922-ben a washingtoni külügyi hivatal kőolajszakértője, dr. A. C. *Millspagh* veszi át Perzsia pénzügyi vezetését és vele a *Standard-Oil* is bevonul a petróleum e várába. (Perzsia kőolajtermelése negyedik helyen áll az Egyesült Államok, az URSS és Venezuela után.) 1930-ban azonban új német áthatással kell Angliának megküzdenie, mert *Millspach* helyét *Sindenblatt* veszi át, aki megalapítja az *Iráni Nemzeti Bankot*. A német tőke beszivárgása különben az utolsó időkig tartott, egészen figyelemreméltó arányokban. A perzsa „függetlenségi“ mozgalom, jobbára amerikai tőkére támaszkodva, 1928-ban megszünteti a briteknek adott előjogokat, 1929-ben megtiltja angol gépek átszállását az ország felett. 1931-ben Riza Khán bevezeti a brit sürgönyök cenzuráját. London nem telegrafálhat Bombayba, Kalkuttába és Delhibe anélkül, hogy sürgönyeibe perzsa hivatalnokok bele ne nézzenek. Végül 1932-ben a végső csapás: Perzsia felmondja a brit kőolaj-monopóliumot „hamis mérlegadatok miatt, amelyek következtében Perzsia 1922 és 1932 között 200 millió fonttal károsult meg.“

Afganisztán még a világháború idején annyira angol befolyás alatt állott, hogy más államokban követeket sem tartott. Első követét 1921-ben nevezte ki — Moszkvába. Szovjet segítségnek köszönheti *Amanullah*, hogy Afganisztán trónjára került, mert 1919-ben orosz csapatok segítségével verte ki az angolokat afgán területről. Kemál pasa Uj Törökországa, a lausannei szerződés óta szintén orosz orientációt keresett és a két ország között megkötött „traité d'amitié et de fraternité“, amely még elnevezésben is párját ritkítja, nyíltan kimondotta célját: „...solidarité dans la lutte contre l'impérialisme“. Nagybritannia azonban, amelynek létkérdése, hogy a „civilizáció bölcsőjében“ az „Union Jack“ zászlaja lengjen, végzetesnek látszó csapások után, új rohamra indult. *Saadabad* neve fordulóponthoz jelent a Közelkelet történelmében, mert az itt megkötött egyezmény újra szolgaságba kényszerítette a Földközi-tenger és az Indus közt élő népeket. Furcsa véletlen, de 1935-ben már kötöttek egy szerződést Saadabadban. Irák, Törökország, Irán és Afganisztán között, mely a Szovjetunió kezdeményezésére, katonai egységbe kovácsolta volna a négy államot. Amikor azonban a Saadabadban megkötött és Genfben parafált szerződést Ankarában alá kellett volna írni, „titokzatos erők“ elodázták az aláírást és 1937-ben ugyanazon hatalmak, ugyancsak Saadabadban megint összegyűltek s megkötötték ugyanazt az egyezményt, de most már Nagybritannia égisze alatt. Erről az egyezményről írta a *Cronache della Guerra* még 1938-ban, hogy: „...kölcsonös segélynyújtási egyezmény ez, amely kimondottan szovjetellenes, jóllehet Törökország kijelentette, hogy semminemű oroszellenes akcióban nem vesz részt.“

Közben mindenfelé új emberek jelennek meg. Az Iránná változott Perzsiában új szerződést kap a brit petróleum, Afganisztánban elfelejtették a kaiberi szorosban lemészárolt katonák tizezreit és újra London jutott szóhoz, Irákban elhullott közben az egész angolellenes ellenzék, Jaszsin miniszterelnök, Nuri pasa, de még Bekr Szidi is, akit 1937-ben lőttek le a bagdadi repülőtéren. Törökországban az új emberek nem járnak

a kemáli politika utjain és a saadabadi egyezményt Ankara 1939 októberében új szerződéssel bővítette ki.

Egyetlen nyugtalanító mozzanata az új brit politikának *Saudi Arabia* távolmaradása a saadabadi paktumtól. Lawrenceknak csak egyszer hittek az arabok.

Közben Szíria határain *Weygand* tábornok hadsereget szervez. Törökország, mely még 1939-ben is csak úgy kötött szerződést a volt antanttal, hogy az az URSS ellen nem irányulhat, ugyancsak csapatokat von össze Tiflisszel szemközt, Karszot és Ardahant megerősíti, hogy ott ahol Enver pasa csapatai megfutamodtak a cári csapatok elől, majd Új-törökország fiai megállják a helyüket. Ezalatt Anatóliában egyre reng a föld, százezerszámra pusztulnak a parasztjai, Törökország azonban Erzerumnál védekezésre készül, éppen úgy, mint *Weygand* tábornok pedzsabi indusai, arab önkéntesei, szíriai és ausztráliai sorkatonysága. Néha másfélmillió, néha meg 350.000 katonáról beszélnek a lapok s velük szembe már német motorizált hadosztályokat is állított a világ sajtója, a kaukázusi hegyek másik oldalára. Egy dolog azonban biztos, *Weygand* hadserege előtt az orosz, hátamegett a mezopotámiai petróleum. Baku az orosz petróleum 75 százaléka. Kaukázus termelőapparátusa hatalmas és modern. Bakuban a szondák 98 százaléka villanyerőre jár s a tudomány megállapítása szerint a kaukázusi olajtartalék a leghatalmasabb a keleti földgömbön.

KÖZÉPEURÓPAI KÉRDÉSEK

A BALKÁN-ÁLLAMOK KÜLKERESKEDELMEI

A Balkán államok gazdasági életében néhány év óta lényeges eltolódások állottak be. Ezeket a változásokat elsősorban Ausztriának, Csehszlovákiának és Lengyelország egy részének Németország által történt megszállása idézte elő. Az előbb említett államok külkereskedelme most már Németországgal való kapcsolatukban jelentkezik. Azonban Németországnak a balkáni államokkal folytatott külkereskedelmében mélyreható változásokat idézett elő a jelenlegi háború is.

Ami mindenekelőtt Bulgáriát illeti, ennek Németországgal folytatott külkereskedelme, mely már korábban is erőteljesen alakult, — a háború első két hónapjában további 20-45 százalékkal növekedett az előző év megfelelő hónapjával szemben (gabonaszállítások). Ezen a mennyiségi változáson kívül a két állam kapcsolatában az a minőségi változás is bekövetkezett, hogy Bulgária egyébként állandóan passzív külkereskedelme Németországgal szemben a megnövekedett kivitel folytán erősen aktívá lett. De jelentős növekedés mutatkozik Bulgáriának Olaszország felé folytatott külkereskedelmében is, amennyiben a háború első két hónapjában az utóbbi országba irányított kivitele 84 millió lirára emelkedett, szemben az előző év azonos két hónapjának 48 millió lira kivitelével. Erőteljesen növekszik forgalma Magyarországra irányában is. Itt az emelkedés több mint huszszoros a múlt évhez viszonyítva. Viszont ezek arányában fejlődött vissza Bulgária kereskedelmi forgalma Nagybritanniával, Franciaországgal, Egyiptommal, valamint az északi államokkal.

Máskép alakult a helyzet Görögországban és Törökországban. Görögország hosszú tengerparttal és órási kereskedelmi flottával rendelkezik. Ez a flotta 1939 január elsején 1323 egységből állt, közel 2 millió tonna ürtartalommal. Ennek a flottának kilenczederésze gőzös s csak kis hányada vitorlás. A görög kereskedelmi hajózás e nagy fellendülése az első világháború óta történt. Minthogy ez a hajóraj csak az angol-francia hadiflotta égisze alatt tudja üzleteit biztonságosan lebonyolítani, érthető Görögország függő helyzete e két nagyhatalommal szemben. Albániának Olaszország által történt megszállása lényegesen változtatott ezen a helyzeten. Az erős katonai hatalom közelsége élenkitően hatott a két állam kereskedelmi kapcsolataira, ami viszont csak a nyugati hatalmakkal folytatott kereskedelem rovására történhetett.

Törökország világgazdasági jelentősége a Dardanellák és a Boszporusz révén általánosan ismert. Törökország finánciókéje összefonódott az angol és francia tőkével, Törökország olyan nagy mennyiségű gyapotot szállít Romániának (évi 600 millió lej kontingens), hogy külkereskedelmi mérlege az utóbbi állammal szemben hirtelen aktívává lett. Ez a gyapotbehozatal 1936-tól 1939-ig a tizenkétszeresére emelkedett (50 millió lejről 600 millióra).

Jugoszláviának a nyugati hatalmakkal lebonyolított külkereskedelmi forgalma állandóan visszaesőben. Így Franciaországból 1934-ben összimportjának csupán 5 százalékát hozta be s ez a szám 1938-ban 2.8 százalékra esett vissza. Az oda irányuló export, mely egyébként is jelentéktelen volt (1.5 százalék) nem változott lényegesen. Egészen másféle fejlődést vett azonban az ország albániai kereskedelme. Jugoszlávia kivitele Albánia felé 1934-ben 9.3, 1935-ben 9.8, 1936-ban 21.3, 1937-ben 32.3, 1938-ban 31.7 millió dinár. Vagyis az Albánia felé lebonyolított kivitel öt év alatt több, mint háromszorosára emelkedett, míg behozatala változatlan maradt (kb. 3 millió dinár). Ez a fejlődési folyamat Albániának Olaszország által történt megszállása után, mint az olasz-jugoszláv kereskedelmi forgalom kibővülése jön számításba s ez az olaszok albániai utépítései révén csak fokozódik. Ezekhez az építkezésekhez u. i. az anyagot főképp dalmáciai cementgyárak szállítják. De az új háború lényeges eltolódásokat idézett elő Jugoszlávia egyébirányu külkereskedelmében is. Legfontosabb kiviteli állama Németország maradt, jóllehet a forgalom a háború első hónapjaiban — közlekedési zavarok miatt — kissé visszaesett. Ezzel szemben a Németországból Jugoszláviába behozott áruk összege a háború kezdete óta erősen emelkedett. Ugylátszik, Németország megelőzni igyekszik a clearing-egyenleg tulságos megnövekedését s ezért a kivitelt szorgalmazza Jugoszlávia felé. A második legfontosabb tényező Jugoszlávia külkereskedelmében Olaszország. A háborús hónapokban a kivitel Olaszország felé is nagy mértékben növekedett, a nagymennyiségű élőállat és fa-szállítás következtében. A behozatal, főképp pamutfonalak, Olaszországból nagyjában változatlan maradt. Jugoszlávia Magyarországgal lebonyolított behozatala és kivitele a háború kitörése óta hasonlóképp emelkedik. Romániából főként olajat importál Jugoszlávia, míg ennek ellenében rezet szállít. A forgalom itt alig jelentős. Jelentős a külkereskedelmi forgalom még az Egyesült Államokkal, míg az Angliával való kereskedelme csak most van kialakulóban. Rendkívüli mértékben visszafejlődött a kapcsolat Franciaországgal, elsősorban a réz kiviteli ti-

lalma miatt. A francia luxuscikkek iránti kereslet megszűnt. Csaknem teljesen megszűnt ezenkívül az északi államokkal folytatott külkereskedelme. Végeredményben Jugoszlávia gazdasági életének egyik legfontosabb tényezője a Németországgal folytatott külkereskedelem, amely kb. 2 és félmilliárd dinár behozatalával és körülbelül ugyanannyi kivitelével, Jugoszlávia külforgalmának döntő része.

Románia külkereskedelme szempontjából is nagy jelentőséget nyertek a németországi határeltolódások. A román kivitel mintegy harmad-része jelenleg Németország és csatolt részei felé irányul s ez az arányszám a legutóbbi olajmegállapodással még lényegesen növekszik. Jellemző a román-német kereskedelem alakulására, hogy Románia német behozatala 1935-ben 5.163 millió lejről 1938-ban 9.303 millió lejre, kivitele pedig az 1935. évi 5.900 millió lejről 7.756 millió lejre emelkedett, ami a kivitel 36.03, s a behozatal 50.24 százalékát teszi. A német-román kereskedelmi megállapodás tulajdonképpen már 1939 márciusában körvonalázódott. Románia számára ez a megállapodás olyan befektetéseket tesz lehetővé a mezőgazdaságba, a bányászatba, az olajtermelésbe, ami túlhaladná a belföldi tőke erejét. A nyugati tőke a román bányászati törvény következtében ilyen vállalkozásoktól távol tartotta magát. Ennek tulajdonítható a román olajtermelés 1936-tól 1938-ig történt visszaesése is, nem pedig a kutak olajtartalmának csökkenése okozta a visszaesést. Dobrudzsában és Bucuresti környékén 1938-ban ötezer hektárt ültettek be gyapottal, ami az erős kereslet következtében igen rentábilis üzletnek is bizonyult. Ezt a területet az 1939. év folyamán 15 ezer hektárra emelték. Az ezen felüli esetleges szükségletet az olasz pamutfonalak fedezik.

A legújabb és legnagyobb balkáni hatalom, Olaszország külkereskedelme a balkáni államokkal Albánia megszállása és a háború kitörése következtében nagy mértékben fellendült. Olaszország egész importjának 1/8-ad részét a délkeleti államokból fedezi. Ennek 1/3-1/3 része Magyarországból és Romániából, 1/6-1/6 része Jugoszláviából és Törökországból, csekély rész pedig Bulgáriából és Görögországból ered. Kivitelének 10 százaléka irányul a Balkán és Délkelet-Európa felé. Ennek több, mint fele Jugoszlávia és Románia, kisebbik fele pedig Magyarország, Törökország, Görögország és Bulgária között oszlik meg. Mindezek a számok magasabbak, mint az előző években. Így pl. Olaszországnak a felsorolt államokkal 1936-ban lebonyolított külkereskedelme a mai forgalomnak a felét sem érte el. Érthető tehát az a nagyfokú érdeklődés, amivel Olaszország e fejlődő kapcsolatokat szemléli, valamint törekvése azok kibővítésére.

Ugyanez a helyzet a Balkán államok és Németország, valamint a Magyarország közti viszony tekintetében. Az utóbbi államok, geográfiai adottságaik következtében, valamint a távolabb fekvő államokkal való közlekedés háborús nehézségei miatt egyre jobban ápolják a balkáni relációk kiépítését.

Mindezeknek a kereskedelmi kapcsolatoknak az ismerete, mivel ezek, mint tudjuk, a politikai barátságoknak és ellentéteknek jelentős tényezői, könnyebbé teszi annak megállapítását, hogy Németország és Olaszország milyen kilátásokkal rendelkezik a Balkánon, melynek kereskedelmét egyre fokozottabb mértékben hódítják magukhoz s ugyanakkor mikép halványul a nyugati hatalmak befolyása (Görögország és Törökor-

szág kivételével) Európának ebben a részében. A nyugati hatalmak által tervezett esetleges támadás Törökországon keresztül Németország ellen, ma már nem oly könnyen kivihető feladat, mint 1915-ben volt, amikor a mai Jugoszlávia Németország ellen harcolt.

A gazdasági és politikai érdekek e sokrétű labirintusában igen nehéz a helyzet várható alakulását megjelölni. Nem lehet pontosan ismerni az orosz stratégiai törekvések irányát sem. Kétségtelen azonban, hogy Oroszország e stratégiai problémáinak megoldásához Németország bizonyos támogatást nyújt, vagy legalább is jóindulatu semlegességet tanúsít. A bulgár-orosz kapcsolatok bensőséges voltát közvetve csak fokozza a Németország és Bulgária közt fennálló szoros gazdasági kapcsolat. Nem lehetetlen, hogy Bulgária azért látott hozzá elég jelentős dunai kereskedelmi flottájának kiépítéséhez, mert kilátása van arra, hogy ez a flotta az orosz-német anyagszállítások folytán hathatós foglalkoztatást nyerhet. Ez annál könnyebben feltehető, mert a német-orosz együttműködés a jelek szerint mindjobban — bár csak gazdasági és diplomáciai tekintetben — kibővíül. E két hatalmas állam balkáni tervei Európának ezen a területén döntőek. Érthető így, hogy szóbanforgó területek békés konstellációja nem kívánatos állapot azokra a hatalmakra nézve, amelyek ellenségei a Balkánról fedezik háborús szükségleteik jórészét.

(N. G.)

SZEMLE, BÍRÁLATOK

AZ ÉSZ BÖLCSELŐJE ÉS AZ ESZTELEN VILÁG

Nem önguny-e az emberiség részéről, hogy megünnepli az ész bölcselelője, Descartes halálának 290. évfordulóját s miközben háborút visel, mélységes tisztelettel hitet tesz a gondolat, a közvetlen belátás igazsága mellett?

A kérdés kézenfekvő, sőt jogos. Még azok is, akik a képmutatást az emberek együttélését biztosító elemek egyikének tekintik, tulzottnak tartják ez a tisztelgést a szellem előtt. S legfeljebb melankólikusan állapítják meg: ilyen a világ, az elmélet és gyakorlat két különböző dolog.

De el kell ismerni, hogy azok számára, akik ebben az ellentétben feloldhatatlan, két külön világot látnak, Descartes alaposan kapóra jön. Rámutathatnak arra, hogy míg Descartes az ismeretelméletet, logikát, exakt természettudományt, azaz az elvont, theoretikus megállapításokat illetőleg a meglévővel szembenálló, azt tagadó, szóval forradalmár volt, addig a gyakorlati studiumokban, elsősorban az erkölcsstanban az egyház hivatalos álláspontját fogadja el és annak alátámasztására ő maga is keres észokokat.

Ugyanazokat a hangokat halljuk tehát, amelyeket Leibnizzel, Spinozával, Kanttal, Hegellel szemben használnak. Hiszen Leibniz matematikai mechanisztikus felfogását a theológiai metafizikával akarja összebékíteni. Spinoza pantheizmusában kiűzi az ablakon az istenfogalmat, de behívja az ajtón az ős-szubsztancia köpönyegében. Kant kettéválasztja a világot és a jelenségek világában szilárd, megváltozhatatlan törvénysze-

rűségeket ismer fel vagy ismer el, a Ding an sich világában pedig újból megalapozza a megismerhetetlent, a metafizikát. Kettévágja az embert is, noumenon- és phaenomenon-emberré, hogy az egyikben meghajoljon az egyház követelései előtt, a másokban pedig eleget tegyen a polgári észnek.

Hegel pedig, aki az ellentmondásból azután nemcsak elméletet, hanem szinte életprogramot csinált, — konspirál és verekszik francia emigránsokkal, tüntet és tiltott röpiratokat olvas a tübingeni internátusban, — és alátámasztja elméletével a restaurációt a berlini egyetemi katedrán. Szerkeszti a napoleoni szellemű Bamberger Zeitungot a sajtószabadság nevében, és követeli a Hallische Literaturzeitung kritikusanak a fejét, amiért bírálni merészelt jogbölcséletét. Elmélete alapjává teszi a szabadság eszméjét, és igazolja jogbölcsélete előszavában a karlsbadi rendszert és a wartburgi énekesek és szónokok üldözését, egyetemi hallgatók és tornászok bebörtönzését és Friesnek katedrájától való megfosztását.

De ha esetleg még — legalább az első pillanatban — elfogadható magyarázatokat találunk mindezen ellentmondásokra a filozófusok egyéni hiúságában, kényelmében, karrierizmusában vagy legjobb esetben elméletük tehetetlenségében, illetve bizonyos kérdések előtt való megtorpanásában, — semmiképpen se illenek ezek a motívumok Descartesre.

Ha csak az érvényesülésről lett volna szó, úgy nyitva álltak előtte a tudomány kapui. De ő még alig fejezvéen be tanulmányait, tudatosan és fiatalságához nem igen illő szkepticizmussal csapta be maga mögött nemcsak a La Fleche-i jezsuita kollégium kapuját, hanem az összes kapukat: a tudományt nem a tudományos falak között keresi, hanem önmagában és kint a természetben.

Az új tudomány iránti szenvedélye, nem pedig féltékenysége vagy sikervágya vitte bele a matematikus Fermattal való konfliktusába és Galilei mozgástanáról való itéletét sem az irigység mondatja vele.

Ami pedig a gyávaságot illeti, a Mersennehez írt egyik levelében ugyan csodálkozással számol be Galilei egyik könyvének elkobzásáról és annak a gyanujának ad kifejezést, hogy az ő könyvét is hasonló sors éri. De nehéz elképzelni, hogy az egyházzal való nyílt szakítás elkerülésére dolgozza át könyvét az egyház szellemében, amikor pedig éppen azért hagyja el Párizst és emigrál a szabadgondolkodó Hollandiába, hogy külső hatalmak befolyásától menten, saját meggyőződése szerint fejthesse ki elméletét; amint ugyancsak Mersennek írta: j'aurois besoin moi-meme de me servir de mes raisons.

Ha ugyanis lenne alapjuk ama gyávaságról, személyes bántalmakról és önelégületlenségről szóló vádaknak, akkor az lenne a helyzet, hogy Descartes, aki tudatában volt ismeretelmélete forradalmi voltának és igényt is tartott rá, hogy ilyenül ismerjék és inkább emigrál, csak hogy elmondhassa azt, amit akar, az etikában egyszerre gyáva lesz és pedig oly mértékben, hogy nemcsak, hogy egyszerűen hallgatna arról, amiről úgy érzi, hogy veszélyt hoz a fejére, hanem szükségesnek tartja, hogy ép' az ellenkezőjét hirdesse annak, ami a meggyőződése?

Nem sokkal észszerűbb-e feltenni, hogy igenis, ha Descartes mondott vagy írt valamit, akár ismeretelméletben, természettudományban, matematikában, akár pedig antropológiában vagy etikában, az az ő

meggyőződése volt és a mutatkozó ellentmondás okát nem személyi tulajdonságokban, hanem általában körülményekben kell keresni? Hiszen, amint láttuk, az ellentmondás bűnétől annak a kornak többi számottevő filozófusa sem ment.

Vajjon nincs-e ezeknek az ellentmondásoknak objektív alapja? Descartes cogito, ergo sum-ja, ha következetes akarna lenni, a szolipszizmusba vezetne. De az énben meglevő világos fogalmak, az evidenciák csak módszertani elv, nem a megismerés és igazság kritériuma. Egyedül van és mégsem egyedül. Izolált léte a megismerhető, — de az izolált énben benne van az Isten eszméje, ez pedig csak úgy lehetséges, hogy Isten van és az ő léte adta az eszmét az egyénbe.

Isten, az általános, a megismerhetetlen, — valami törvényszerűség, amely uralkodik az esetlegességek felett. Az autoritás világában, amely a feudalizmus jellege, az egyén csak függvény. Az új polgári világban az egyén ellenkezőleg: kitevő, meghatározó. A rész a konkrét, az izolált polgári termelő, amely szembenáll az általános, a piac, ismeretlen világával. Isten léte a mi tudatunkon át konstituálódik, az árutermelés egysége is csak az én-ek tudattartalmában él. A kettő azonban szorosán összefügg. Anyag és szellem egyetlen szubsztanciának két oldala. Illetve gondolatilag önállóak, de létezésükhöz hozzátartozik Isten működése.

Szellem és test tehát az én szemében két teljesen különböző dolog, — egymást tagadják, kizárják, de Isten egységében összetartoznak. A szellem: a polgári termelő, az anyag: a termelőeszköz. A polgári lét két attribútuma, mely a piac a termelési folyamat, a társadalom egészében kapja meg az isteni egység értelmezését.

Ez a dualitás azonban csak az énrre jellemző. Az individuumra, a polgárra, a gondolkodóra. A gondolat különbözteti meg az embert minden más létezőtől, melyekben a mechanizmus törvényszerűségei uralkodnak. Ezért az állat is gép.

Descartes e ponton még csak a feudalizmus felé néz: annak tagadásában hirdeti az előítéletnélküliséget, mint a megismerés feltételét, — a függetlenséget, mint a polgári termelőmód alapját, a gondolatnak a mechanizmusból felszabadító, azzal szembeállító erejét. A szabadon gondolkodónak a gépszerűség feletti uralomra való elhivatottságát.

Ebből a szempontból fontos, hogy csak az én-ről beszél. Az én-ek problémája még nem foglalkoztatja. A polgári termelőmód kezdetén a munkaerő kérdése még nem akut. Descartes számára a felszabadult én még konstitutív, termelő. Az eredeti akkumulációban szerinte nincsen termelőeszköznélküli én. A polgári termelőmód fokozatosan választja el a termelőeszközt a termelőtől. Amikor az egyugyanazon szubsztanciának két attribútuma a szellem és az anyag. Nem pedig két külön szubsztancia, amelyeknek egy harmadikra van szükségük, hogy együttműködhessenek, mint ahogy Geulinx és Malebranche kifejtik. Ez a harmadik az Isten, aki közbelép, hogy a szellem (a termelő) és az anyag (a termelőeszköz) ismét találkozassanak. Ekkor azonban a szellem már nem azonosul Istennel, — két külön világ lesz, az Isten válik a szellem és anyag együttműködésének irányítójává, de ő maga a működésben, a termelésben nem vesz részt.

Az anyaggal a szellem csak együttműködik, felsőbb irányításra, de

még szellem. Isten azonosul a termelőeszközzel rendelkezővel, a termelést irányítóval, a szellemmel, a termelési eszközzel bánó descartesi szellem pedig degradálódik az alkalmosság, az occasio felhasználására, szinte utasításra. A termelés mechanisztikus voltának uralkodóvá válása azután de la Mettrievel levonhatja a természetes konzekvenciát: az ember gép.

A feudalizmussal szembenálló Descartes gondolkodásában a termelő és termelés fogalmi szorososan egybetartoznak: egy szubsztancia van két attribútummal. Dualizmusa tehát nem két külön világ konstituálása, mint Kantnál, hanem a társadalom felépítésének egymásutánja. A társadalmi alap: a termelés már az új módszerrel, az elfogulatlan megismerés segítségével, szilárd törvények, matematika és természettudomány latbavetésével történik. A felülépitmény, a morál, a vallás nem mutatja ugyanazokat a törvényszerűségeket: ezen a területen csak hadd érvényesüljenek az egyház tanításai. Nem azért, amit de la Mettrie és mások is szemére vetnek: hogy alapjában véve materialista elméletéhez az egyház kedvéért hozzáfűzi a lelket, amely pedig „teljesen felesleges“. Descartes materialista elmélete szempontjából talán felesleges, de nem felesleges az új társadalom szempontjából, amelynek tömegei — egységfrontba állván a feudalizmus ellenében — szükségleteiket elégségek ki inkább az egyház tanításaiból, mint a haszonkalkulációs matematika segítségével.

Az ellentmondás Descartes elméletében tehát objektív, szociális. Mint ahogy Voltaire is ateista, amíg a feudális uralmat támogató, privilégiumokkal rendelkező egyházat támadja, de teista, aki „kitalálná Istent is, ha nem lenne“, amikor felismeri, hogy az átalakított, saját osztályszolgálatába állított egyház alkalmas eszköz osztályuralma abszolúttá nyilvánítására az alsóbb osztályok ellen.

Descartes idejében ezek az osztályviszonylatok még nem voltak ilyen világosak. Ezért ellentmondásainak tartalma homálybavesző, bizonytalan. Viszont maga az ellentmondás ténye olyan kézenfekvő, olyan átlátszó, hogy szept kellett hogy üssön kortársai és bölcselő utódai fejében: ilyen hatalmas koponya, mint amilyennek Descartes az ismeretelméletben, matematikában és természettudományban mutatkozik, hogyan csinálhat ilyen elemi hibákat? Mintha egy matematika professzor nem tudná az egyszeregyet.

Manapság azonban már világos: Descartes oldotta meg helyesen a feladott számtan példát. Nem ellentmondás nélküli fogalomszinjátékot adott elő, hanem kora társadalmának problémáit vetette fel és világította meg. Ez a világ pedig ellentmondásokkal teli. Önmaga osztálytartalmát általánossá, egyetemes érvényűvé hiposztazálja, — cogito, ergo sum — a feudális autoratizmussal szemben, — de az általánossá hiposztazált világ nem homogén s újabb és újabb ellentmondások keletkeznek benne. Ennek a heterogenitásnak a következménye, hogy Descartes materialista a feudalizmussal szemben, de idealista önmagával, a polgársággal szemben. Részleteiben, a megismerés eszközeit tekintve, materialista, de a végső konzekvenciákat illetőleg idealista.

Idealizmus és materializmus tehát nem egymást kizáró, abszolút ellentétek; az ellentétek pedig nem következetlenségek. A következetlenségről rendszerint kitűnik, hogy a legpontosabban osztálykövetkezetes-

ség, az idealizmus és materializmus pedig egymást feltételező, egymásba átmenő formái a polgári gondolkodásnak.

S ha a polgári gondolkodásmód sohasem szégyelte ellentmondásait, amelyek — talán Hegelt kivéve — inkább ösztönösen, akarata és tudata ellenére érvényesültek elméleteiben, — azok, akik az ellentmondást a gondolkodás és valóság motorjává teszik, méginkább megemlékezhetnek Descartesról halálának évfordulóján, aki történelmileg sokban segítségül szolgált a felismeréshez, hogy az idealizmus és materializmus egyként szolgálhatnak reakciós társadalmi törekvések lepléül, vagy kifejezéséül, mint ahogy manapság szolgálnak is, egyszerre hirdetvén a szabadság és tekintély elvét, a magyrahivatottság eszmei tartalmának anyagi (faj és vér) alapját, az állami érdekszövetség erkölcsi piedesztálját, a független tudomány függőségét, igazságos háborút és fegyveres békét...

(Sándor Pál)

CSEHOV. Anton Pavlovics Csehov, a legnagyobb orosz novellairó nyolcvanadik születésnapját hazájában irodalmi körök és a nép fényes keretek között ünnepelték. Európa viszont elfelejtett Csehovra emlékezni. Számunkra talán éppen ezért időszerű emléket idézni, bár Gorkij Csehov tanulmánya után ez a vállalkozás nagyon is merész.

Aki elolvasta Gorkij sorait Csehov írásmódjáról, soha másképp nem láthatja már ezt a nagy művészt. „Csehov elbeszéléseinek olvasásakor — írja Gorkij, — úgy érzi magát az olvasó, mint egy késői őszi délutánon, amikor a levegő egészen áttetsző és a mezíten fák, a szük-mellű házak, a szürke kis emberek élesen elválnak tőle. Minden olyan különösen hat: egyedülvalónak, mozdulatlannak, erőtlennek. A mély kékes távol üres, egybeomlik a tiszta éggel és bús hideg hőmpölyög belőle alá a jeges iszappal befedett világra. Mint az őszi nap, úgy világítja meg borzalmas fényel a költő szelleme az agyongyötört utakat, a görbe uccákat, a szűk, piszkos házakat, mikben aprócska emberek unalomtól és lustaságban pusztulnak el, a szobákon értelmetlen, álmos tevés-vevésüket árasztva szét.“ Nemcsak azért tökéletes és maradéktalan Csehov költői jellemzése, mert az író sajátos belső légkörét tökéletesebben és plasztikusabban nem lehet ábrázolni, de azért is, mert ezekben a sorokban, akár csak Csehov

elbeszéléseiben, az egész fáradt, sülyedő cári Oroszország hangulata sűrűsödik, az a keserű, halálos levegő, amit Gogoly kavar fel elsőnek és amelynek sodrásából Gorkijig egyetlen orosz író sem tudott kilépni.

Csehov írói pályafutása meglehetősen bonyolultan kezdődik. „Tragédia a vadászaton“ című, 1884-ben közreadott, első és egyetlen regénye képtelenül feldarabolva, napilapban jelenik meg, egy érzéketlen szerkesztő és az orosz olvasók erkölceit tulzottan féltő cenzor brutális beavatkozásaitól eltorzultan. Csehov nem is ír ezután többet regényt. („Az én életem“, „A steppe“, „A 6-os betegszoba“ csak kiszélesített novellák). Első regényéről, mint valami kellemetlen emlékü kalandról kiterjedt levelezésében, műveiről való egyébként is szófukar beszélgetéseiben sosem emlékezik meg. A rövid novellánál köt ki és az elbeszélésnél. Tágabb alkotásai részére a dráma formáját választja.

„Őn a regényben eltévesztette szerepét és most is rosszul játssza.“ Ezt a mondatot Csehov első regénye epilógusában műve egyik hőséneke mondja, akivel regénye habitusáról, a cselekmény értékéről, a megoldás helyességéről vagy helytelenségéről vitatkozik — Gide vitáit „A Hamispénzverők“-ben teremtett hőseivel, mintegy hatvan esztendővel megelőzve. Csehov ugyanitt, az epilógusban azt a véleményét fejt ki,

hogy a gyilkos, a bűnöző tulajdonképpen nem is bűnös, hiszen úgy ő, mint cselekedete a társadalom termelvénye, „a bűnös maga a társadalom...” Természetes, hogy ilyesfajta elvek nem segítették elő a moszkvai orvos író hivatalos elismertetését, annál kevésbé, mert az őt körülvevő dolgok ábrázolásában egyre borultabb és egyre vigasztalább. Az orosz irodalom naposabb oldalán, jölehet beválasztották az Akadémiába, nem látták szívesen. „Huszonöt éve olvasom az elbeszéléseimről írott bírálatokat, — nyilatkozik egy alkalommal a kritikusokról, akiket szívből utált, — de nem mondhatnám, hogy akár csak egyetlen hasznos intelmet, egyetlen jó tanácsot találtam volna bennük. Csak Skabicsevszki hatott rám egyszer, amikor azt jósolta, hogy bizonyosan részegen halok meg egy léckerítés alján...” A cárizmus írókat irtó kritikusaival szembeszállva Csehov minden fiatal kezdő író buzgó pártfogója és mestere. Ezt mondta: „Sokkal több íróra van szükségünk. A mi életünkben az irodalom még mindig ujdonság és a kiválasztottak dolga. Norvégiában minden 226 lakosra esik egy író, nálunk csak egy millióra.” Az írók száma előtte a kultúra mélyülését és tágulását jelentette, a nép szellemi színvonalának emelkedését. És különös, minél inkább távolodik az uri, az áleurópai Oroszországtól, az ohrana, a földesuri és a csinovnyiki uralom világától, annál közelebb kerül a szenvedő paraszthoz, a halászokhoz, a pusztákra kivert emberekhez, Szibéria száműzötteihez, az éhenkórász tanítóhoz, a reménytelen, fuldokló értelmiséghez, általában ahhoz az orosz emberhez, akít a züllött, korrupt bizantinizmus fojtogat és pusztít.

Csehov kis és szürke dolgok és emberek ábrázolására a rövid novellát Maupassant nyomdokain indulva saját egyéni műformájává avatja s meghonosítja a monumentális alkotásokra méretezett századvégi orosz irodalomban. Értékelését hosszú időn keresztül felhőként borítja be a

Maupassanttal való formai rokonság. Tolsztoj veszi védelmébe. „A franciáknak három írójuk van, — mondja, — Stendhal, Balzac, Flaubert. No meg nem bánom, Maupassant, de Csehov akkor már jobb író emennél.”

Mélységes vonása a rendetlenség-gel szembeni révedező elégedetlenség és egy jobb világ utáni vágyakozás. Ez köti triászba Csehovot Tolsztojjal és a vele majdnem egyidős Gorkijjal, hogy a robusztus orosz paraszt típusával és az orosz városi szegénynép tüneményes tehetsége társaságában a forradalmi értelmiségit személyesítse meg. Egész humanista hevével a dolgozó orosz népen csüng, „az orosz emberen”, akit ostoroz és fanatikusan szeret. „Nem találkoztam még emberrel, aki oly mélységesen és olyan sokoldaluan érzékelt volna annak a ténynek a jelentőségét, hogy minden kultúra alapja a munka.” Barátja írja ezt róla, Gorkij, aki akkor is nagyjelentőségű tagja lett volna e triásznak, ha Tolsztoj és Csehov mellett tehetségéből csupán eckermann szerepre futja.

A századelejei nyugateurópai olvasóra Csehov alakjai és tájai csak exotikus izelkkel, a Közép-Európa keleti felére eső magyar olvasóra azonban mélyebben, a valóságukkal hatottak. Nem a steppe és a pásztorainkat elnyelő pusztaságaink hangulati azonossága, hanem inkább a negatív társadalmi kép rokonvonásai miatt. A rokonság micsoda. finom fluiduma rebben föl Móricz Zsigmond egy-egy középosztály rajzából! És nem látjuk-e néha humorát egy-egy villanatra Mikszáth Kálmáné mellett elsuhanni, mégha mélyebb és kesernyesebb is?

A sirály, Vanja bácsi, A három nővér, A cseresznyés kert című lírai hangulatú drámái, miket a magyar színházjárók annyira szerettek, nem kerülnek már züllött játékszineink műsorára! A néparcvonal néhány év előtti Párisa kísérletezett ugyan feltámasztásával. Pitoeffék mutatják be A sirályt és ez a felújítás túlnőtt önmagán. „Csehov, — írta ak-

kor Jean Richard Bloch, — jócskán megelőzve Pirandellót és Bernard Shawt, századunk legnagyobb színházi szerzője. Ötven éve írta ezt a darabot. De minő ujdonság, micsoda merészség, micsoda sejtelem, micsoda kicsorduló telítettség a jövővel. Milyen mainak tűnik profétikus művészete, hihetetlen egyszerűsége, a mesteri rövidítések és az alakok beszéltetése... Nem Csehov darabjain mulik, hogy erre az idejűnnepi emlékeztetőre nem érte meg európai feltámadását. Fájdalmasan szenvedne a mai Európa láttán, mert mindig az emberi jóságot, a vigasztalót kereste az emberben. Csillogó szemüvege mögül szelid kékséggel tekintett a világba és az emberre. Gorkij idézi egy Tolsztojjal lezajlott telefonbeszélgetését, amikor a két fiatal író mestere és atyai barátja megindult hangon mondotta, dédelgetett és becézett védencének, Csehovnak: „Gyönyörű ez a mai napom. Lelkem kicsordul az örömtől. Szeretném, ha Ön is örülne. Épp Ön! Ön, aki nagyon, nagyon jó ember.“

Csehov, egyetlen esetet kivéve, sosem politizált. Bár, ha olvassuk Gorkij tanúságtételét az akkori orosz értelmiségek legnyomorúságosabb rendjéről, a tanítókról és azok sorsáról való kijelentéseit, a velük való szakadatlan törődést, kiderül, hogy ez már több az egyszerű humanizmusnál. Egyenesen bele lát a kérdések politikai jelentésébe. „Ugy tűnik, — mondotta egy alkalommal, — hogy a tanítók szegénységéért én magam is felelős vagyok.“ Ez az érzékeny, megalkuvást nem tűrő lelkiismeret készítette arra, hogy tüntetően otthagyja az Akadémiát, amikor II. Miklós kultuszminisztere nem hagyta jóvá Gorkijnak, „egy csavargónak és forradalmárnak“ a beválasztását. Ez volt Csehov egyetlen nyilvános politikai cselekedete és itt fogant meg Gorkijjal való mélységes barátsága. De ez a termékeny szellemi összetartás mindössze két évig tarthatott. Gorkij 1902 nyarát, gyógyulást keresve, egy finnországi üdülőhelyen töltötte. Esténként máglyatűzeket

gyújtott a gyermekek szórakoztatására. Egyik este sápadtan és összehörten, elszorult hangon mondotta a rá várakozó kicsinyeknek: „Ma nem lesz tűzijáték. Meghalt Csehov.“ Majd hirtelen mozdulattal megfordult és felfutott szobájába.

Amilyen sután sikerült Csehov irodalmi debütje, ugyanolyan groteszk módon alakult utolsó útja is. Holtteste egy zöldre mázolt vasúti teherkocsiban érkezett Moszkvába, a vagon falán ezzel a felirattal: „Osztriga“. Ugyanezzel a vonattal szállították haza egy generális holttestét Szibériából. Az íróra váró sokaság a katonazenével tovagyördülő gyászkocsihoz csatlakozott, csodálkozva, hogy Csehovnak utolsó útján katonai pompában van része. Csehov koporsóját a sáros, vigasztalan Moszkván át alig száz ember követte...

Születésének nyolcvanadik évfordulóján Európában talán még ennyien sem emlékeztek rá. (Méliusz József)

AZ UJ SOMERSET MAUGHAM. Biztos kézzel megrajzolt alakok sokasága szerepel ennek a nálunk is népszerű angol írónak számos regényében, novellájában, szindarabjában, akár a Szigetországban, akár a Déli Tenger gyarmatain játszódnak le, de műveiből hiányzik a társadalom problémája, vagy ha mégis jelen van, jelentősége nem központi s legfeljebb az „élj hajlamaid szerint, de ügyelj a sarki rendőrré“ szabályáig emelkedik. Bármilyen korlátozottan individuálisan látó legyen azonban az író, el kell érkeznie előbb utóbb a társadalmi kérdéshez is, különösen, ha olyan reálisan lát, mint Maugham. Legujabb regényének frissiben megjelent fordítása (**Karácsony Párizsban**) ennyiben igazolja a várakozásunkat. Ha egyelőre suta és eltorzult formában is, ebbe a regénybe betört már a szociális kérdés.

A cselekmény bizonyíthatóan Charley karácsonyi vakációra utazik Párizsba, ahol megismer egy csomó embert. Charley jellemét tekintve rokona a Korunk legutóbbi

számában ismertetett Pipnek, jó-módu 23 éves fiatalember, kinek dédapja kertészkedés céljaira telkeket vásárolt potom pénzért Londonban. A város növekedésével a telkek ára felment s a történet idején az egész család ezeknek a telkeknek és a rajtuk épült házaknak jövedelméből él, az egyik családtag meg éppen bekerül a Lordok Házába. Charley szülei fölényes humorral megrajzolt nyárspolgárok, akik szorgalmasan látogatják a koncerteket, tárlatokat és ápolják társadalmi kapcsolataikat emberekkel, akik évente inkább többet keresnek 5.000 fontnál, mint kevesebbet. Charley párisi látogatásának szórakozáson kívül főcélja régi barátja, Simon meglátogatása. Simon, egy iszákos apa és kicsapongó anya magáramaradt gyermeke, nagy szegénységben töltötte diákkorát, feltűnést keltett véresszájú felforgató beszédeivel, szélsőséges elvei voltak, most pedig ujságíró Párisban. Jövedelmét el nem költve, nyomorban él, aszkéta módjára, hogy akarátát edzhesse. A könyv negyedrésze meddő vitákkal telik el, végül Charley látni akar valamit Párisból, mire Simon (ugyan mit akarhat látni egy jómodu angol fiu Párisban?) egy éjjeli mulatóhelyre viszi, félmeztelen nők közé. Charley itt megismerkedik az orosz emigráns „Olga hercegnővel“, táncol vele, majd éjfélkor a mulatóhelyről egyenesen a templomba megy, szentmise-re, szent karácsony éjjelén.

Kiderül, hogy Olga hercegnő se nem Olga, se nem hercegnő, hanem Lidia, orosz emigráns, akit a mulatóhely azért szerződtetett, mert jó reklám: szerepe volt egy nagy port felvert gyilkossági perben. Férje, Robert Berger, meggyilkolt egy bookmakert. A per során tudja meg Lidia imádott férje elbűvölését: kalandor, autótolvaj, kábítószer-csempész, elragadó bájos ember, ragyogó szélhámos, aki nem is annyira pénzért lopott és ölt, inkább sportból, a hidegvérrel végrehajtott tett gyönyöréért, az önuraloma élvezéséért. Robert Bergert 15 évi kény-

szermunkára ítelték. Lidia tovább is szereti férjét. Bár volna más módja is rá, hogy megkeresse kenyerét, önként lép be a mulatóhelyre, hogy szenvedjen, ha férje is szenved. Nem vallási okokból keresi a bűnhődést, hiszen amint mondja, nem hihet Istenben, mióta apját, aki a közgazdasági szak tanára volt a petrogradi egyetemen, a forradalom idején kivégezték. Ez azonban nem akadályozza Lidiát abban, hogy nyomorgó emigránstársaival együtt emigrációjuk indokolt voltát és az új orosz rendszer jogosultságát be ne ismerje. Mindezt Charley hosszú kávéházi, éttermi és szállodai beszélgetésekben tudja meg, mert egész párisi hetét Lidiával tölti, anélkül, hogy hozzá, mint nőhöz, közeledne. Közben olykor ellátogat régi barátjához, Simonhoz, aki hosszú viták során fejti ki nézeteit: az emberek ostobák és gonoszok, ő, Simon, a „forradalmár“ pedig uralkodni fog rajtuk, hiszen szerinte a nép ostoba banda, amelyik csak uralkodójára vár. Hogy pedig uralkodhasson, minden érzelmet kitép szívéből, eltaszítja magától Charleyt is. Charley újévkor visszatér Londonba, ahol békés, nyugodt, egyhangú életét a nyomornak és kalandnak Párisban megismert zajlásával összehasonlítva mesterségesnek, öncsalásnak érzi.

Egyik oldalon áll tehát a telekérték folytonos növekedése következtében jó módban élő angol polgári család, a másik oldalon pedig egy sereg excentrikus alak: diktátorságra törő „forradalmár“, kényszer-munkában robotoló, mindig jókedvű kalandor, önmagát prostitúcióval megalázó emigránslány — és a mellékalakok: Robert családja, a leszegényedett előkelő özvegyanya, kinek férje és apja katonatiszt volt, kőkaincsempészek, bookmakerek, viszatért deportáltak, nyomorgó iszákos orosz emigránsok. A világ átalakulásának idején nem maradhatott vak és közönyös Maugham sem, megkísérelt képet adni a vonagló világról. De vajjon helyes-e ez a kép? Egyik oldalon a jólét, a másikon: lumpenproletáriá-

tus, lezüllött középosztály. Az egyik oldalon a valóságban is az érték-többletkisajátítók állnak, a másik oldalon azonban az érték-többlettermelőknél kellene megjelenniök, nem pedig szélhámosoknak, a züllésnek, a mai társadalom szerves tartozékának, szemetének. Az egyik oldalon valóban a jelen áll, a másikon azonban nem a jövő, hanem a jelen romja, a deklasszáltak serege. Ennek megfelelően tökéletlen a regényben a társadalmi ujtónak, Simonnak figurája is, kinek gondolatai csak egy önmagával meghasonlott érvényesülni vágyó stréber öngazoló banáilitásai.

A regény ferde és suta társadalmi rajzát cselekmény nélkülisége súlyosbitja, amit a beszélgetésekben ismertetett gyilkosság, nyomozás, stb. igyekszik pótolni.

A könyv akármilyen hiányos és ferde képet ad a valóságról, vég-eredményben a jómódú angol társadalom életének üres értelmetlenségét mutatja az életpótló művészetek sznobisztikus önámító kultusza ellenére is. A csódnak ez a beismerése, a harc elvi feladása ennek a különben rossz regénynek dokumentáris értéket ad. (Adám Elek)

ŐRÜLT JOHANNA. A középkor és a renaissance teljes jelentősége és értelme csak most kezd kibontakozni. A történelmi oknyomozás olyan tényeket elevenít fel és értékel újra, amelyekre már vagy feledés borult, vagy pedig tévesen rögzítődtek meg a kritikátlan feljegyzésekben. Különösen a történelmi regények élnek virágzásukat, a műfaj ugyyszólván uralkodik a regényirodalomban. A kortörténelmi bűvöletbe esett legjobb szellemek kutatják régmúlt idők társadalmi, erkölcsi és politikai titkait s nem ritkán jutnak eredeti felderítésekre. Legtöbb szerző alig elégszik már meg azzal, hogy felidézze az érdeklődése körébe eső korszak életteljes világát, sokkal inkább arra tör, hogy bíróként új ítéletet hozzon, marasztalót vagy felmentőt, de mindenkép-

pen mást. Bizonyos, hogy e szándékok és kísérletek gyakran hoznak jelentős fordulatokat az értékítéletekben, de nem ritkán sivár és haszontalan eredményeket is. Olykor nyilvánvaló példázatok és párhuzamok világítanak rá, hogy a szerző milyen célszándékokat követ és történelmi műve milyen időszerű valóságot akar igazolni vagy megtagadni. Ez csökkenti ugyan a kutatás hitelét, de nem föltétlenül rontja a közlés igazságait.

M. Prawdin: Őrült Johanna e. munkája (Dante) nem nagyigényű írás. A szerző tiszteletreméltó lelkiismeretességgel gyűjtötte össze Ferdinand és Izabella leányának, Johanna „királynőnek“ életéről tanuskodó okmányokat és meggyőzően deríti ki, hogy „őrült Johanna“ sohasem volt őrült. A sors, amelyet Prawdin ferra-rajzol, kegyetlen és megrendítő. Johanna, Spanyolország törvényes királynője, sohasem uralkodhatott, mert férje, Fülöp apja, Ferdinand és fia, Károly fogságban tartották, hogy a hatalmat ők gyakorolják helyette. Johanna 50 esztendő-t töltött fogságban, kiméretlen foglárók őrizete alatt, akik olykor még testi fenytést is alkalmaztak a királyi család beleegyezésével. Végül, a félszázados rabság utolsó esztendeiben, Johannát valóban elérte végzete, a legenda valósággá vált, a „királynő“ megőrült. Mint lélektani dráma tagadhatatlanul érdekes és lenyűgöző Prawdin munkája s nem kevésbé szemléltető a reneszánszkorabeli Spanyolország belső hatalmi villongásairól adott rajza. A papság, nemesség és a kibontakozó polgárság társadalmi harcainak indítékait alapos történelmi és gazdasági ismerettel elemzi, bár elevenítő készsége jelentékenyen alatta marad **Kesten: Ferdinand és Izabella e.** monumentális regényének. Korrajza sok tekintetben hiányos és hézagos, nyilván mert érdeklődésével teljesen Johanna rehabilitálása felé fordult és elhanyagolhatónak ítélte a terjedelmesebb szellemtörténeti kirajzolást.

Mínt hogy Johanna (talán csak le-

hetett volna, de) nem volt kimagasló történelmi egyéniség, Prawdin tisztázó munkája inkább érdekes, mint jelentékeny mű.

A kötetet Balla Antal hosszabb történelmi tanulmánya vezeti be, vázlatos áttekintést nyújtva a korabeli Spanyolország történetéről. Minden lényeges mondanivaló hijján, a bevezetés szerzője eredetiségre tör és maga is a „tisztázók“ sorába lép. Szándéka nem kevesebb, minthogy az „ellenséges“ rágalmakat elhárítsa az inkvizíciós Spanyolország, sőt az inkvizíció felől. A kísérlet természetesen meghaladja B. A. erőit s csupán átlátszó szándéka marad leplezetlen. Kimutatja u. i. hogy a XV. és XVI. század spanyol uralkodói előtt az egységes nemzeti és keresztény állam megvalósítása lebegett, olyan emelkedett cél tehát, amelyet nem homályosíthat el az inkvizíció, már azért sem, mert az inkvizíció nem volt sem kegyetlen, sem káros. Különbben megtudjuk még a bevezetésből, hogy az inkvizíció „tulpedáns“ intézmény volt s „csak a kónok eretnekeket égették el eleve-nen“. E megnyugtató bizonyosság után szinte kár kételkedni többé az inkvizíció emberbaráti jellegében. B. A. ugyancsak biztosítja a történelem iránt érdeklődő olvasóit, hogy az inkvizíciónak, a mórok, a protestánsok és zsidók kiméretlen üldözésének sincs jelentékeny szerepe Spanyolország hanyatlásában, hiszen a „spanyol nagyhatalom, vagyon, gazdagság... jóval a zsidók kiűzése után... érte el tetőfokát“. A tanulmány szerzője e megállapítással arról tesz tanuságot, hogy teljesen hijján van a történelmi fogékonyságnak, úgy képzelvén, hogy valamely történelmi tett hatása azonnal megmutatkozik. „A zsidók és arabok gazdasági munkáját — írja tovább — bőségesen kárpótolták azok a mérhetetlen arany- és ezüstkincsek, melyek az ujonnan felfedezett világrészből jutottak át Spanyolországba“. B. A. alig ismeri a szóbanforgó kor történetét, jölehet tanulmányt ír róla, sőt még Prawdin munkáját

sem olvasta kellő figyelemmel, aki pedig félreérthetetlenül kifejti, hogy a mérhetetlen arany- és ezüstkincsek semmiképpen sem pótolták a zsidók és arabok munkáját... — Végül, hogy a kép teljessége miatt idézzük még azokat, amiket B. A. a kegyetlen spanyol gyarmatosításról mond: „A spanyol gyarmatosítók dicséretére válik, — írja — hogy a meghódított indián törzseket nem igázták le és nem aljasították le őket rabszolgákká, kivéve azokat, akik... a katolikus hit felvételének makacsul ellenszegültek“. A rehabilitáció — amint látható — tökéletes. (Robotos Imre)

A NÉMET-LENGYEL HÁBORÚ REGÉNYE. (Boguslaw Kuczynszki: *Panica vine din văzduh*, Bucuresti 1940.) Liviu Rebreanu előszavával érdekes könyv jelent meg a román könyvpiacra. Szerzője emigráns lengyel író: Boguslaw Kuczynszki, lengyelül írta meg e könyvet, de először románul jelent meg. A román sajtó éppen ezért a sajátjának tekinti s igen sokat foglalkozik vele. Nem annyira az irodalmi érték, széles koncepció, ujszerű meglátás jellemzik e munkát, de más valami, ami talán (különösen napjainkban) értékesebbé tud tenni könyvet a nagyközönség előtt: az aktualitás. Boguslaw Kuczynszki regénye aktuális témát tárgyal: a német-lengyel háborút, a nagyhatalmak között dúló mai háború csiráját. És mégsem háborús könyv a szó remaquei, barbussei értelmezésében. Nem a frontok háborújáról, de az otthonmaradtak, a polgári lakosság véget nem érő hajszájáról, hajlékukból elűzött emberek szenvedéseiről szól. Egy középkorú polgár sorsán keresztül százvezrek sorsával ismerteti meg Kuczynszki, akik a bizonytalanság viharában menekítik percről percre kis életüket. Stachowiak, a regény hőse, feleségével s kisebb társaságával a háború harmadik napján felszáll a propaganda minisztérium által indított vonatra. Utolsó menekülési lehetőségnek gondolják ezt az utat,

Varsót már állandóan bombázzák, az ismerősök már távoztak. Az ut célja? Ezt még a vonat vezető sem tudja. Mindenesetre el, el Varsóból, a bombatámadások állandó pokla elől. Talán... Ezzel lehetne valamenynyire menekülő lelkiállapotát jelezni: talán történik valami, talán elérnek valahová. A vonat megy egy darabig, lassú, végnélküli zakatolással, de a repülőgépek, a kor veszedelmes madarai nem hagyják nyugton. Több repülőtámadás után Stachowiak és társasága leszáll a vonatról. Kevés podgyászukat féltve, beteges gyenge feleségét támogatva, elviselhetetlen szenvedés az ut. Közben mindegyre hallják a híreket: A németek már a Visztulánál, talán még ma utolériük őket... Stachowiak egy kicsi, kevésbé forgalmas utvonalon levő falucskában elbucsuzik feleségétől; ki akar jutni a gyűrűből, maga sem tudja pontosan hogyan, hová... De nem tudja bevárni az ellenséget. Egyedül, fáradtan az éjszakában, felszakított országutak és tönkretett vasuti pályák mentén folyik ez a modern „Pahod na Sibir”. Közben az egész lengyel tragédia okai és kiteljesülése is meg-meg villan egy-egy jelenetben az olvasó előtt Stachowiak sorsa mellett. Az uton menetelő katonáknak már nincs puskájuk, visszavonulóban vannak, még zártak a soraik, vezetőik haladnak az élükön, de sehol sem tudtak ellentállni, nem jelentenek tényleges erőt. A mozgósítást sem lehetett végrehajtani, már a második nap tönkre bombázták az összes fontosabb vasuti gócpontokat. A szél hátára kivetett emberek apró kis szenvedései mellett a nyomorúságban felülkerekedő emberi önzés számtalan megnyilvánulása tükröződik e menekülésben. Stachowiakot saját nyomorúsága mellett ezer meg ezer nyomorúság kíséri útján s passzívan, szinte akaratlanul megy amerre a szél viszi, míg az utolsó pillanatban Zaleszczi román határállomás hidján román területre lép.

Irodalmi szempontból sokat lehetne szemére vetni az írónak. A meg-

formálásnak, mesterségbeli csiszolásnak semmi nyoma a könyvön. Csak az események peregnének, ugyanabban a rendezetlenségben, ahogy történtek. Az író nem szól bele a történésekbe, megelégszik az egyszerű feljegyzéssel. És mégis, különös hatást ér el. Az olvasó épp azt kapja meg, amire ma oly nagyon kíváncsi: csiszolatlanul, nyersen feltárt emberi sorsot. S mint a román sajtó anyira kihangsúlyozta: figyelmeztetést is, nemcsak a fronton harcoló katonáknak, de a polgári lakosság számára is, — a veszély az égből jön! (Fekete Ferenc)

ERDELYI MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETIRÁS.

Tulajdonképpen megható, hogy huszegynehány erdélyi magyar tanár összeállt cluji (kolozsvári) professzoruk, Kristóf György hatvanadik születésnapja alkalmából huszegynehány nyelvi, irodalomtudományi dolgozattal egy közös Emlékkönyvben. (Magyar irodalomtörténet 1939, Emlékkönyv Kristóf György hatvanadik születésnapjára, Cluj (Kolozsvár) Minerva Rt. kiadása) Megható a hűség és a szeretet e jele ajánlásaik, írásaik során, oldalról oldalra, végig a testes, a mi szegény könyvkiadókunkban egyenesen hatalmas kötetten, az utolsó oldalakig, ahol az Emlékkönyv hat szerkesztője 641 szám alatt gyűjti össze Kristóf György minden valaha irt értekezése, újságcikke, jegyzete címét, lelőhelyét, megjelenési dátumát. Kétségtelenül derekas munka volt megírni ezt a sokszáz cikket, jegyzetet, de derekas volt összekeresni is ezeket annyiféle nagy és kis lapból, sőt lapocskából. A türelem és önzetlenség e szép jeleit akkor is üdvözölnénk, ha nem egy magára hagyott tudomány ügyét szolgálnák. Már pedig ez a tudomány elhagyott, semmibe vett. Anyanyelvünk közvetlen tudományai, a nyelvi és irodalomtörténeti kutatás még jobb körülmények között sem igen dődelgetett. A „magyar közönség” és a „magyar olvasó”, akinek a kiműveléséért pedig e

tudományok gondja állandó, szinte tudomást se vesz róluk. Am ilyen alkalommal szembe kerülhet velük! Már azért is helyes, hogy ez az Emlékkönyv létrejött, nem is említve, hogy a visszhang, amit kivált talán mégis munkaközösségbe tömöríti e két szaktudomány hiv erdélyi munkásait, tárgyak állandó és rendszeres művelése végett. Egy ilyen munkaközösség kialakítására ez az Emlékkönyv szinte minden sorával aggodalmasan int, figyelmeztet, sőt ha igen a velejébe nézünk: kérelek. Kérleli ezt a husz egynehány anyanyelve változó törvényszerűségeibe és megújuló szépségeibe bódult fiatal tanárt, hogy folytassa, mert ez az Emlékkönyv, amennyire a hála meghatározható emléke, ugyanannyira egy tudomány elesettségének a bizonyosága. Igen jórészt érthető ez az elesettség. A komoly nyelvi, irodalomtudományi kutatások feltétele egész sereg s mifelénk e seregből legfeljebb, ha pár úgy ahogy adott. Irodalomtörténeti, nyelvészeti kutatások elképzelhetetlenek jól felszerelt szakkönyvtárak s a kutatás jelenkori állását teljes egészében bemutató, regisztráló publikációk, folyóiratok közvetlen kapcsolata nélkül. De elképzelhetetlen e szaktudomány művelése szerves fórumai és kialakult segédtudományai érett kultusza hiányában is. Ez az Emlékkönyv bizony szinte mindezek hiányában született, mondhatni pusztán akaratból. Mindez látható is a kötetben. A nyelvészek dolgozatain kívül már a legtöbb tanulmány tárgyválasztása e hiányok szerint igazodik. Több dolgozat nem is történeti, de élő irodalmi jelenséget tesz szóvá, miért is mindenütt látszik a tudomány történeti módszeréhez szokott kézdaraboskodása a nem történeti-tudományi képlet körül. Am az eldugott vidéki városka felekezeti középiskolájában élő kutató eszközök, források s a tudomány impulzusai nélkül rákényszerül az ilyen megoldásokra. Komáromi János, Kosztolányi Dezső, Erdélyi József vagy a mai erdélyi írók művei még csak

beszerezhetők! Más kérdés, hogy az ilyen tárgyról a Kristóf György pozitívizmusaán nőtt tanítvány elsősorban csak a háláját, nem pedig tudománya igazi munkáját rója. Hasonlóképp a két Madách dolgozat is nyilván a módszeres kutatás nehézségei miatt szerepel. Madách irodalomtudományunk egyik legmegközelíthetőbb auktora. A pár nagy Madách monográfia könnyen hozzáférhető s a helyzete miatt csökkent igényű kutató ezekben simán akadhat olyan hézagokra, amiket párhuzamaival, forrás ötleteivel s hasonlókkal betölt. Általában (a nyelvészeken kívül) a módszeres irodalomtudományi kutatás ama bizonyos apparátusa csak pár dolgozat mögött szerepel s ezért olyan kérdések kerülnek elsősorban a kötetbe, ahol a kutatás területe szűk, lehetőleg maga az elszigetelt tárgy. A legszélesebb alapon az egy Jancsó Elemér épít. De az ő munkája az érintett tárgyban (Aranka György) mondhatni évtizedes. A legtöbb dolgozat így leszűkült interpretálásra vagy egy-egy történeti lelet kiaknázására, mint Orbán Lászlóé, aki a brasovi (brasói) magyar színészet történetéből tabelláz érdekes adaléksort, a Honterus gimnázium 1795 és 1853 közti 29 kötetes színeljegyzékéből. Ez a dolgozat különben azért is kiemelendő, mert az erdélyi magyar irodalomtudomány munkásait az irodalomtudományi kutatás sajátos hazai feladatára figyelmeztetheti. Orbán László dolgozatából kiderül, hogy magát nemzetinek nevező magyar szintársulat nem egyszer német és román nyelvű színi előadásokat is tartott, jó száz évvel ezelőtt Brassóban (Brassóban). Az erdélyi magyar irodalomkutatás lehetséges munkaterületére ime így hívja fel a figyelmet az egykori valóság. Általában (ismét a nyelvészeken kívül) nélkülözzük a kötetben a mindenható együttélés erdélyi adottságának tudományos érintését, holott nyilvánvaló e vonatkozás tudományos kiaknázhatóságának nagy lehetősége. De ez a hiány is talán az Emlékkönyv

tervszerütlenségére utal. Ez a tervszerütlenség viszont bizonyára ugyanugy a mostoha körülmények következménye, mint a dolgozatok tárgyválasztása vagy tudománytani formája. S ha ezek a külső, objektív nehézségekre emlékeztetnek, szóvá tehetők a szubjektív nehézségek is: a szerzők készülsége és képessége. Persze ezek is csak objektív vonatkozásban, bár a könyvnek ezek a legszemélyesebb jegyei. Mit jegyezhet fel, mérlegelhet ezen az oldalon a bíráló? A kutatók módszerbeli készségét, készülségét. Ebben a vonatkozásban (megint csak a nyelvészekon kívül, akik studiumaikban a legiskolázottabbak; nevezzük is már meg őket: Szabó T. Attila, Blédy Géza, Márton Gyula és Györfő Jenő), — mondom, a módszerbeli készség kérdésekor korántsem a nyegle Makkai Lászlóra gondolunk, aki minden tartalom nélkül csupán rájja egy steril szellemtudományi módszer leckéit, de elsősorban Vörös Istvánra, aki a maga szaktudományi összefüggései között a legalaposabb kulturájúnak tűnik, bár ez a kultúra egyelőre inkább csillog, mint áthat, inkább aplikálja csak tárgyára, mint abból kifejti. Vörös István különben inkább kívülállónak rémlik. Talán csak a személy áll hozzá közel, akit foglalkozik („Madách életfelfogása lírája tükrében“) s nem a történeti irodalomtudomány. Hasonlóképp állhat Vita Zsigmóddal is, akinek tárgyi elemzőkészsége, mélyrehatása és széleslátása, bár ridegen szellemtudományi, már esszémodorával is kéri a kötetből, mint ahogy kéri a jó iudiciumu, ugyancsak észszé felé hajló Balogh László. A hivat ezektől a szellemtudományi szelektől érintett szerzőktől a még Széchy Károlyra visszaeső kéregpozitivizmus kopaszon meredező irodalomtudományi ridegségei felé, amilyen a legtöbb, az alaposan felkészült Jancsó Elemér veri. De az, ami jó és elfogadható nála, az is inkább a pozitivizmuson fogant s hogy a kötet történeti tárgyu kutatóit meghaladja, az abban áll, hogy leg-

alább a pozitivizmus lényegét a magáévá tette. Ez bizony a többiről (Antal Péter, Mikó Gábor, Mészty László, Pellion Ervin, Sántha Alajos, Veégh Sándor) alig állítható. Viszont úgy látszik az utóbbiak felkészülsége a mi irodalomtudományi kutatásunk átlaga. Ebből a diluviális, a múlt adalékait csupán szellőztető, kiporoló, de nem meglevenítő pozitivizmusból kell kiemelni az erdélyi irodalomtörténetírást az Emlékkönyvet létrehozó munkaközösségnek. (G. G.)

I SKOLA A MAGYARSÁGRA.

A Felvidék visszacsatolásának külső eseményei sokszerű élményt jelentettek a felvidéki fiatalok számára. A megrázkódtatás hatása most már oszlik és a szellemi emberek a húsz év jelentőségét akarják valahogyan kiobjektíválni. Arról a fiatalságról van szó, mely az elmúlt húsz évben nőtt fel, életismeretét csak erre a korra építhette s most szelektálni akar: értékelni, kiválogatni azt, ami a csehszlovákiai helyzet sajátos adottsága volt és megnézni, ami általános európai. Mindeme vizsgálat elvégzéséhez most már távlatot is kapott a fiatalság; úgy érzi, hogy itt valami titok van, valami trauma, mely mindaddig, míg ki nem fejeződik, nyomni fogja lelkét, gondolatait, — szabadulni szeretne tőle, főlöskéges balasztként kidobva magából, hogy emberré válhasson minden különös jelző nélkül. „...amíg tudatunk nem végez tapasztalatainkkal és élményeinkkel, egészen bizonyos, hogy kisebbségi magyarok maradunk addig“ — írja Jócsik Lajos könyvében (*Iskola a magyarságra*. Nyugat kiadása. Budapest.)

A felvidéki fiatalság izgalommal várja, hogy kinek sikerül e megváltó kifejezés. A feladat nehéz; nem szabad teljesen kiesni az eredeti, megszerzett szemléletből, mert sok kedves emlékünknél, élményünk törpülne jelentéktelenné így, de viszont általános, távlati nézéssel is segíteni kell a tárgyilagos megítélésben. A

kísérletek eddig inkább szubjektív emlékek felelevenítései voltak, ahogy a múlt sok eseménye, kezdeményezése is csak eszköz az egyéni világkép kialakításához. Jócsik Lajos könyvében is hiába várjuk a kisebbségi helyzet szigorú szociológiai felmérését. — ő is inkább az élményemlékekhez menekült. De ezek az élmények keverték s több benneik az általános emberi vonatkozás, mint a sajátos kisebbségi adottság. A személyes élményeket olykor tudományos megállapítások intarziái tarkítják s úgy érezzük, hogy a kisebbségi helyzet a felvidéki fiatalok számára — a Jócsik könyvében leírt élmények szerint — inkább a speciális földrajzi helyzetet jelentette, a Nyugatba kapcsolt államközösséget, mely a humanizmus mindenkit átfogó eszméjére nevelte ezt a generációt. A könyvben felelevenített emlékek inkább egy széles látókörű ember általános eszmélkedéseinek állomásait jelzik, a kisebbségi helyzet talán csak mint szemnyitó erő működött közre ebben. Bizonyos, hogy „a kisebbségi sors a kisebbségi érzést valóságos rendszerré fejlesztette“ s ezt az állapotot „csak úgy lehetett kibírni, ha valami magasabbrendűhöz vezető útnak tekintettük“: „úgy képzeltük, hogy van, létezik egy magasabb életforma, amely emberi, szociális, gazdasági és esztétikai értéktöbbletet jelenthet úgy a kisebbségi magyarság, mint a többségi nemzetek számára“. Egy magasabb eszmében keresett szintézis jelentette tehát a kisebbségi helyzet humanizmusra nevelő hatását és dobta fel a dunamedencei népek találkozásának gondolatát. Maga Jócsik a nádi élethez hasonlítja más helyütt a kisebbségi életet, melyben átvészeltetők a nehéz idők. A kemény népsors objektív értékelése tehát a felvidéki kisebbség életét nem mutatja iskolának, melyben életre nevelődött és erősödött, — legfeljebb a politikai szöfordulat mondhatja ennek.

Ha a kisebbségi mivolt szinte rejtélyes lényegének megítélését hiá-

ba keressük Jócsik könyvében s ha olvasása közben az is olykor az érzésünk, hogy értékelő szempontjából a kisebbségi helyzet belső szemléleti szögét már ki is hagyta, — néhol mai értékeléseket vetít is vissza, a helyzet pozitív eredményeinek megpillantásához mégis ad néhány adatot és a felvidéki kisebbség szociológiai értékelésének irányát mégis megsejteti. Kérdés ugyan, hogy „a mi életiskolánkat, melyet kisebbségi helyzetünkben végigjártunk“, egyetemmé fejleszti-e a történelem s ha így is lesz, szükséges lesz-e ez, de bizonyos, hogy a szociológiai döntő valahogyan az volt, ahogyan az államkeretből kiesettség a felvidéki kisebbség közösségi tudatát fejlesztette ki és erősítette. Jócsik írja könyvében az államvasutak munkából kiesett proletáriátusáról szólva, hogy menekülésként behúzódtak a közösségbe. E közösségbe húzódás vállalásra kényszerített, elmentéket koptatott; a nemzeti élet ilyen államnélküli formájában a nemzeti élet közösségi feladatvállásává spiritualizálódott, külső állami formájától elszakadt. E tanulságnak maradandóságáról majd az idő tesz bizonyosságot; mégis, ha a felvidéki kisebbség életének pozitívumait keressük, erre kell felfednünk a pozitív értékeket, a kutatásnak erre kell majd fordulnia.

Jócsik galambokként felbocsátott emlékei és gondolatai még nem tevődtek egészbe és szerző **mutáló** hangú könyve nem fejezi ki mindennütt tárgyilagosan, se szociológiai igénnyel, se emlékezés formájában a felvidéki kisebbség helyzetének tanulságait, de hiteles élményei adalékok lehetnek majd az élmény megírásra váró kifejezéséhez. (Szabó Imre)

K Ö N Y V A K Ö N Y V R Ó L. Az Encyclopédie française újabbban megjelent XVIII. kötete a **La Civilisation écrite** címet viseli és teljes egészében az emberi gondolat lerögzített formáival (nyomda, könyv, lapok, folyóirat, könyvtár)

foglalkozik. A szempontok, melyek szerint a párisi Bibliothèque Nationale igazgatója ezt a kötetet összeállította, nem egészen újak a modern ember előtt, aki szüntelenül betűk között bukdácsol s valóban szükség van vezetőre, ami ebben az egyre növekvő és bonyolódó irott világban eligazítsa.

Mindenekelőtt a könyvtárak kérdése. Minden tudományág egyre fokozottabban érzi a szükségességét, hogy a nap-nap után megjelenő, különböző szakkérdésekkel foglalkozó könyveket és kiadványokat valamely intézmény osztályozza és katalogizálja. Azon a feltétlenül jelentős tényen kívül, amit az ilyen rendszerezés valamely tudományág fejlődésének rögzítése szempontjából jelent, igen fontos a szerepe a kutatás megkönnyítése és a kutatók időmegtakarítása tekintetében is. A könyvtárak hivatása, hogy a különböző helyeken megjelent műveket és kiadványokat feldolgozzák, rendszerezzék s az érdeklődők rendelkezésére bocsássák. A napjainkban megjelenő művek rendszerezésén kívül a könyvtárak feladata az is, hogy a fényképezés és mikrofotográfia segítségével olyan régi és hozzáférhetetlen anyaggal egészítsék ki gyűjteményeiket, melyeket az idő, vagy maguk az emberek elpusztítással fenyegetnek. Így terjeszthető ki hasznosan a könyvtárak működése a régebbi kallódó és veszendő kulturértékekre is. Ezek mellett a feladatok mellett azonban ugyancsak a könyvtárak és könyvtárvezetők kötelessége a szellemi élet szigorú szabályok szerinti megszervezése, ami több mint egy évszázada problémája a tudományos életnek.

Elsősorban a minőség, a könyv kiállítása jöhet számításba. A kötet, melynek célja egyrészt, hogy ebben a tekintetben is segítségre legyen, csaknem minden területen különös figyelmet szentel ennek. Nem elég azonban valamely mű elterjedésének anyagi feltételeit vizsgálni, ha egyben nem kutatjuk a műnek a modern ember kialakítása szempontjából

számbajöhető hatását is. Szükséges, hogy a legélesebb lélektani módszerekkel vizsgálják meg az átlagolvasó viselkedését s ebben a tekintetben nem hanyagolható el a könyvek kiállításának, illusztrációinak, alakjának, betűtípusainak s mindazon jegyeinek alapos vizsgálata, amik egy könyv külsejéből első látásra hat.

Ami valamely könyv, vagy kiadvány tartalmi hatását illeti, **Huizinga** nagyon pesszimiztikusan ítéli meg: „Olyan társadalomban, — írja — melyben kötelező az oktatás, ahol mindenről, ami a világon naponként történik azonnali és általános közlések jelennek meg, a középszerű ember gondolkodása lassanként egyre személytelenebbé lesz s egyre kevésbé egyéni az is, ahogyan mondja. Az egyidejűleg sokrétű és felületes ismeretek tulságosan nagy lelki horizontot nyitnak meg ahhoz, hogy kritikai fegyverzettel nem rendelkező szem áttekinthesse s ez szükség-szerűen az ítélőképesség elbicsaklásához vezet. Jelenünk következképp az előtt a nyugtalanító tény előtt áll, hogy a fejlődés két legnagyobb vívmánya, amelyekre oly büszkék vagyunk: a kötelező oktatás és a modern nyilvánosság — ahelyett, hogy közvetlenül a kulturális színvonal emeléséhez járulnának hozzá, hatásukban bizonyos degenerálódási és elgyengülési tünetekhez vezetnek“. Mondja, mint említettük, pesszimiztikusan Huizinga, aki az emberi művelődés természetét másnak, mint esztétikai jellegűnek elképzelni sem tudja. Huizinga felfogásában a művelődés a zsenik és a nagy művészek művelődése. Ezeknek a fejlődésénél, kialakulásánál azonban sohasem felejt el tekintetbe venni a fejlődést. Kulturát időtartam nélkül — igen helyesen — sohasem képzel el. Miért jut hát mégis olyan felfogásra, amely teljesen figyelmen kívül hagyja a legújabbkori általános közoktatás és nyilvánosság tényének a jövő fejlődésében feltétlenül számottevő erejét. Avagy azt hiszi talán, hogy az általános közoktatás és a

nyitvánosság a művelődés megszűnéséhez vezet s nem pedig oda, hogy nagyobb és szélesebb bázisra jut a kulturális erők kiválasztódása? Hui-zinga felfogása természetesen nincs ellentmondásban a francia Enciklopedia jelen kötetének általános szellemével. A szakmai és tulságosan tudományos szempontok elsörendü figyelembevételével, a tudományos kutatás megkönnyítésére irányuló elv legalább is erre mutat.

Nem lehetetlen azonban, hogy már a közeljövő kialakít bizonyos olvasmány-egészségtani rendszert, amiről eddig olyan kevés szó esett. Ez természetesen főleg olyan olvasókra vonatkozik, akiket az olvasmányaikban való elmerülés veszélye fenyeget. Ami a tudóst és bölcselet illeti, ők mindig kiválaszthatják maguk is a valódi értékeket. De vajjon gondolhatunk arra, hogy a nyomtatványt megállítsuk fejlődésében s nem természetesen lázadna fel minden meghatározás és minden korlátozás ellen? A legszerényebb kiállítású füzetből a legragyogóbb nyomdatechnikával kiállított művészeti folyóiratokig mennyi mód és lehetőség az egyre növekvő olvasóközönség megragadására. S ezen a területen a legelőrelátható valami, minden a meghatározatlan és meghatározhatatlan szükségességnek van alávetve, aminek kifejezője — a siker. Bizonyos lapok példányszámának egyik hétről a másikra való rohamos megnövekedése, vagy valamely könyv óriási példányszáma szinte függetlenné látszik tenni a kiadványt kiadójától vagy írójától.

Ne állapítsunk meg azonban haszontalan hierarchiát. Egy terjedelmes, okos könyv eltűnhet egyik napról a másikra, míg egy másik kisebb és jelentéktelenebb meghódítja az olvasót. A nyomtatványoknak ebben a bozótos rengetegében, ahol természetesen bőven teremnek értékek is, a legváltozatosabb termékek-

nek van helyük. Egymás ellen hadakoznak és ki akarják küszöbölni egymást. Arra kell törekednünk, hogy megmentjük a legmértőbbakat.

Ez nem jelenti azt, hogy a legéletrevalóbb formák ellen küzdjünk és megsemmisíteni igyekezzünk őket, hanem csak azt, hogy korlátozzuk hatásukat és akadályozzuk meg, hogy egyedül uralkodjanak az ember szellemi életén valamint a tömegek fölött. Aldous Huxley, legújabb könyvében (*Ends and Means*) írja: „A demokratikus országokban az ember szelleme még szabad és olyan kérdéseket tehet fel, amilyeneket épp akar. Csaknem teljesen biztos azonban, hogy ez a szabadság nem éli túl az új háborút. Ha nem fejlődik ki bizonyos ellenállás a sugalmazásokkal szemben, a jövő generáció fiai és leányai valamely ügyes propagandista kiszolgáltatottjává lesznek, aki hatásossá teszi tájékoztató és rábeszélő eszközeit. Mert — írja tovább Huxley — a nyugati államok lakóinak nagyrésznél a cölitálan olvasás, a mértéktelen rádióhallgatás s a filmek végnélküli élvezete megszokott bűnné változott, az alkoholizmussal vagy morfinizmussal egyenértékű lelki hatásokkal. S a dolgok oda fejlődtek, hogy millió férfi és nő él, akik tényleges fájdalmat éreznek, ha bizonyos napokon, sőt bizonyos órákban megfosztják őket ujságtól, rádiózenétől vagy mo-zitól“.

A francia Enciklopedia új kötete legalább az írott betű területén rendet akar teremteni a modern életben. Célkitűzéseit a dolog természeténél fogva nem valósíthatja meg teljesen. A szempontok azonban, melyeket az írott gondolat rendezése érdekében felvet, hasznosak és hasznosíthatók. Ha hiányosságai vannak, azok főleg abból a meggondolásból származnak, hogy ami irányító munkáját illeti változhatatlannak tekinti az adott körülményeket. (Szeremlei László)